

Konsekvenser av ett
utökat studieår
regeringsuppdrag

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Konsekvenser av ett
utökat studieår
regeringsuppdrag

Utgiven av Högskoleverket 2005

Högskoleverkets rapportserie 2005:12 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, utredningsavdelningen, **Per Gunnar Rosengren**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Högskoleverkets vaktmästeri, Stockholm, februari 2005

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Sammanfattning	5
Ett utökat studieår	7
Inledning	7
Arbetet med rapporten	10
Utgångspunkter för utredningen om ett utökat studieår	11
Tidigare reglering av studieåret	11
Lärosätesperspektiv på ett utökat studieår	17
Intervjuer med företrädare för några lärosäten omkring Stockholm	17
Tidigare satsningar på sommaruniversitet	21
Studenternas arbetsinsatser och prestationer	27
Lärarnas arbetstid och uppgifter	33
Tillgång på lärare i perspektivet av ett utökat studieår	35
Konsekvenser i ett internationellt perspektiv	37
Ett utökat studieår och studiemedel, administrativa frågor, antagning och lokaler	43
Ladok	45
Antagning	45
Lokaler	47
Fallstudie vid Umeå universitet samt en samhällsekonomisk analys av ett utökat studieår	49
Samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys	49
Fallstudie vid Umeå universitet – sjuksköterske-, ekonom- och civilingenjörsprogrammen	50
Värdering av samhällsekonomiska intäkter	52
Högskoleverkets förslag till modeller för ett utökat studieår	55
Modeller	55
Behov av författningsändringar	57
Avslutande kommentarer	58
Källförteckning	61
Bilaga 1. Fallstudie vid Umeå universitet och samhällsekonomisk analys	63
Bilaga 2. Erfarenheter från Åbo akademi	93
Bilaga 3. Uppdraget	95

Sammanfattning

Högskoleverket fick den 9 juli 2004 i uppdrag av regeringen att utreda förutsättningar för och konsekvenser av att införa ett utökat studieår. Avsikten med att utöka studieåret är att förlänga årsstudietiden för studenterna från dagens genomsnittliga 40 veckor upp till 50 veckor genom att främst utnyttja sommarlovet för mer studier. Syftet med att införa sådana studieprogram är att studenterna ska kunna få arbete fortare och att studenternas försörjningsproblem särskilt under sommarmånaderna ska kunna lindras.

Det tänkta studieprogrammet har analyserats i ett internationellt perspektiv, dvs. hur sådana program skulle kunna mottas i utlandet ur erkännandehänsyn och hur det passar in i en reformering av högre utbildning givet att Bologna-processen genomförs i Sverige. Vissa problem med tillgodoräknandet kan förutses.

Rapporten bygger på intervjuer utifrån hypotetiska modeller av hur ett utökat studieår skulle kunna vara organiserat vid några lärosäten. Vidare har en fallstudie genomförts vid Umeå universitet där ett antal studenter tillfrågats om bland annat sitt intresse för ett utökat studieår. Av de tillfrågade var 40 procent positiva. Resultaten från enkätundersökning har legat till grund för en samhällsekonomisk analys av intäkter och kostnader för att genomföra ett utökat studieprogram vid tre program vid Umeå universitet, nämligen civil-ekonomprogrammet (magisternivå), sjuksköterskeprogrammet samt civilingenjörsprogrammet teknisk data.

Analysen pekar på att ett utökat studieprogram kan vara samhällsekonomiskt lönsamt givet vissa antaganden om studentgruppens storlek, dess poängprestation och en framtida arbetsmarknad. Å andra sidan pekar känslighetsanalysen på några omständigheter som kan göra programmet samhällsekonomiskt olönsamt.

Det är väsentligt att kvalitetsfrågorna beaktas vid införandet av ett utökat studieår. Om ökad undervisning i ökad omfattning tränger ut forskning och om en hög studietakt försvårar studenternas möjlighet för reflektion och eftertanke finns risker för en lägre kvalitet.

Avslutningsvis skisserar Högskoleverket några modeller för hur ett utökat studieår skulle kunna organiseras. En modell kan vara att anordna ett utökat studieår på kortare utbildningar med gott studentunderlag. Högskoleverket menar att utökade studieår kan organiseras i samverkan mellan flera lärosäten. Ett sätt att samverka kan vara att erbjuda de kurser som behöver dubbleras som distanskurser. Högskoleverket är positiv till försöksverksamhet med ett utökat studieår.

Ett utökat studieår

Inledning

Högskoleverket fick i uppdrag den 9 juli 2004 (U2004/2579/04) att utreda förutsättningarna för att organisera ett s.k. utökat studieår. Regeringen anger i uppdraget att Högskoleverket ska utreda konsekvenserna av ett sådant beslut. Högskoleverket ska föreslå olika modeller för hur ett utökat studieår kan organiseras. I regeringsuppdraget ingår att lämna förslag till författningsändringar samt lämna andra förslag som Högskoleverket finner lämpliga. Högskoleverket får inte lämna förslag som innebär ökade utgifter utan att samtidigt föreslå hur finansiering ska ske. Hela uppdraget finns i bilaga 3.

I det pressmeddelande som gavs ut i samband med uppdraget, samt i budgetpropositionen 2004/05:1, område 16, nämns att Högskoleverkets rapport ska ligga till grund för en försöksverksamhet med utökat studieår. Detta nämns dock inte i uppdraget varför Högskoleverket inte har utrett den frågan närmare.

Uppdraget refererar två rapporter där tre terminer har behandlats, dels en från SACO:s studentråd om tre terminer ”Nya tider, nya studenter, nya strider”, dels en från Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF)¹. I SACO:s rapport finns två skäl att föreslå ett treterminssystem, nämligen studenternas försörjning och ökad genomströmning. SUHF är positivt till att öka antalet sommarkurser för att bl.a. kunna erbjuda studenter kurser under sommaren, men också ge yrkesverksamma möjligheter till fortbildning. Ökad undervisning skulle kunna bidra till att lärosätena utnyttjar lokalerna mer. SUHF pekar samtidigt på problem med sommarstudierna eftersom det saknas incitament för lärosätena, främst beroende på den låga prestationsgraden under sommaren och att det kan vara svårt att få lärarna att arbeta sommartid.

Ett utökat studieår innebär enligt SACO:s rapport att studenten läser t.ex. 45 veckor under ett studieår och på så vis minskar sin lovtid och kan börja arbeta tidigare efter studierna. Den sammanlagda studietiden blir densamma, men studenten genomför sina studier effektivare och står tidigare till arbetsmarknadens förfogande än om han eller hon läst 40 veckor under ett läsår. SUHF skriver att ”ökade poängprestationer minskar studentens tid i högskolesystemet”.

Om en student väljer ett utökat studieår kan han eller hon tidigare börja arbeta och tjäna pengar, samtidigt som de perioder då studenten inte har någon försörjning förkortas. Studentens försörjning tryggas i någon mån genom studiestödssystemet, eftersom han eller hon studerar under tid där han eller hon annars skulle sakna ersättning och studenten därför kan få studiemedel.

1 För och nackdelar med ett utökat studieår, 2003-04-28, SUHF.

Samhället skulle även kunna få skatteintäkter tidigare än annars, förutsatt att studenten börjar arbeta direkt efter examen. Exempelvis kan en student som planerar att genomföra en treårig utbildning förkorta denna med en termin genom att läsa 10 poäng varje sommar. Om en student i stället läser 5 poäng varje sommar under ett treårigt program, förkortas utbildningen med en halv termin.

Bakgrund

Uppdraget föregicks av en debatt som bl.a. fördes under 2003 och våren 2004 om att revidera terminssystemet till ett treterminssystem. I rapporten från SACO:s studenteråd presenterades ett förslag för att dela in studieåret i tre terminer om vardera 15 poäng. Utgångspunkten i förslaget var att förkorta de perioder under året då studenterna riskerar att stå utan försörjning. Detta skulle uppnås genom att förkorta sommarlovet, höja studiemedlet och införa studielön under loven. Studiesociala utredningen lade fram sitt betänkande under 2003² och refererade även rapporten från SACO:s studenteråd, eftersom man ansåg att studenterådet pekade på ett sätt att hjälpa de studenter som hamnar utanför trygghetssystemen.

SUHF:s rapport belyste hinder och möjligheter med ett treterminssystem eller ett förlängt studieår. SUHF hävdar att möjligheterna att genomföra fler kurser under sommaren begränsas av att många lärare måste undervisa mycket under ordinarie terminstid. SUHF menade även att lärosätena bör få behålla rätten att bestämma terminsindelningen och att en ökad sommarkursverksamhet kan vara gynnsam både för studenter och för lärosätena, men att begränsade resurser och behov av undervisningsfri tid för lärare och studenter utgör hinder. SUHF konstaterar å ena sidan att en kortare utbildningstid kan leda till besparingar för studenterna och för staten, men menar å andra sidan att det finns en mängd hinder för att genomföra sommarundervisning i form av undervisningskapacitet och organisatoriska hinder.

Vid socialdemokraternas tillväxtkongress under april 2004, formulerade partiet följande ståndpunkt: ”Vi vill att högskolorna ska anordna intensiva utbildningar med kortare sommaruppehåll. Ett exempel på detta kan vara att införa ett s.k. treterminssystem på några utbildningar på några universitet och högskolor.”³

Kongressen föregicks av en fråga i riksdagen från ledamoten Ulf Nilsson (fp) om regeringen kunde tänka sig att införa ett treterminssystem, både för att öka studenternas försörjning och för att få en bättre studentgenomströmning⁴. Utbildningsministern var positiv, men aviserade inga åtgärder i riksdagen.

Frågan har diskuterats före 2003. Under 1992 lade en norsk arbetsgrupp fram en rapport med titeln ”Ökt innsats – bedre resultat” på uppdrag av nor-

2 SOU 2003:130

3 Politiska riktlinjer beslutade av mellankongressen 16–18 april 2004, s. 22.

4 Interpellation 2003/04:245, 26 januari 2004.

ska utbildningsdepartementet. Författarna menar att det inte är önskvärt att all utbildning organiseras i tre terminer, men att om utbildningsåret i Norge utsträcktes till 45 veckor från de nuvarande 38–40 skulle genomströmning och examensfrekvens kunna förbättras inom de norska högskolorna. Studenterna vid de fyra fria fakulteterna skulle få välja mellan att studera ett s.k. helårslöp (dvs. 45 veckor) eller att studera i normal takt eller på deltid. Författarna föreslår att omkring 125 miljoner norska kronor ska tillföras högre utbildning för att täcka de ökade kostnaderna samt att de studenter som väljer helårslöpet ska få dels ett särskilt studiebidrag över sommaren för att täcka bortfallet av arbetsinkomst, dels en nerskrivning av studieskulden som motsvarar statens vinst av att studenten fortare går igenom sin utbildning. Författarna menar att det är nödvändigt att studenterna får incitament att välja helårslöpet eftersom vinsterna riskerar att utebli om inte tillräckligt många studenter väljer att studera i högre takt.

Utbildningsdepartementet i Sverige gjorde en översikt av diskussionen i en PM som presenterades i februari 1993 med titeln "Ändrad terminsindelning – utvidgat studieår?". Denna studie tog dock sin utgångspunkt i den nu upphävda högskolelagen. Enligt denna undersökning finns det tre fördelar med ett utökat studieår:

1. genomströmningen blir bättre om fler studenter blir färdiga med utbildningen snabbare
2. produktiviteten ökar
3. lokaler och annan utrustning kan utnyttjas under en större del av kalenderåret.

Denna studie menade att frågan måste utredas ytterligare. Bland annat vill man studera de ekonomiska konsekvenserna för studiefinansieringen och för högskolorna, hur ytterligare poängproduktion ska hanteras i ett resurstilldelningssystem, hur många studenter som förväntas delta, antagningsfrågor, möjligheter att organisera det utökade studieåret samt avtalsmässiga konsekvenser för lärarna.

Högskoleverket kan konstatera att vissa studenter redan i dag väljer att läsa sommarkurser eller att läsa mer än 20 poäng under en eller flera terminer. En del gör det för att kunna avsluta sina studier fortare, andra för att bredda eller komplettera sina studier. Dessa ökade prestationer bygger oftast på att studenterna på egen hand hittar möjligheter att förkorta sin studietid snarare än organiserade på utbildningsprogram.

Det finns således olika utgångspunkter för att föreslå en förlängning av terminstiden. Studenternas försörjning under sina studier är ett motiv och statens behov av att effektivisera högre studier samt att öka skatteintäkter ett annat. I det uppdrag som gavs till Högskoleverket, refereras både till rapporterna från SACO:s studentråd och SUHF men det är effektiviteten i högskolesektorn som framstår som det mest centrala i uppdraget.

Arbetet med rapporten

Arbetet med rapporten har utförts av en projektgrupp. I gruppen ingick Åsa Rurling och Per Gunnar Rosengren (projektledare) från utredningsavdelningen samt Nina Kowalewska, bedömningsavdelningen, Teresa Edelman, juridiska avdelningen samt Aija Sadurskis utvärderingsavdelningen.

Till projektet har även en referensgrupp med representanter för högskolan, lärarna och studenterna knutits. I referensgruppen deltog Ann Fritzell, ombudsman vid SULF, Gunnel Gustafsson, prorektor vid Umeå universitet (SUHF), Lotta Ljungquist, vice ordförande för SFS, Ulla Myhrman, planeringschef vid Uppsala universitet (SUHF), Susan Sahlberg, handläggare vid Mälardalens högskola, Agneta Stark, rektor vid Högskolan Dalarna, Ingrid Sundberg, antagningschef vid Stockholms universitet samt Anders Wigerfelt, områdesprefekt vid Malmö högskola. Referensgruppen har genomfört tre sammanträden.

I projektet har även fil. dr. Niklas Hanes vid Umeå universitet medverkat som expert. Niklas Hanes har genomfört en samhällsekonomisk analys av ett utökat studieår samt en fallstudie vid Umeå universitet som bl.a. belyst studenternas intresse för ett utökat studieår. Niklas Hanes har offentlig ekonomi som forskningsintresse.

Utredarna har träffat representanter från ett antal berörda myndigheter och organisationer, som Ladok-konsortiet, CSN, VHS och Svenskt Näringsliv. Utredarna har även träffat representanter från högskolans utbildningsområden för att försöka skapa en bild av vilka hinder och möjligheter som kan finnas inom olika utbildningsområden. Intervjuer har genomförts med en representant för Konstfack, representanter för grundutbildningen vid Södertörns högskola, representanter för sjuksköterske- och läkarutbildningen vid Karolinska institutet samt en representant från Stockholms läns landsting, ansvariga för grundutbildningen vid KTH, utbildningsledare vid lärarhögskolan i Stockholm samt representanter för naturvetenskaplig utbildning vid Stockholms universitet. Diskussioner har även förts med en grupp bestående av representanter från ett antal lärosätens lokalförvaltningar. Ett möte skedde även med utredaren av resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning U 2004:03.

Slutligen genomfördes även ett studiebesök vid Åbo akademi den 2 december 2004 där företrädare för studenter, ledning, lärare och administration intervjuades om universitetets arbete med att förändra terminsindelningen.

Utgångspunkter för utredningen om ett utökat studieår

Detta kapitel inleds med att den rättsliga regleringen av läsår och terminstider granskas.

Tidigare reglering av studieåret

I den tidigare högskoleförordningen (1977:263) fanns föreskrifter om att grundläggande högskoleutbildning skulle anordnas under läsår, att läsåret skulle omfatta 40 veckor och att läsåret skulle delas på två terminer. Med hänsyn till utbildningens art eller de studerandes önskemål, fick utbildningen förläggas även till annan tid än under läsåret (2 kap. 5–7 §§). En sökande fick antas till utbildning som motsvarade högst 30 poäng per termin eller högst 60 poäng per läsår. Om det förelåg särskilda skäl fick vissa sökande antas till ett utbildningsprogram av större omfattning (5 kap. 10 § sista stycket i lydelsen enligt SFS 1988:811). Dessa bestämmelser är numera upphävda.

Nu gällande regler om studieorganisation och utbildningsutbud

Enligt propositionen Universitet och högskolor – frihet för kvalitet (prop. 1992/93:1) med förslag till ny högskolelag skulle statliga universitet och högskolor få en större autonomi med betydande avreglering och kraftigt minskad detaljeringsgrad i statsmakternas framtida budgetbeslut. Det förordades att lärosätena skulle ges större frihet vad gäller bl.a. studieorganisation, utbildningsutbud, antagning av studenter och disposition av resurser. I lag och förordning skulle staten ange vissa reglerade gränser inom vilka denna frihet skulle utövas. Som skäl till regleringar angavs bl.a. rättssäkerheten för enskilda studenter och lärare. Friheten skulle vara normen och varje reglering skulle kräva sin egen motivering.

Det finns i dag ingen bestämmelse i högskoleförfattningarna som reglerar vare sig läsårets längd och uppdelning eller högsta antal poäng som en sökande kan bli antagen till. Universitet och högskolor har således frihet att själva bestämma hur utbildningen ska organiseras under ett kalenderår. Enligt 7 kap. 19 § högskoleförordningen (1993:100) ska den som vill antas till grundläggande högskoleutbildning anmäla det inom den tid och i den ordning som högskolan bestämmer. I praktiken väljer de flesta lärosätena fortfarande att dela in utbildningen i två terminer på vardera 20 poäng med möjlighet till sommarkurser. Vidare brukar man inte anta sökanden till mer än 30 poäng per termin eller 60 poäng per läsår.

De begränsningar i högskolornas frihet som nu finns beträffande studieorganisation och utbildningsutbud kan man se som regleringar vilkas syfte är att tillförsäkra just rättssäkerhet för studenter och sökande till högskoleutbildning. En sådan begränsning är kravet på att omfattningen av grundläggande högskoleutbildning ska anges enligt ett *poängsystem*, där varje poäng motsvarar heltidsstudier under en vecka. En annan begränsning i högskolornas frihet att själva bestämma studieorganisationen, är krav på *kursplaner* och *utbildningsplaner* och dessas ”minimiinnehåll” bl.a. krav på att ange kursens poängtal och, om kursen är uppdelad i delar, de kurser som utbildningen omfattar, den huvudsakliga uppläggnings av utbildningen samt de övriga föreskrifter som behövs.

Det finns även krav på att högskolans *antagningsordning* med bl.a. regler om ansökan och antagningsförfarandet ska finnas tillgänglig (jmf 6 kap. 1–3, 6–9 §§ högskoleförordningen).

Faktisk studietid

Terminernas längd varierar i någon mån mellan lärosäten och utbildningar. Vid t.ex. juridiska fakulteten vid Uppsala universitet är terminerna indelade i 18 resp. 22 veckor. Biologiska institutionen vid Stockholms universitet har ett läsår som omfattar 45 veckor under grundutbildningens första år för att kunna utnyttja sommarhalvåret så mycket som möjligt. Detta är vanligt inom biologi och geologi av förklarliga skäl. De kompletterande utbildningar som bland annat upphandlas av Arbetsmarknadsstyrelsen för t.ex. utländska akademiker bedrivs under kalenderår med endast två veckors sommarlov.

Höstterminen startar i september eller i slutet av augusti och pågår sedan till mitten av januari. Under jul- och nyårshelgerna förekommer oftast inte någon undervisning men ett antal tentamina är förlagda efter trettonhelgen och tiden mellan jul och nyår måste därför oftast användas till studier. Denna organisation är ett sätt att lösa försörjningen under helgerna eftersom studenterna riskerar att bli utan studiemedel om studierna skulle ha avslutats före jul- och nyårshelgerna, men också för att få lika långa terminer.

Vårterminen börjar i januari – ofta bara några dagar efter att höstterminen avslutats – och avslutas normalt i början av juni. Perioden början av juni till mitten av augusti är alltså ledig tid för studenterna, såvida de inte arbetar, studerar eller förbereder sig för omtentamina. Det är en period på cirka elva veckor.

Studenternas faktiska studiestart samt terminsslut varierar också något eftersom terminerna kan föregås av förberedelsekurser, registrering och tentamina. På samma sätt kan terminerna avslutas med en tentamensperiod. Ett antal studenter använder dessutom åtminstone en del av sommaren för att förbereda och skriva omtentamina. Med andra ord är den faktiska terminstiden något längre än 20 veckor för ett antal studenter och lärare.

Utredningens inriktning

Som framgick av inledningen har regeringen inte angett några förutsättningar i uppdraget för hur det utökade studieåret ska organiseras, bortsett från valbarheten. Varken omfattning, utbildningsinriktning eller antalet lärosäten som ska erbjuda ett utökat studieår har berörts. Inte heller ges någon vägledning till om regeringen t.ex. anser att det utökade studieåret är så viktigt att lärosätena måste erbjuda det inom alla eller majoriteten av sina utbildningar. De enda förutsättningar som anges, är att det utökade studieåret ska ge studenterna möjlighet att genomföra sina studier under kortare tid samt att det ska bidra till att effektivisera användningen av lärosätenas resurser. Högskoleverket får inte heller lämna förslag som innebär ökade utgifter utan att samtidigt föreslå hur finansiering ska ske.

Uppdraget anger inte heller att Högskoleverket ska utreda ett treterminssystem som ett sätt att genomföra ett utökat studieår.

Högskoleverket har inriktat utredningen mot program, eftersom det finns möjligheter redan i dag att gå fortare fram för att avlägga generella examina. Skälet till detta har varit att det inom program finns svårigheter att läsa med högre studietakt beroende av att kurserna organiseras för en viss progression.

En fråga som aktualiserats är dels vilken rättighet studenterna ska ha att kunna välja ett utökat studieår, dels vilken skyldighet lärosäten ska ha att erbjuda ett utökat studieår. I uppdraget anges att "... universitet och högskolor ska kunna erbjuda studier på såväl ordinarie studieår som utökat studieår". Texten kan tolkas så att studenterna ska kunna välja högre eller normal studietakt inom samma program vid ett lärosäte, eller att vissa utbildningar på en del orter endast ska erbjudas med en högre studietakt. Det första alternativet medför att programkurser måste erbjudas ytterligare en gång, eventuellt sommardag, vilket ökar kostnaderna. Men även om det utökade studieåret erbjuds som profilering kan det hända att det blir nödvändigt att anordna en eller flera kurser vid ytterligare något tillfälle, för att kunna passa med övriga kurser och tillgodose andra studerandegrupper än de som kan antas vilja följa det utökade studieåret. Om det utökade studieåret erbjuds i samverkan mellan flera lärosäten skulle sådana frågor sannolikt kunna lösas på ett kostnadseffektivt sätt. Utredningen har dock i huvudsak arbetat med att det utökade studieåret ska vara en valmöjlighet inom ett program som även erbjuds med normal studietakt, eftersom det ger studenterna mer valfrihet och gör det möjligt för dem att fullfölja studierna, även om de inte skulle klara av den högre studietakten under hela programmets längd. Flexibilitet i studieprogrammen är ett viktigt skäl till denna inriktning.

De resultat som utredningen har kommit fram till pekar på att det är mest rimligt att de lärosäten som är intresserade av ett utökat studieår ska få erbjuda det vid några utbildningar snarare än att det åläggs alla lärosäten. Det är även i linje med utgångspunkterna i den s.k. frihetspropositionen (prop. 1992/93:1).

Definition av utökat studieår

Vad är då ett utökat studieår? Såvitt som har framkommit finns det ingen vedertagen definition, men de rapporter som refereras i uppdraget pekar ändå i en viss riktning. Fokus för diskussionen är ett planerat sätt för studenterna att genomföra sina studier under kortare tid än normalt genom att utnyttja fler veckor under kalenderåret än vad som vanligen ingår i ett svenskt läsår. En student skulle alltså studera under fler än de 40 veckor som ingår i ett läsår.

Detta skiljer sig från den sommarkursverksamhet som för närvarande bedrivs i Sverige, där kursutbudet till liten del innehåller kurser ur program. I det utökade studieåret måste programkurser erbjudas, men det krävs även att studentens hela utbildningsväg planeras så att sommarkursen inte innebär att det uppstår ”luckor” i utbildningen längre fram.

I det här sammanhanget måste man fråga sig hur många veckor som studenterna kommer att vilja studera under sommaren. Eftersom de flesta studenter och lärare fortfarande vill kunna utnyttja sommaresemestrar och ledigheter vid jul och nyår kan det vara rimligt att förlänga studieåret med ytterligare fem veckor, dvs. från dagens 40 till 45 veckor. Man kan även tänka sig att studenterna läser 50 veckor om året men det förefaller vara en övre prestationsgräns. Andra överväganden är att det inte är givet att studenterna verkligen presterar i motsvarande grad mer. Särskilt för program längre än tre år måste man ifrågasätta om studenterna verkligen förmår att studera ett utökat studieår under hela programmet med hög prestationsgrad. Studenterna behöver tid för vila och möjlighet att bearbeta det de läst dvs. reflektera över sina kunskaper.

I uppdraget till Högskoleverket ingår att verket ska föreslå olika modeller för ett utökat studieår. För att konkretisera resonemanget har arbetet utgått från två olika huvudmodeller

- **Sommarkurser** – valfritt för studenterna. Här erbjuder lärosätena ett utökat utbud av kurser under sommaren. Kurserna passar in i programmen. Denna modell är ett förstärkt sommarkursutbud där studenterna i högre utsträckning själva väljer att studera under sommaren. De studenter som inte vill läsa det utökade året avstår då från att studera under sommaren medan de som vill gå fortare fram söker till kurser som ges under sommaren. Denna modell passar kanske bäst inom friare utbildningsgångar där utbildningen är byggd runt ett huvudämne med fördjupningar eller breddningar.
- **Parallella spår** – Studenterna läser ett gemensamt första år, därefter fler och fler kurser i två grupper. Denna modell innebär att nuvarande studieår används men att studenterna startar i två grupper – en för snabbstudier och en för normaltakt. Studenterna som läser i snabbare takt måste utnyttja sommaren. I detta system måste några kurser erbjudas vid minst två tillfällen under ett år så att studenterna i slutet av studierna inte får hål i sina studiescheman mot slutet av utbildningen. En rutin måste även införas så att studenterna väljer studietakt.

Vidare genomförs ett alternativ i dag som, enligt definitionen ovan, inte utgör ett utökat studieår. Det bygger på att studenten läser flera kurser parallellt. Studenten kan läsa kurser ur olika ämnen parallellt eller kurser ur samma ämne eftersom de t.ex. ofta erbjuds i olika studietakt. Det är även en modell som kan kombineras med ett utökat studieår. Det är inte så vanligt att lärosätena aktivt erbjuder sådana individuella studiegångar utan studenterna måste som regel själva hitta möjligheterna att läsa kurser parallellt, vilket de också gör. Den fallstudie som genomförts tyder dock på att det är mindre populärt bland studenterna, jämfört med sommarstudier.

Individuell studiegång ger emellertid inte studenterna någon försörjning under sommaren och utgör egentligen inte något utökat studieår eftersom antalet veckor under en termin kan förbli detsamma. Däremot kan studiemedelskostnaden för studenten sänkas. Det är naturligtvis möjligt att kombinera en sådan individuell studiegång med studier över loven t.ex. uppsatsarbete och på det viset förlänga studieåret.

Ett sätt att organisera en modell är att vissa kurser som kan förläggas utan för stora hänsyn till progression, erbjuds av lärosätena som distanskurser. De kan då erbjudas samlat för studenter från olika lärosäten, vilket kan skapa ett större studentunderlag och även öka möjligheterna att organisera lärarnas arbete på ett rationellt sätt.

Det är emellertid avgörande att inte bara betrakta det utökade studieåret ur ett ensidigt nationellt perspektiv utan att även försöka bedöma de konsekvenser det kan ge för utländska studenter, svenska studenter utomlands och för universitet och högskola i deras utländska kontakter. Erkännandefrågorna framstår som särskilt viktiga.

Disposition

I det följande kommer det att vara väsentligt att utreda vilket utrymme det finns för utökat studieår med den resursram som i dag finns inom den högre utbildningen. Det kommer även att vara väsentligt att utreda om samhället som helhet får någon vinst med utökade studieår. Man kan anta att ett resurstillskott skulle kunna medföra att en sådan studieorganisation kan införas, vilken kan skapa ett mervärde för hela samhället.

Rapporten kommer att visa på möjligheter och hinder för att genomföra ett utökat studieår. Detta sker i de inledande kapitlen, dels genom att visa vilket utrymme som finns när det gäller lärosätenas resursramar, studenternas genomströmning samt lärartillgången. Dels genom att utreda vilka förändringar som behöver göras inom stödjande system för högre studier som studiemedel, studiedokumentation och lokalförsörjning. Ett kapitel ägnas åt att utreda konsekvenser i omvärlden – särskilt i ljuset av de förändringar som planeras inom EU och som en följd av Bolognaprocessen. Därefter genomförs en samhällsekonomisk analys, vilken tillsammans med resultaten från övriga avsnitt ligger till grund för modellförslag i det näst sista kapitlet. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion.

Lärosätesperspektiv på ett utökat studieår

Intervjuer med företrädare för några lärosäten omkring Stockholm

Under hösten 2004 genomfördes intervjuer med företrädare för några lärosäten i Stockholmsområdet. Av tidsbrist blev det nödvändigt att begränsa besöken geografiskt, men det var väsentligt att föra en diskussion med några lärosäten om möjligheter och hinder för att utöka studieåret. Hypotesen för intervjuerna var att det borde finnas olika förutsättningar för att organisera ett utökat studieår inom olika utbildningsområden. Den geografiska begränsningen innebär förmodligen att förhållanden som finns på mindre orter eller i områden med färre högskolor inte beaktas, när det gäller studentunderlag och levnadsförhållanden.

Lärosätenas representanter fick i förväg ta del av de modeller som presenteras inledningsvis.

Karolinska Institutet, Läkare- och sjuksköterskeutbildningarna

I ett system med formaliserade parallella studiegångar skulle några kurser behöva erbjudas minst ytterligare en gång varje läsår. Varje kurs på sjuksköterskeutbildningen ges redan minst tre gånger. Parallella studiegångar gör att antalet studenter på varje kurs blir mindre. Kurser måste komma i rätt ordning på programmen eftersom det finns en inbyggd progression mellan dem. Det skulle därför krävas en hel del planering för att genomföra ett utökat studieår.

Ett särskilt problem med att utöka studieåret erbjuder utbildningens verksamhetsförlagda delar. Vid Karolinska Institutet strävar man alltmer efter att teori och praktik ska integreras i utbildningarna. Men det går inte att förlägga klinisk utbildning under sommaren, enligt dem som intervjuats. Det är semestertider inom hälso- och sjukvården, avdelningar stänger, nästan inga planerade operationer genomförs och patientunderlaget minskar därför. Det finns däremot möjligheter att förlägga vissa kurser, som inte kräver integrering med kliniken till sommaren. Inom Karolinska institutets sjuksköterskeutbildning skulle t.ex. psykologi (5 poäng), sociologi och antropologi (5 poäng), pedagogik och ledarskap (5 poäng) och examensarbetet (10 poäng) kunna förläggas till sommartid. Läkarutbildningens valfria perioder (17 poäng) och olika projektarbeten skulle kunna ligga på sommaren, ev. även andra teoretiska kurser.

De som intervjuades såg alternativet att förlägga utbildning under sommaren som ett mindre lyckat alternativ för vård- och medicinområdena. Inom sjuksköterskeutbildningen var man i stället mer intresserade av att höja studietakten genom att studenterna läser t.ex. 30 poäng/per termin i stället för

20. Det uppfattades som mer näraliggande än att förlänga studierna över sommaren. Det finns visserligen studenter som redan i dag läser kurser parallellt, men det skulle kunna formaliseras. I nuläget följer studenterna olika studietakt och många har individuell studiegång, men dessa är svåra att hantera och dyra att administrera.

Många studenter på KI:s vårdutbildningar arbetar inom vården på sommaren, på vissa utbildningar även parallellt med studierna. Anledningen till detta är både försörjning och för att få erfarenhet inför det kommande yrkeslivet. Eventuellt kan studiemedel under sommaren göra att en del studenter väljer att studera i stället för att arbeta under sommaren.

Det finns ett stort intresse inom Stockholms läns landsting att få ut vårdpersonalen snabbare i arbetslivet. Landstinget skulle kunna spara mycket på att de som är tjänstlediga för studier kommer tillbaka fortare eller om kostnaderna för studielön skulle sjunka. Ett utökat studieår skulle kunna förbättra ekonomin för landstinget.

Lärarhögskolan Stockholm, Lärarutbildningen

Även lärarutbildningen är en utbildning som till stor del bedrivs i program som är organiserade med en viss progression, vilken betonas alltmer. I lärarutbildningen finns även verksamhetsförlagd utbildning. Lärarutbildningen strävar efter att integrera teori och praktik.

I dag finns ca 45 inriktningar som lärarstudenterna kan välja bland på Lärarhögskolan i Stockholm (LHS). Verksamhetsförlagd utbildning (VFU) ingår i det allmänna utbildningsområdet och i inriktningarna, men inte i specialiseringarna. Ungdomsskolans verksamhetsår sätter dock gränser för vilka kurser som kan ligga på sommaren.

Enligt de företrädare för lärarutbildningen som intervjuades vore det önskvärt att studenter kan ges möjlighet att läsa mer än 20 poäng per termin. En del studenter läser 30 poäng redan i dag, och sådana studier borde kunna erbjudas mer aktivt.

Man menade vidare att om studenter ska läsa 30 poäng per termin i stället för 20, måste det innebära mer än heltid och inte utgöra en utfyllnad för att nå upp till den studietakt som egentligen ska gälla i dag. Kvaliteten i utbildningen får inte sjunka för att få igenom studenterna i snabbare takt.

De extra poängen under terminstid skulle kunna ges i form av kvällskurser inom specialiseringar, det allmänna utbildningsområdet och ett begränsat antal inriktningar och genom att terminerna förlängs några veckor in i juni och startar tidigare i augusti. Studenterna måste ha möjlighet att flytta mellan normal och snabb studietakt. Det skulle krävas ett omfattande planeringsarbete, vilket är möjligt enligt dem som intervjuades.

Det blir ett ansvar hos lärarhögskolan att förlägga kurser så att de går att välja i rätt ordning, vilket skulle kräva en samordning mellan de olika inriktningarna. Studenterna skulle också kunna börja med examensarbetet tidigare under utbildningen.

Konstfack, Konstnärliga utbildningar

Kännetecknande för Konstfacks utbildningar är att de är yrkesutbildningar samt att studentgrupperna är små, 4–16 studenter. Utbildningen är förhållandevis dyr. Det går inte att läsa två parallella kurser på Konstfack i dag men det finns studenter som läser extra poäng under terminstid. De följer då utbildningar utanför Konstfack.

Studenternas mognadsprocess är viktig inom de konstnärliga utbildningarna, dvs. mycket händer med studenterna i deras konstnärliga utövning under utbildningen och deras förmåga och uttryck måste därför få möjlighet att mogna över tid. Det är därför svårt att korta ner utbildningarnas längd.

Konstfack skulle vilja utnyttja resurserna mer under hela året, men i dag står verkstäder ofta tomma under somrarna även om det finns viss kursverksamhet för yrkesverksamma och inom vissa av programmen.

En stor del av lärarkåren arbetar halvtid vid Konstfack, övrig tid arbetar de t.ex. som fria konstnärer, på inredningsbyråer eller inom industrin, vilket ingår i deras utvecklingsarbete. Om sommaren skulle utnyttjas för kursverksamhet så skulle det kunna innebära mer flexibilitet i arbetet för lärarkåren, men det skulle samtidigt innebära större problem att organisera undervisningen under ordinarie terminstid eftersom tillgången på lärare är begränsad. Vissa institutioner har t.ex. försökt organisera lärarnas arbetstid i block för att få en mer koncentrerad undervisning, men det har varit problematiskt beroende på att lärarnas engagemang utanför utbildningen har inskränkt möjligheterna att koncentrera undervisningen till block.

Det stora problemet med att studenterna ska kunna läsa på utökat studieår parallellt med nuvarande system, är att rent praktiskt förlägga parallella kurser, dubbelt utnyttjande av verkstäder och ekonomin. Mer resurser måste till för att det ska gå att organisera det. Ett större utbud av sommarkurser skulle kunna vara möjligt, men kan bli kostsamt.

KTH, Teknisk utbildning/läroarbete

Vid besöket på KTH intervjuades företrädare för grundutbildningen och de påpekade att det redan i dag finns studenter som går igenom utbildningen snabbare än avsett. Det finns exempel på studenter som klarar av sin utbildning på tre till fyra år i stället för fyra och ett halvt som är planerat för civilingenjörsutbildningarna. Dessa studenter sätter ofta ihop sin egen utbildning, hittar alternativa vägar etc. De har ofta ett tydligt och konkret mål med sin utbildning. Enligt dem vi intervjuade är det sällan de studenter som har de högsta betygen som väljer sådana vägar. Studenterna med högst betyg vill försäkra sig om att få det högsta betyget och vill därför utnyttja hela studietiden.

Programutbildningar dominerar på Kungl. Tekniska högskolan (KTH) och det har medfört att man t.ex. koncentrerat sitt sommarkursutbud på repetitionskurser, dvs. kurser från det ordinarie kursutbudet. På så vis kan studenter som har halkat efter komma ifatt inför nytt läsår. KTH är intresserad av att arrangera fler kurser på sommaren men troligen med målet att få igenom

studenterna på utsatt tid. Ett incitament för KTH att anordna repetitionskurser på sommaren är att studenterna klarar alla kurser inom rimlig tid och att KTH då får ersättning för helårsprestationerna tidigare.

Företrädarna för KTH menade dock att det är svårt att få lärarna att arbeta mer på sommaren. Redan tentamina som ligger omkring den 10–11 juni innebär svårigheter för lärarna. Om fler kurser skulle ges på sommaren, måste tid för forskning, kompetensutveckling, kursutveckling etc. förläggas till någon annan tidpunkt. Samtidigt måste det finnas tid för en sammanhängande semester. Vidare ligger många konferenser under sommaren.

Man menade också att möjligheterna för de administrativa funktionerna att arbeta under sommaren även måste beaktas, eftersom den personal som arbetar med antagning, Ladok etc. arbetar intensivt vid antagning, terminsstart och terminsslut. De behöver sin ledighet på sommaren.

Det är svårt att organisera studentutbyte eftersom det finns olika terminstider för olika länder, inte minst eftersom de svenska terminerna redan är långa. Det blir kostsamt att försöka organisera ett utbyte med olika varianter av terminstider och det blir krångligare för de svenska studenterna. Ett utökat studieår riskerar att försvåra ännu mer.

Företrädarna för KTH menade att arbetsmarknaden i hög grad styr om studenterna tar examen snabbare, i tid eller om det tar längre tid. Om arbetsmarkanden är dålig läser många studenter extra kurser eller/och förlänger examensarbetet. Det finns utbildningar, t.ex. kombinationsutbildningen lärare – tekniker, där arbetsmarknaden nog skulle önska att studenter kom ut snabbare. Detta måste dock vägas mot utbildningens krav på mognad och bildning.

Södertörns högskola, samhällsvetenskapliga och humanistiska utbildningar

Vi intervjuade företrädare för grundutbildningen vid Södertörns högskola. Vid Södertörns högskola läser cirka 50 procent av studenterna på program, och övriga 50 procent fristående kurser. Redan i dag läser många studenter kurser parallellt. Södertörns högskola har fått sämre ekonomi under de senaste åren och institutionerna drar också ner på sommarkursutbudet av ekonomiska skäl. Utbudet av sommarkurser kommer att minska med totalt 13 procent 2005. Av resursskäl skulle det vara svårt att erbjuda ett utökat studieår inom mindre ämnen. Inom program med valbara kurser skulle det däremot finnas större möjligheter. En möjlighet är t.ex. att erbjuda kompletteringskurser, t.ex. engelska, till programmen. Det skulle inte innebära att studenterna kom snabbare igenom, Men de skulle kunna läsa fler kurser under samma tid. Studenterna ser breddning som en konkurrensfördel på arbetsmarkanden.

I dag försöker man slå ihop grupper av ekonomiska skäl. Det skulle därför vara svårt att erbjuda olika spår och därmed få mindre studentgrupper.

Vid Södertörns högskola ville man även framhålla bildningsaspekterna i utbildningen. Studenterna ska också ha möjlighet till eftertanke och reflektion,

vilket kräver sin tid. Det kan vara svårt att upprätthålla sådana kvalitetsaspekter om studenterna ska gå snabbare igenom sin utbildning.

Vid Södertörns högskola menade man att en av utgångspunkterna i uppdraget är att öka genomströmningen, men att det finns andra metoder att öka genomströmningen. Uppsatsskrivande som drar ut på tiden är en starkt bidragande orsak till låg genomströmning. På Södertörn har utbildningsnämnden för samhällsvetenskap, humaniora och teknik lagt mer resurser på C- och D-kurserna så att mer handledarresurser kan läggas på uppsatsskrivandet. Många lärare uppmuntrar också studenterna att skriva uppsatserna tillsammans med andra studenter. En annan bidragande orsak till låg genomströmning är att studenterna arbetar vid sidan av studierna för att få sin ekonomi att gå ihop.

Gemensamma synpunkter

Inom de utbildningar som erbjuds vid dessa lärosäten finns det redan nu möjligheter att öka studenternas studietakt. Ibland kan det vara relativt enkla lösningar som att de skriver uppsats under sommaren. Det går att identifiera programkurser som inte måste läsas i en viss ordning, och som utan att störa utbildningens progression kan läsas oberoende av andra kurser, t.ex. under sommaren. Ofta hittar studenterna på egen hand sätt att genomföra ett program på kortare tid och det är inte lika vanligt att studie- och yrkesvägledningen är involverad.

Vidare framkom att utbildningsområdena har olika förutsättningar för att kunna utöka studieåret beroende på hur stor del av utbildningen som är verksamhetsförlagd och hur mycket som organiseras i program. Det är svårare att lägga kurser parallellt eller att ordna dem i ordningsföljd inom programmen. Samtliga pekade dock på att ett antal studenter redan läser i högre takt än vad som är normal studietakt och att studenterna hittar egna vägar att höja sin studietakt. En stor del av dessa individuella studiegångar är breddning eller komplettering snarare än ett sätt att klara av utbildningen snabbare.

Om lärosätena ska vara intresserade av att anordna ett utökat studieår måste de få ersättning för de extra undervisningsveckorna per år. Ökade prestationer om 45 eller 50 poäng per år kräver ökade insatser även om studentantalet inte förväntas öka på grund av det utökade studieåret.

Tidigare satsningar på sommaruniversitet

En modell är alltså att studenterna använder mer tid på sommaren till att studera, därför ägnas några sidor av rapporten åt sommarkurser. Det måste dock framhållas att kursutbudet under sommaren är ett annat än under ordinarie terminstid och att en jämförelse med ett utökat studieår därför riskerar att halta. De sommarkurser som ges i dag har ofta karaktären av breddning och bildning och är inte nödvändiga för examen. Inom det utökade studieåret skulle programkurser erbjudas sommartid.

Satsningar på sommarkurser, eller sommaruniversitet, har gjorts av statsmakterna vid ett par tillfällen. I 1995 års budgetproposition föreslogs sommarkurser som en åtgärd inom den arbetsmarknadspolitiska satsningen. Eftersom erfarenheterna från sommarkurserna 1995 var positiva, angavs i proposition 1994/95:139 att resurserna borde kunna få tas i anspråk även under sommaren 1996. Motiven för att införa sommaruniversitet var framför allt goda erfarenheter från tidigare och ett bättre utnyttjande av befintliga resurser vid lärosätena. Antalet kurser som erbjöds under dessa två år var 450 respektive 700 stycken. År 1993–1994 gavs sammanlagt 100 sommarkurser.

År 2002 gjordes ytterligare en satsning på sommaruniversitet. Universitet och högskolor fick då full ersättning utifrån antalet registrerade studenter oavsett prestationsgrad. Minst 594 sommarkurser (registrerade i databasen studera.nu, sannolikt gavs ytterligare ett hundratal sommarkurser) gavs under 2002 enligt (SUHF:s rapport).

Uppföljningar och utvärderingar av dessa satsningar visar att erfarenheterna från många lärosäten är goda. Kurserna har haft olika syften för studenterna; bl.a. som breddning av pågående eller tidigare utbildning. Ibland har det varit ett sätt för studenterna att tidigare bli klara med pågående studier eller att prova på högskolestudier. För en del lärosäten har avhoppet efter antagning och registrering blivit relativt omfattande eftersom studenter sett sommarkurser som ett sätt att trygga försörjningen under sommarlovet. Det har emellertid inte varit några problem med att rekrytera studenter till sommarkurserna. Däremot har det i enstaka fall varit svårt att rekrytera lärare till dessa kurser. I SUHF:s rapport anges att det finns en stark vilja bland lärosätena att ge sommarkurser. Drivkrafter för detta har varit möjligheten till kursutveckling, att prova nya former av undervisning och examination samt utbildning för nya studerandekategorier.

Omfattning och utbud av sommarkurser

I Högskoleverkets databas studera.nu finns 439 kurser som gavs sommaren 2004 registrerade. Långt ifrån alla kurser finns dock i denna databas. Det är svårt att säga hur många det är som inte är registrerade, eftersom det också är svårt att hitta sommarkurser på vissa lärosätens webbplatser. Under perioden 2002–2004 har antalet registrerade studenter på sommarkurser minskat från 23 274 till 17 926 personer. Det finns flest registrerade studenter på sommarkurser inom de naturvetenskapliga och humanistiska områdena – i genomsnitt 25 procent inom det naturvetenskapliga och cirka 22 procent inom det humanistiska området under perioden. Andra större områden när det gäller sommarkurser är de samhällsvetenskapliga och tekniska. Endast en liten del av det totala antalet registrerade studenter på sommarkurser finns inom de konstnärliga utbildningarna samt inom vård och medicin. De sommarkurser som finns i studera.nu eller på lärosätenas webbplatser är i första hand kurser på upp till 5 poäng. Det ges även relativt många 10-poängskurser.

Prestationsgraden är lägre för sommarkurserna än för kurser under ordinarie terminstid. Ett underlag för utredningen har varit statistik från ett tiotal lärosäten under 2002–2004. Prestationsgraden varierar mycket – mellan 63 och cirka 32 procent. En anledning till den relativt låga prestationsgraden är att det sällan är kurser ur det ordinarie kursutbudet som erbjuds. En annan anledning är att studenter söker och antas till sommarkurser och beviljas därmed studiemedel, men väljer sedan att göra annat.

Vid de intervjuer vi genomfört samt vid e-postkontakt med några lärosäten, framkommer att sommarkurser ibland är prioriterade. Det gäller t.ex. vid Uppsala universitet och Stockholm universitet. Vid andra lärosäten förekommer däremot inga eller nästan inga sommarkurser (t.ex. Högskolan i Jönköping, Södertörns högskola, Örebro universitet, Malmö högskola). På vissa av dessa är det också tydligt uttalat från styrelsen eller fakultetsnämnden att sommarkurser inte ska prioriteras. En anledning är att man nått sitt kapacitetstak och det finns därför inga incitament att anordna kurser som ligger utanför terminstid. Det kräver ibland även en extra insats från lärarna, vilket är svårt att motivera, när lärarna har en stor arbetsbörda. Vissa lärosäten, t.ex. KTH, utnyttjar sommaren till att i första hand ordna repetitionskurser, dvs. kurser som ingår i programmets ordinarie kursutbud, för studenter som inte klarat sina kurser under terminstid ska kunna komma ikapp. Det är också relativt vanligt att studenter tar sommaren i anspråk för arbete med examens- eller projektarbeten.

Incitament för lärosätena att erbjuda ett utökat studieår

De ekonomiska konsekvenserna för högskolan är väsentliga för intresset att starta utökade studieår. Enligt Högskoleverkets årsrapport 2004 har flertalet lärosäten nått upp till det mål för utbildningsvolymen som riksdagen angivit med det s.k. takbeloppet. Det vill säga det belopp som anger det maximala antal studenter och studieprestationer som riksdagen betalar ersättning för till lärosätet under året. Totalt låg utbildningsvolymen 2,5 procent över de samlade takbeloppen år 2003 och mer än två tredjedelar av lärosätena låg över sina takbelopp. Två faktorer framhålls som centrala för denna utveckling. Dels har riksdagen finansierat en kapacitetsökning, dels har en omfördelning av resurser skett inom systemet. Inför 2004 är resursramen oförändrad, vilket betyder att många lärosäten måste dra ner sin volym eller minska resurserna per student.

Eftersom de flesta lärosäten når upp till, och över, takbeloppet måste det höjas om de ska anordna ett utökat studieår. Skälet till detta är att antalet studenter visserligen inte antas öka som en följd av denna satsning, utan att ökade prestationer kommer att medföra ökade kostnader. De diskussioner vi har fört med lärosätena pekar på att det inte går att undvika att dubblera vissa kurser när man organiserar ett utökat studieår, eftersom studenten ska kunna välja normal takt eller utökat studieår. Om lärosätena inte får ersättning för

ökade kostnader per capita, saknas incitament för lärosätena att anordna utökade studieår.

I Högskoleverkets programutvärderingar framkommer även att ämnen som är populära kan inrätta fler kurser. I de ämnena är lärarna dock redan hårt belastade och det skulle t.ex. bli svårt att finna utrymme att undervisa under sommartid. Möjligheten att hyra in extra lärare är även begränsad. Ämnen som inte är populära får mindre resurser och där ställs kurser i gengäld in. Där finns lärare att hyra in men det saknas resurser för detta.

I detta perspektiv är sommarkurser ekonomiskt tveksamma eftersom de prestationerna är lägre än under ordinarie terminstid. Flera lärosäten har av ekonomiska skäl minskat sitt utbud under sommaren. Dit hör t.ex. institutionen för biologisk grundutbildning vid Stockholms universitet som av nödvändighet har kurser under sommaren, men trots att studenterna efterlyser sommarkurser har institutionen tvingats minska dem eftersom prestationsgraden är väsentligt lägre under sommaren.

Studieorganisation

I intervjuerna noterar vi att det finns idéer till hur ett utökat studieår skulle kunna organiseras och att det finns ett studentintresse för det. Utrymmet för dubblerade kurser är ofta litet inom de flesta utbildningar och extra begränsat inom utbildningar med praktik, eftersom semestrarna av tradition och ibland av nödvändighet förläggs till sommaren. Samtidigt går det att identifiera kurser som skulle kunna förläggas t.ex. till sommaren eller till andra tider utan att påverka programmets progression.

Ett exempel på hur man kan hantera parallella studiegångar inom ett program finns vid Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, som sedan tillkomsten 1990 utvecklat arbetsintegrerat lärande, där utbildning och arbetspraktik varvas. En variant på detta är "cooperative education", eller co-oputbildning som det också kallas. Nio utbildningsprogram vid högskolan anordnas enligt co-opmodellen, bl.a. elektoringenjörprogrammen (olika inriktningar), ekonomiprogrammet, informatikprogrammet och arbets- och organisationspsykologiskt program. Gemensamma drag i dessa program är att co-opstudenter och studenter på ordinarie program läser tillsammans. Studenterna väljer om de ska läsa ordinarie program eller co-opvarianten när de väl har påbörjat utbildningen. Utbildningarna har samarbete med olika företag som utannonserar praktikplatser som studenterna söker. Företagen beslutar om studenterna ska "anställas". Under praktikperioden får studenterna lön. Beroende på utbildningens längd ingår tre till fyra arbetsperioder under utbildningen. Viss tid av dessa perioder kan vara förlagd till sommaren. Om inte formella arbetsperioder ligger under sommaren, kan studenterna få sommarjobb på det företag där de har praktiserat. Rent schematekniskt planeras de parallella spåren på lite olika sätt beroende på program. På t.ex. ekonomiprogrammet är schemat lagt så att de som går ordinarie program har kurser som ej bygger på varandra under de perioder då co-opstudenterna är ute på praktik. Dessa kurser går sedan

co-opstudenterna i slutet av utbildningen tillsammans med vanliga studenter i kommande årskullar. Det betyder att inga kurser anordnas enbart för co-opstudenterna, bland annat p.g.a. kostnadsskäl. Ekonomiprogrammet är tre år, för co-opstudenterna fyra år. Varje arbetsperiod är på cirka nio veckor.

Sammanfattning

Högskoleverket menar att ett utökat studieår skulle kunna vara ett sätt att profilera lärosätet eller en viss utbildning för att på så vis attrahera studenter. Det finns dock organisatoriska problem som först måste lösas men det skulle kunna göras t.ex. genom att identifiera kurser som inte är beroende av programmets progression och förlägga dem vid annan tid. Kurser som kan läsas utan hänsyn till progression kan anordnas som distanskurser. Lärosäten i samverkan skulle kunna ha bättre förutsättningar att ordna sådana utbildningar genom att de lättare kan hitta stordriftsfördelar. Samtidigt framgick det i intervjuerna att lärosätena är tveksamma till idén eftersom det medför ökade kostnader vilka saknar finansiering i rådande resurstilldelningssystem. Det är emellertid väsentligt att inte bara se till högskolesektorns kostnader för ett utökat studieår utan att försöka värdera intäkter och kostnader i samhället som helhet. Ett utökat studieår kan vara gynnsamt för samhället även om det inte är lönsamt för det enskilda lärosätet.

Studenternas arbetsinsatser och prestationer

I detta kapitel kommer utrymmet för mer studier att undersökas liksom om ett utökat studieår kan förbättra genomströmningen.

Studenternas arbetsinsats

I Höskoleverkets rapport Studentspegeln 2002 framkommer att studenterna inte alltid upplever studierna som heltidssysselsättning, när de själva får värdera den tid de lägger ner på sina studier. Av de studenter som var registrerade för heltidsstudier höstterminen 2002 uppfattade 32 procent studierna som mindre än heltid. Minst tid uppgav studenterna inom humaniora, samhällsvetenskap och juridik att de ägnade åt sina studier. Något fler än 40 procent uppskattade att de hade sysselsättning något mer än 20 timmar i veckan med sina studier. Studenter inom lärarutbildning upplever kurskraven som för låga. Mest tid ägnar civilingenjör-, läkar-, tandläkar- och apotekarstudenter åt sina studier. De tillfrågade studenterna uppskattade att studierna tar något mer än 30 timmar i veckan i anspråk. Utifrån studenternas svar i studentspegeln förefaller inte heltidsstudier alltid att motsvaras av 40 timmar arbetsvecka. Men samtidigt varierar deras uppfattning mellan olika ämnesområden och utbildningar i enkäten framkommer även att många upplever studietakten som hög.

2002 uppgav hälften av studenterna att de inte lönearbetade parallellt med utbildningen. Ungefär en tiondel av studenterna ägnade mer än 11 timmar i veckan åt lönearbete. I de intervjuer vi genomfört har framkommit att studenterna ofta arbetar mer än vad som framgår av studentspegeln vilket kan bero på att levnadskostnaderna är högre i Stockholmsområdet, där intervjuerna genomförts, än i övriga landet.

För de utvärderingar som Höskoleverket regelbundet genomför av ämnen och program, inhämtas information inom en rad områden, framförallt genom självvärderingar. Frågan om att genomföra ett utökat studieår har aldrig ställts i dessa utvärderingar men det finns ändå vissa observationer som kan göras i detta material som har bäring på frågan. När det gäller studenternas arbetsinsats finns det ämnen som av tradition har höga krav på arbetsinsatsens omfattning, t.ex. orientaliska språk och kemi men också inom yrkesutbildningar som psykologprogrammet eller arkiv- och biblioteksvetenskap. När arbetsinsatsen är liten kan det bero på att det inte finns någon väntande arbetsmarknad eller att studenterna läser ämnet som komplement.

Inom ett ämne är det inte ovanligt att studenterna kan delas in i olika grupper. I ämnen som till stor del är stödämnena, t.ex. kemi eller sociologi, läser ett

stort antal studenter de lägre nivåerna (upp till 40 poäng) medan bara ett fåtal studenter fortsätter. Detsamma gäller allmänbildningsämnen som historia.

För de studenter som vill gå fortare fram, finns det i allmänhet goda möjligheter till detta, enligt självvärderingarna, ofta genom att kombinera heltidskurser med kurser på deltid eller distans. Men det framgår även att det är mer aktuellt med olika studie hastighet på lägre nivåer (upp till 40 poäng) än på högre.

Studenternas prestationer

Studenternas prestationer inom högskolan mäts i termer av deras poängproduktion. Uttryckt som prestationsgrad (helårsstudenter i förhållande till helårsprestationer) är den i genomsnitt 82 procent enligt Högskoleverkets årsrapport 2004. Prestationsgraden har befunnit sig omkring 82 procent de senaste åren, men variationen är betydande mellan olika högskolor, fakulteter och utbildningsområden. De konstnärliga utbildningarna har ofta prestationsgrader på 100 procent medan variation ner till 39 och 45 procent förekommer inom andra områden.

Högskoleverket och SCB har även följt upp studenternas prestationer på individnivå och redovisar dessa i ett statistiskt meddelande⁵. Av dem som började på högskolan 1995/96 hade 41 procent tagit ut sin examen efter sju år. Ytterligare 22 procent hade uppnått 120 poäng utan att ta ut examen. De äldre studenterna har lägre examensfrekvens än de yngre. Av studenterna under 22 år 1995/96 hade 46 procent tagit ut examen sju år senare och 28 procent hade uppnått 120 poäng. Bland studenter över 35 år med studiestart 1995/96 hade 25 procent tagit ut examen sju år senare.

Högskoleverket publicerade 2001 en uppföljning av studenternas resultat som visar poängproduktion på individnivå⁶. Den visar att antalet nybörjare vid universitet och högskolor har ökat under nittiotalet från cirka 50 000 studenter 1989/90 till 70 000 (inklusive utbytesstudenter) 2000. Examensfrekvensen har sjunkit under samma period men det beror på att utbildningarna förlängts eller att examenskraven höjts under 1990-talet.

Rapporten visar att examensfrekvenserna varierar starkt mellan utbildningarna och mellan kvinnor och män. Kvinnor tar i högre grad ut examen än män. Det beror ofta på deras utbildningsval och att examensfrekvensen i hög grad hänger samman med hur en examen värderas på arbetsmarknaden. Särskilt för utbildningar som leder till en generell examen är examensfrekvenserna lägre. Examensfrekvens för yrkesexamina med legitimationskrav eller behörighetskrav är däremot höga. För studenter som började på sjuksköterskeutbildningen 1987/88 hade 92 procent tagit examen sju år senare. För förskollärare var siffran 86 procent.

5 UF 20 SM 0302 Genomströmning och resultat i högskolans grundutbildning t.o.m. 2001/02, publicerad december 2003.

6 Högskoleverket, *Studenternas resultat*, Högskoleverket rapportserie 2001:28 R.

Läsår	Antal högskolenyborjare		Lägsta antal poäng inom 3 år för dem med fullständiga p-nr (%)					
	Totalt	Med P-nr	0p	1p-	20 p-	40p-	80p-	120p-
1993/94	49148	47 216	7	93	81	72	51	17
1994/95	53515	50 341	7	93	80	71	51	17
1995/96	58678	54 637	7	93	81	71	51	16
1996/97	59693	54 854	6	94	81	71	52	16
1997/98	60178	55 100	6	94	81	72	53	17
1998/99	63941	57 951	6	94	83	74	55	18
1999/00	68473	61 560	6	94	83	74	55	19

Ur tabell 7A UF 20 SM 0302. Data från lärosäten med Ladok. Notera att totalkolumnen inkluderar studenter utan personnummer, dvs. utbytesstudenter. Om en kolumn för 160 poäng eller mer hade lagts till tabellen hade denna summerat till 0.

Tabellen ovan är ett utdrag ur ett statistiskt meddelande som SCB publicerade 2003 och som visar genomströmning på individnivå under 1990-talet fram till läsåret 1999/00. Tabellen visar att omkring 6–7 procent helt saknar poäng och att så många som 70 procent eller mer avlägger 40 poäng eller mer. Därefter tycks dock genomströmningen sjunka. Knappt 20 procent uppnår 120 poäng tre år efter de börjat sin utbildning.

Inom yrkesutbildningarna är ofta genomströmningen högre än för de studenter som läser kurser som de kombinerar till generella examina.

Högskoleverkets rapport från 2001 visar att ungefär hälften av alla nyborjare lämnar den högre utbildningen utan examen och att dessa svarar för mellan 35 och 40 procent av det totala utbildningsresultatet räknat i helårsprestationer. Den andra hälften av studenterna, dvs. de som avlägger examen samlar nästan dubbelt så mycket poäng per individ i genomsnitt.

Som en enkel sammanfattning kan man säga att 60–65 procent av studenterna avlägger examen och/eller har skaffat sig minst tre års utbildning när de lämnar systemet. Därutöver har 15 procent minst ett års utbildning, 25 procent av studenterna lämnar högskolan med mindre än ett års utbildning. Jämför tabellen nedan.

I materialet är däremot konstnärliga utbildningar och vårdutbildningar underrepresenterade eftersom en del lärosäten inte hade tillgång till ADB-baserade system under mätperioden. Studenterna vid dessa utbildningar fullföljer emellertid i allmänhet sina utbildningar.

Studieresultat	Män	Kvinnor	Båda könen	Kvinnor och män 24 år eller yngre
Examen	36	45	41	45
Ej examen	64	55	59	55
Därav				
200 p	4	4	4	5
160–199 p	8	7	8	9
120–159 p	10	8	9	10
80–119 p	8	6	7	7
40–79 p	8	7	8	7
1–39 p	19	18	18	12
0 p	6	5	6	3
Summa procent	100	100	100	100
Antal	23 594	25 652	49 246	35 467

Studieresultat efter sju år för högskolenyborjare 1993/94. Nästan en fjärdedel av nyborjarna hade mindre än ett års utbildning när de slutade. Resultatet är något bättre för kvinnor än för män, när det gäller kvinnornas examensfrekvens. Som framgår av kolumnen längst till höger är också examensfrekvensen högre bland yngre nyborjare.

Genomströmningen kan alltså framstå som ganska låg men bilden kan nyanseras. I underlaget för tabellen ovan ingår samtliga studenter oavsett deras studieval och längden på de utbildningar de valt att följa. För att redovisa genomströmning är det nödvändigt att aggregera data, men då blir det svårare att ta hänsyn till variationer. Studenterna har en mängd olika avsikter med sina studier och har även olika sociala förhållanden. Äldre studenter har kanske familj och försörjningsansvar medan yngre ännu inte skaffat barn. En del studenter läser ett begränsat antal poäng för att komplettera en äldre utbildning eller som kompetensutveckling i yrkeslivet medan andra har som avsikt att genomföra en utbildning. Många utbildningar sträcker sig också över flera år under vilken många förändringar hinner inträda i en människas liv. Ibland är inte heller en examen nödvändig för att vinna inträde på arbetsmarknaden.

I diskussionen om studenternas villkor återkommer ofta påstående att studenterna arbetar mycket under terminstid för att dryga ut sina studiemedel. I studentspeglarna från 2002 uppger ändå förhållandevis få studenter, tvärt emot vad man kan förvänta sig, att de arbetar parallellt. Över hälften av de tillfrågade uppgav att de inte förvärvsarbetade alls och ungefär en tiondel uppgav att de arbetar mer än elva timmar i veckan.

Man borde alltså kunna dra slutsatsen att det finns utrymme för att förbättra studenternas effektivitet och prestationer så att genomströmningen ökar inom ramen för det rådande studieåret. Men i denna rapport måste frågan bli om det är rimligt att anta att det utökade studieåret kommer att förbättra genomströmningen?

Om studieåret utökas är det alltså inte givet att prestationerna eller genomströmningen förbättras med motsvarande utökning av antalet studieveckor. Ett utökat studieår som pågår under flera år kan bli mycket krävande, särskilt om det innefattar tio veckor extra studier under ett läsår, eftersom tiden för

ledighet och vila blir mycket kort. I många utbildningar genomförs examensarbete eller förläggs mer omfattande uppsatser till sista terminen och dessa har en tendens att dra ut på tiden. Om de gör det skulle det kunna innebära att studenterna inte gör någon tidsvinst.

Frågan om vilken prestationsgrad de studenter kan antas ha som väljer att följa ett utökat studieår blir särskilt intressant. Den tidigare genomgången pekar på att det finns stora skillnader mellan studenternas prestationer och att de som avlägger examen i genomsnitt läser dubbelt så många poäng som de som inte avlägger examen. Det verkar alltså rimligt att tro att det är de studenter som redan presterar bra som kan tänkas välja ett utökat studieår, medan de som inte presterar alls eller lågt inte gör det. Men det kan finnas undantag. En grupp som borde vara intresserade av att läsa det utökade studieåret är äldre studenter med försörjningsansvar, men genomgången visar att deras prestationsgrad är lägre än yngre studenter. Sammantaget borde det utökade studieår betyda att tillskottet till högskolans effektivitet, sett som studenternas genomströmning, blir litet.

Ett problem är även att utrymmet för att prestera fler poäng per termin förefaller vara större inom utbildningar på samhällsvetenskapligt område än på tekniskt område, dvs. att studenternas studieinsats är större inom t.ex. tekniska utbildningar.

Det är förmodligen andra åtgärder än att öka antalet studieveckor som kan förbättra genomströmningen mer – även om ett utökat studieår kan lämna något bidrag. Förberedelsekurser, förbättrad eller intensifierad studievägledning, mer handledning kan vara exempel på sådana åtgärder.

För att förbättra genomströmningen bland studenterna ter det sig som särskilt angeläget att fokusera de studenter som inte avlägger några poäng alls eller som lämnar högskolan med mindre än ett års studier bakom sig. Det rör sig om ungefär en fjärdedel av nybörjarna.

Lärarnas arbetstid och uppgifter

Ett utökat studieår kräver att lärare kan undervisa under sommarhalvåret, dvs. att de både finns tillgängliga för undervisning och att de får ersättning samt möjlighet till ledighet under annan tid på året. Vi har därför försökt utreda lärarnas möjligheter att arbeta under sommaren och att överhuvudtaget utföra mer undervisning.

Avtalsfrågor

Lärarnas arbetstid regleras i det allmänna löne- och förmånsavtalet, ALFA, bilaga 5. Vid lärosätena finns lokala arbetstidsavtal där arbetstid, fördelning av arbetstiden etc. regleras. Den totala årsarbetstiden för lärare varierar mellan 1 700 timmar och 1 756 timmar, beroende av hur många semesterdagar läraren har. I de lokala arbetstidsavtalen som baseras på ALFA, regleras arbetstidens fördelning mer i detalj för respektive tjänstekategori. Till exempel anges att för en universitetslektor ska högst 70 procent av arbetstiden gå till undervisning. Vidare anges i detalj vilka arbetsuppgifter som kan ingå för lärare. Förutom undervisning och forskning kan även t.ex. nämndarbete och administration ingå. Vid de lärosäten där det finns lärare som delar sin anställning mellan två huvudmän (lärosätet och landstinget t.ex.) regleras hur stor andel av tiden som ska fördelas på respektive huvudman.

Utgångspunkten i avtalen ska vara att utnyttja tillgängliga resurser på för verksamheten bästa sätt, att skapa en god balans mellan en lärares olika arbetsuppgifter och mellan olika kategorier av lärare. Utrymme ska ges för att – utöver undervisningsuppgifter, forskning, konstnärligt utvecklingsarbete – följa forskningen samt för övrig kompetensutveckling. Vidare anges att fördelningen av tid på olika uppgifter ska göras i ett flerårsperspektiv där omfattningen av olika arbetsuppgifter kan variera över tiden.

För lärarna gäller att enligt lag, avtal och hävd är merparten av semestern är förlagd till sommarmånaderna. Eventuell kompensationsledighet tas också ut i anslutning till undervisningsfria perioder, dvs. ofta under sommartid.

Undersökningar om lärarnas arbetsituation

Våren 2002 genomförde Högskoleverket en enkätundersökning riktad till lärare vid universitet och högskolor, Lärarundersökningen 2003. Där framkom bl.a. att många lärare upplever att de har långa arbetsveckor, att de har för mycket att göra under en normal arbetsvecka och därför måste arbeta övertid och ta helger i anspråk. Den genomsnittliga arbetsveckan bland lärare och forskare uppskattades av dem som besvarade enkäten till 48 timmar. Det är främst professorer och lektorer som anger att de har långa arbetsveckor, men variationerna är stora. Arbetstiden som ägnas åt undervisning varierar också mellan olika funktioner. Adjunkter och lektorer som har till huvuduppgift

att undervisa ägnar i genomsnitt 80–85 procent resp. 70 procent av sin tid åt undervisning och därtill relaterade uppgifter⁷.

Nära hälften av lärarna och forskarna anser att de har för mycket att göra under en normal arbetsvecka. Enligt undersökningen upplever lärarna att de har möjlighet att påverka sina arbetstider och arbetsuppgifter, vilket de är nöjda med. Generellt upptar undervisning inom grundutbildning, forskning och administration merparten av lärarnas och forskarnas arbetstid. Många lärare uttrycker missnöje med att inte få tillräcklig tid för forskning.

SULF pekar på att antalet utbildningsplatser har ökat samtidigt som tilldelningen per plats har minskat. Lärarnas undervisningstid har ökat. Nya lärare har inte kunnat anställas i samma takt som utbyggnaden av grundutbildningen. För att få ihop lärarresurser till det större undervisningsutrymmet, har tid i första hand tagits från lärarens egen kompetensutveckling, men även från forskningen. (SULF:s skriftserie XXIV).

I september 2004 presenterade Lars Geschwind, Högskoleverket, en studie av universitetslärarnas arbetssituation baserad på resultatet av de genomförda nationella ämnes- och programutvärderingarna (åren 2001–2003). I majoriteten av utvärderingsrapporterna har bedömarna fokuserat på lärarnas arbetssituation. I samtliga rapporter där problemet diskuteras, utom i sex stycken, framkommer allvarliga problem: stor arbetsbelastning, begränsat utrymme för forskning och utveckling samt osäkra anställningsförhållanden. Enligt studien finns det en slags mentalitet inom universitet och högskolor om att mycket arbete, långa veckor, lite fritid är normen. Kopplat till detta finns också stor frihet att själv styra över sina arbetsuppgifter och sin tid, vilket i sin tur bidrar till att många lärare ändå trivs med sin arbetssituation.

Lärarnas stora tillgänglighet för studenterna är en annan sida som bidrar till hög arbetsbelastning. I förlängningen kan detta bidra till mindre tid för forskning, vilket i sin tur kan innebära att lärarna inte uppfyller kraven på att forskning ska bedrivas inom ramen för tjänsten. Studien pekar också på att studenterna tar mer och kräver mer tid nu än tidigare. En anledning till detta är de skillnader i förkunskaper som finns, vilket är en stor pedagogisk utmaning för lärarna, enligt rapporten.

Paradoxalt nog finns det i allmänhet flest lärare att hyra in i ämnen där det är brist på efterfråga från studenterna, men av olika skäl. Inom idé- och lärdoms historia finns fler disputerade lärare än vad som har kunnat anställas. Inom ämnen som datavetenskap och kemi finns även många tillgängliga lärare men det beror på att de fått friställas på grund av sjunkande efterfrågan.

7 *Läroundersökningen 2003*, Högskoleverkets rapportserie 2003:13 R.

Tillgång på lärare i perspektivet av ett utökat studieår

Ett utökat studieår med parallella studiegångar medför att några kurser måste ges vid flera tillfällen och därmed att mer undervisningstid måste läggas på kursen. I Lars Geschwinds studie ovan framgår att studenter efterfrågar mer undervisningstid av framför allt professorer eftersom de sällan undervisar inom grundutbildningen. Som påpekats ovan är grundutbildningens forskningsanknytning en viktig kvalitetsaspekt och genom att låta forskare delta mer i undervisningen kommer aktuell forskning in i undervisningen. Studenterna ges därmed en bra möjlighet att följa kunskapsutvecklingen inom området.

Uppdraget till högre utbildning är att bedriva utbildning, forskning och att samverka med samhället. En kvalitetsaspekt för den högre utbildningen är att forskning och undervisning bedrivs i nära samspel, vilket också uttrycks klart i högskolelagen. Idealet är att alla lärare har tid för egen forskning. En lägsta nivå borde vara att de har möjlighet att följa den senaste forskningen. Ett utökat studieår får inte inkräkta på en sådan princip om utbildningskvaliteten ska behållas.

Det utökade studieåret får inte leda till att mer undervisning fördelas på samma antal lärare, eller att undervisning ersätts av för mycket självstudietid, utan olika former av läroledd undervisning måste finnas i samma omfattning som tidigare.

Det framstår inte som särskilt troligt efter denna genomgång att befintliga lärare generellt skulle ha möjlighet att genomföra mer undervisning under t.ex. sommaren i någon större omfattning även om vi förutsätter att kostnaderna för detta täcks. Lärarnas arbetsbörda förefaller redan öka mer än vad som ter sig rimligt utan det utökade studieåret, och därtill kan man lägga stora pensionsavgångar framöver.

Erfarenheterna från Åbo akademi (bilaga 3) visar att fler undervisningsveckor blev svårt att hantera för små ämnen med få lärare, medan större ämnen och utbildningar hade större möjligheter att anpassa sig. I Sverige finns paradoxalt nog bättre lärartillgång inom ämnen med mindre efterfrågan bland studenterna, medan ämnen och utbildningar med högt söktryck har mindre möjligheter att ge mer undervisning.

Liksom studenterna behöver lärarna tid för sammanhängande semester för vila, återhämtning och reflektion. Tiden i anslutning till terminsstart och terminsslut används ofta till egen kompetensutveckling, till att delta i konferenser och presentera egen forskning, till att skriva ansökningar om forskningsmedel, till att utveckla kurser etc. Om denna tid i stället ägnas åt undervisning måste arbetet omfördelas så att tiden för forskning, utveckling kompetensutveckling etc. förläggs under annan tid under läsåret.

Erfarenheterna från utvärderingarna pekar på att det finns betydande variationer mellan olika lärosäten, ämnen och utbildningar när det gäller möjligheterna att genomföra mer undervisning. Samtidigt menar Högskoleverket

att det även kan vara positivt att fördela mer undervisning till doktorander, om det inte inkräktar för mycket på deras avhandlingsarbete.

Om det utökade studieåret organiserades som en profilering av en hel utbildning, dvs. utan valbar studietakt, vore det möjligt att över tid undvika en ökad belastning av lärarresurserna. Den ökade undervisningen skulle då jämnas ut under programmets förlopp eftersom det sista året skulle innehålla mindre undervisning än vid normal studietakt.

Studenternas möjligheter att välja studietakt påverkas dock negativt av detta. Valbarheten skulle då bestå i att vissa utbildningar erbjuds som utökade studieår medan andra som vanligt är organiserade för en normal studietakt. Ett alternativ till detta är att anordna distanskurser som kan passa för likartade utbildningar som bedrivs vid olika lärosäten. Studenter som är intresserade av att gå fortare fram inom sina utbildningar skulle då kunna läsa kurser för det utökade studieåret, vilka erbjuds nationellt. En sådan organisation skulle minska behovet av mer undervisning, särskilt om de erbjuds i samverkan mellan ett antal lärosäten.

Även en sådan organisation skulle dock kräva ett omfattande arbete för med avtalsfrågor samt planering för att hitta ett sätt att tillgodose forskning och samverkan samt för att skapa utrymme för undervisning under sommaren, samt ledighet under annan tid.

Konsekvenser i ett internationellt perspektiv

Om man väljer att införa ett utökat studieår vid svenska lärosäten enligt någon av de modeller som har skisserats, kommer det att få betydelse för omvärldens syn på högre utbildning i Sverige. Inte minst den pågående europeiska harmoniseringen av högre utbildning kommer att påverkas. Nedanstående resonemang bygger på antagandet att en betydande andel av de studerande följer ett utökat studieår, dvs. att det inte bara blir en marginell företeelse. Hur stor den andelen kommer att vara är oklart men för att tydliggöra resonemanget görs ändå antagandet att det utökade studieår blir påtagligt i vår omvärld.

Studieår i olika länder

I de flesta europeiska länder finns bara generella föreskrifter för uppläggning av läsåret och varje lärosäte har frihet att planera dess förläggning. Även inom lärosätena kan det finnas skillnader mellan exempelvis olika fakulteter. Med åren har varje land utvecklat en praxis, dock med många undantag. Läsårets längd inklusive examination varierar i Europa mellan 28 och 42 veckor. Det kortaste läsåret återfinns i Turkiet och i Storbritannien, det längsta i Nederländerna. Läsåret påbörjas i praktiken mellan senare delen av augusti (Sverige) och 1 november (Italien). Undervisningen slutar mellan början av juni (Sverige) och slutet av juli (Tyskland). Under läsåret kan det även finnas kortare eller längre perioder för självstudier. Gemensamt för hela Europa är sommaruppehåll i undervisningen.

I USA och Kanada förekommer sommarterminer som inte är obligatoriska, men som har som syfte att förkorta utbildningstiden. I USA är det också vanligt att universitetslärare inte avlönas av universitetet under sommaruppehållet om det är undervisningsfritt.

Vi kan konstatera att det svenska studieåret redan tillhör de längre.

Erkännande av svensk utbildning i andra länder

Metodik för erkännande av utbildning

Jämförelser av studier mellan olika länder bygger fortfarande på antagandet att en student under ett läsår kan tillgodogöra sig lika mycket kunskaper och förvärva lika mycket färdigheter vid alla erkända högskolor. Ett läsår, oberoende av antalet veckor som undervisningen pågår, är alltså måttet vid överföring av studiemeriter. Först inom ramen för Bolognaprocessen har man börjat diskutera poäng som jämförelsemått. Det finns flera exempel. När man i Bolognadeklarationen diskuterar en ny struktur på examina anger man att första examensnivå ska kräva en minst treårig utbildning. Ett utökat studieår leder till de facto förkortad utbildningstid. En svensk kandidatexamen kan vid ett

utökade studieår inte anses uppfylla det kriteriet när studierna bedrivits under två och ett halvt kalenderår.

På sikt kommer erkännandearbetet i större omfattning att bygga på jämförelse av uppnådda mål och färdigheter. Det finns flera projekt som avser att utveckla dessa begrepp. Men det kan dröja innan tankesättet får spridning.

Akademiskt erkännande inom Europa

Med akademiskt erkännande menas i första hand tillgodoräknande av studier samt antagning till nästa nivå i utbildningssystemet. Akademiskt erkännande mellan länderna i Europa bygger på Lissabonkonventionen. Utgångspunkten i konventionen är att utbildning ska erkännas om man inte kan påvisa *betydande skillnader* mot värdlandet. Lissabonkonventionen använder inga kvantitativa mått på utbildningen och ett utökade studieår bör i princip inte påverka dess tillämpning. Men eftersom begreppet *betydande skillnader* inte är definierat i konventionen skulle exempelvis stora skillnader i utbildningstid kunna motivera negativa erkännandebeslut.

Det kan vara problematiskt att övertyga omvärlden att en student under ett utökade läsår i Sverige kan lära sig lika mycket fast på kortare tid än i andra länder. På samma sätt kan det bli mindre attraktivt att studera i Sverige om utländska studenter inte får utdelning för sina utökade studieprestationer i form av tillgodoräknande efter hemkomsten. Det kan påpekas att sommaruppehållet används för intensiva förberedande kurser i svenska för utbytesstudenter.

Även annat samarbete med utländska partners kan påverkas. Att skapa gemensamma utbildningsprogram som leder till "joint degrees" blir krävande när Sverige bidrar med "udda" läsår.

Yrkesmässigt erkännande och EU-direktiv

Det generella systemet för erkännande av yrkeskompetens inom EU använder antal studieår som definition av utbildningsnivå. Sektorsdirektiv för automatiskt erkännande av sju konkreta yrken (läkare, sjuksköterska, barnmorska, tandläkare, veterinär, apotekare och arkitekt) ställer som krav att utbildningen ska omfatta minst ett visst antal år. Som exempel kan nämnas att en sjuksköterskeutbildning måste ta minst tre år och en arkitektutbildning minst fyra. Även det kommande nya erkännandedirektivet, som ska ersätta alla tidigare, bygger på nominell utbildningstid.

Svenska examenskrav anges för närvarande i poäng, inte i år. När vi kommunicerar med andra länder använder vi som en omräkningsfaktor 40 studieveckor per år. Vid ett utökade studieår kan en utbildning, som numera tar fyra och ett halvt år i princip kunna klaras på tre och ett halvt. Det kan därför krävas betydande insatser från svensk sida för att motivera att de svenska tekniska utbildningarna eller studier i arkitektur bör jämföras med de nominellt femåriga utbildningarna i andra länder.

Utanför EU, t.ex. i USA och Ryssland, anses redan nu att de svenska utbildningarna som leder till avancerade yrkesexamina inte ligger på "master's"

eller motsvarande nivå eftersom de uppfattas som för korta. Samma gäller svensk magisterexamen vars nominella utbildningslängd är lika med amerikansk "bachelor's degree" eller rysk "bakalavr".

ECTS och Bolognaprocessen

Det bör påpekas att endast en minoritet av länderna i Europa har utvecklat nationella poängsystem. I de flesta länderna följer man programbunden undervisning och utbildningen anses vara slutförd när alla krav för examen är slutförda. Ett av de operativa målen inom Bolognaprocessen är att införa nationella poängsystem, vilka anses vara en förutsättning för erkännande av studieperioder och hela utbildningar inom ett europeiskt område för högre utbildning. Detta område – European Higher Education Area – skall skapas fram till 2010. I Bolognadeklarationen exemplifieras begreppet "poängsystem" med ECTS-poäng.

ECTS och EU

ECTS (European Credit Transfer System) har utvecklats av Europeiska Kommissionen för att möjliggöra ett effektivt studentutbyte inom ramen för Erasmusprogrammet. Syftet har från början varit ett fullständigt erkännande av studieperioder utomlands. ECTS är fortfarande ett system där tre viktiga dokument ingår: informationspaket bestående av kursplaner översatta till ett annat språk, utbildningsavtal mellan både inblandade lärosäten och den studerande och en ämnesförteckning med angivna ECTS-poäng och betyg. Utgångspunkten för poängsystemet inom ECTS är att en studentprestation under ett läsår ska motsvaras av 60 poäng. Man antar att detta kräver 1500–1800 timmar totalarbetstid. En ECTS poäng ska i så fall motsvara 25–30 arbetstimmar per vecka.

I den nyligen publicerade ECTS-guiden lägger kommissionen in nya element som kan underlätta överföring av systemet från ett instrument för utbyte av studenter till ett poängsystem inom Bolognaprocessen. Man kopplar poäng till resultat av inlärningsprocessen i form av uppnådda mål och färdigheter. ECTS kan numera även användas inom forskarutbildningen. Även om ECTS underlättar jämförbarhet saknar systemet indikatorer för kursnivå, som också är ett viktigt element vid bedömning av studieresultat.

Man utgår fortfarande från genomsnittliga förhållanden där en normal student ska uppnå 60 poäng oberoende av antalet veckor per läsår. Något annat är inte genomförbart med tanke på skillnaderna i läsårets längd i de olika länderna. I ECTS-guiden förutses att studier under ett kalenderår (52 veckor) i **undantagsfall** kan motsvara 75 ECTS-poäng. Sådana avvikelser måste dock vara mycket väldokumenterade och motiverade. Samma guide anger mycket tydligt att ökad studieintensitet inte kan motivera utökad studieomfattning i ECTS-poäng⁸. Även om det i princip är möjligt att lägga upp utbildningen så

8 ECTS users' guide. European credit transfer and accumulation system and the diploma supplement, Brussels 17 August 2004, s.6.

att studenten kan uppnå mer än 20 svenska poäng under 20 veckors termin, finns det alltså inte mycket som talar för att samma studier kommer att värderas till mer än 30 ECTS-poäng.

ECTS fortsätter att utvecklas i anslutning till europeiska utbytesprogram. Bland annat har kommissionen infört ECTS-märkning för att arbeta för en korrekt tillämpning av systemet. Ett lärosäte kan få sådan märkning efter ansökan och prövning. Märkningen ska uppmuntra användningen av ECTS.

ECTS utvecklas även för att på sikt användas för ackumulering av alla utbildningsmeriter så att fri rörlighet av arbetstagare inom unionen underlättas.

Bolognaprocessen i svensk belysning

Utbildningsdepartementet presenterade under 2004 departementsskrivelsen Högre utbildning i utveckling – Bolognaprocessen i svensk belysning, Ds 2004:2. De förslag som förs fram där ska börja gälla den 1 juli 2007 om de antas av riksdagen. Man får alltså anta att ett utökat studieår kommer att bli gällande i en examensstruktur som är reviderad enligt den modell som förs fram i Bolognaprocessen. Sverige skulle då ha ett studieår som omfattar 60 ECTS-poäng.

Enligt departementsskrivelsen ska all högre utbildning delas in i tre nivåer: en grundläggande, en avancerad samt forskarutbildning. Förslaget innebär att den grundläggande och den avancerade nivån skiljs åt och att studenterna också kommer att ställas inför att välja om de vill studera vidare för att avlägga en examen på avancerad nivå. För tillträde till avancerad nivå krävs fullgjorda kursfordringar på kandidatnivå om 120 poäng. För studenter som valt ett utökat studieår och läst 120 poäng innebär detta att de kommer att ha uppfyllt kursfordringarna under början eller mitten av vårterminen, något beroende på hur många poäng de avlagt under tidigare studier.

Antagningen sker vid två tillfällen under läsåret och höstantagningen har störst omfattning. Om en student planerar att börja på den avancerade nivån och studera för att avlägga en examen på avancerad nivå, kan problem uppstå om de samtidigt vill läsa på det utökade studieåret. Studierna på den avancerade nivån skulle behöva inledas under våren för att den tidsvinst som studenten gjort under den grundläggande nivån ska kunna tas till vara. Samtidigt kommer det stora antalet studenter att vilja börja studera vid höstterminens start och för lärosätena ter det sig opraktiskt om en mindre grupp studenter på avancerad nivå startar sin undervisning kanske redan under mars innan ordinarie antagning genomförts. En extra antagning är inte ekonomiskt försvarbar för ett enskilt lärosäte om det inte finns ett tillräckligt studentantal.

Eventuellt skulle en student kunna avsluta sina studier på den grundläggande nivån på två och ett halvt år och delta i en antagningsomgång under höstterminen förutsatt att de avancerade studierna kan inledas under följande vårtermin. Det skulle i sin tur kräva att studenten avlägger tio poäng extra

varje läsår och det är förmodligen en övre gräns för studenternas prestationsförmåga.

Slutsatser

Risken är att den tidsvinst som en student kan göra, kan komma att suddas ut i väntan på att antagningen till den avancerade nivån ska inledas. Det framstår som ett allvarligt argument mot ett utökat studieår. Under perioden mellan avslutningen av den grundläggande och den avancerade nivå kommer studenterna dessutom inte att få studiemedel. För studenter som planerar att börja arbeta efter den grundläggande nivån kvarstår naturligtvis tidsvinsten. En indelning i två cykler av grundutbildningen kräver därför en extra flexibilitet av lärosätena när det gäller möjlighet till studiestart för den andra cykeln. Om det krävs en extra antagning för utökat studieår för att fortsätta till den avancerade nivån kan ytterligare kostnader uppstå.

Det framstår som ett ännu större problem att det utökade studieåret kan medföra negativa beslut i erkännandesammanhang. Dessa effekter kanske inte uppstår om det utökade studieåret får en mindre omfattning, dvs. om det bara är ett fåtal studenter som har en examen från utökat studieår. På längre sikt är det tänkbart att målen för utbildningen får ökad betydelse i bedömning och erkännande. I diploma supplement ska den normala utbildningstiden anges vilket borde bidra till en korrekt värdering av det utökade studieåret. Högskoleverket har ändå bedömt att det finns risk för att detta tillmäts mindre betydelse vid värdering och till dess att den svenska värderingen av det utökade studieåret får genomslag, kan både svenska studenter och utbytesstudenter drabbas av negativa erkännandebeslut.

Innan arbetet med ett utökat studieår startar, rekommenderar därför Högskoleverket regeringen att ta internationella kontakter i syfte att förankra det utökade studieårets status och informera om dess organisation.

Ett utökat studieår och studiemedel, administrativa frågor, antagning och lokaler

För de allra flesta som börjar studera är studiemedel en förutsättning. Att betala tillbaka lånet är ett stort ekonomiskt åtagande för studenterna. År 2001 infördes ett nytt studiemedelssystem där bidragsdelen ökades och lånedelen minskades. För de flesta studenter gäller nu att lånet ska betalas tillbaka på 25 år. Enligt Föreningssparbankens institut för privatekonomi är skulden efter sex terminers studier 146 700 kronor och räntebeloppet under 25 år 73 000 kronor. För åtta terminer är skulden 198 600 kronor och räntekostnaden 99 000 kronor. Emellertid innebär ett utökat studieår inte att antalet studieveckor minskas utan att fler veckor under kalenderåret används. Ur studiemedelsynpunkt är det bättre att läsa mer än 20 poäng per termin. Då ökar inte studiemedelskulden men den ökade poängproduktionen leder fortare till examen.

Under utredningen har representanter för CSN intervjuats angående den reglering som finns av studiemedel. Reglerna för studiemedel återfinns i studiestödslagen (1999:1395) och studiestödsförordningen (2000:655).

Vid studiemedelsreformen 2001 gjordes studiemedelsystemet mer flexibelt när det gäller olika terminstider eftersom terminsbegreppet ersattes av ett strikt användande av veckobegrepp.

En viktig pelare i studiemedelsystemet är att studiemedel beviljas för kalendertid. Studietiden ställs därefter i relation till antalet poäng som den studerande läser. Relationen mellan antalet studieveckor och antalet poäng ger den studietakt enligt vilken studiemedel kan beviljas. Studiemedel kan beviljas med 100 procent (minst en högskolepoäng per vecka), med 75 procent (minst 0,75 högskolepoäng per vecka) eller med 50 procent (minst 0,5 högskolepoäng per vecka). Den som läser fler poäng än veckor, dvs. över en poäng per vecka, får enbart studiemedel för de veckor då studierna bedrivs och ersättningen kan aldrig bli mer än heltid. Den övre gränsen för antalet studiemedelsveckor för studier på eftergymnasial nivå är 240 veckor (12 terminer) och utgör den längsta tid som en student kan uppbära studiemedel, såvida inte synnerliga skäl föreligger.

Förutom smärre justeringar av bestämmelserna kan vissa utvecklingsinsatser behöva genomföras så ett genomförande av ett utökat studieår blir smidigt. Till exempel vore det bra om ett beslut om studiemedel kunde fattas för ett helt läsår, även för dem som kommer att läsa ett utökat studieår. Då hade de studenter som avser att läsa till exempel på sommaren sluppit att lämna in en särskild ansökan för sommarstudierna. Det är därför önskvärt att de studenter som avser att läsa ett utökat studieår finns registrerade i Ladok redan vid läsårets början så att CSN kan skriva ut samtliga studie-

perioder på de ansökningsblanketter som automatiskt skickas ut i början av läsåret.

Det är även viktigt ur andra aspekter att CSN har bra information om studietidens längd. Så är fallet bland annat för prövningen av fribeloppet, dvs. den inkomstgräns då studiemedlen börjar reduceras. Denna fastställs genom en beräkning av antalet beviljade studiemedelsveckor per kalenderhalvår. Ju fler studiemedelsveckor som beviljas, desto lägre blir fribeloppet och vice versa. Utgångspunkten för prövningen är 20 veckors studietid vilket för 2004 ger en fribeloppsgräns på 49 125 kronor. Veckorna 1–26 tillhör första kalenderhalvåret och veckorna 27–52 andra halvåret. Om beslutet om studiemedel direkt innehåller samtliga årets studieveckor beräknas fribeloppen redan från början korrekt. Om det i stället tillkommer studietid senare under året genom en ny studiemedelsansökan från den studerande, så görs justeringar av studietiderna, och det på beslutet angivna fribeloppet ändras. Det är viktigt att studietiderna för hela studieåret är kända innan läsårets början för att undvika onödiga problem. Annars kan det leda till att det blir svårt för de studerande att beräkna sina inkomster och hur mycket de kan arbeta utan att riskera reduktion av studiemedlen.

Om det utökade studieåret blir omfattande kommer det även att initialt öka uttaget ur studiemedelssystemet, men därefter borde kostnaden stabiliseras. Om studenterna däremot väljer att läsa kurser utanför sin utbildning under den tid de sparar kan uttagen till och med öka.

Som studiemedelssystemet är utformat är det inte ekonomiskt fördelaktigt för studenterna att som gå fortare igenom sina studier än avsett. Några företrädare för de lärosäten vi intervjuat har menat att en sådan skulle utgöra ett viktigt incitament för studenterna att läsa under sommaren.

I den norska rapport som refererades inledningsvis, ville författarna införa bonus i det dåvarande norska studiemedelssystemet för att få fler studenter att läsa ett utökat år. Studielånet ska utbetalas under 12 månader i stället för tio, studenterna ska få möjlighet till en särskild ersättning som kompensation för bortfallet av arbetsinkomst under sommarstudierna och slutligen en nerskrivning av studieskulden som motsvarar den samhällsekonomiska vinsten av att studenten blir färdig tidigare än förväntat.

För studiemedelssystemet som helhet är det Högscoleverkets bedömning att ett utökat studieår i allt väsentligt går att genomföra med de nuvarande studiemedelsreglerna. En sådan reform skulle dock medföra ökade kostnader initialt för staten, men antalet studenter skulle inte öka sett över några år, förutsatt att de inte använder den insparade tiden till mer studier. Då kan kostnaderna öka. Den ökade kostnaden måste ställas mot att studenterna får en bättre försörjning helårsvis. Om det utökade studieåret även ska innehålla olika incitament, t.ex. enligt det norska förslaget, för att få studenterna att läsa mer under sommaren, krävs dock omfattande förändringar av dagens studiestödsbestämmelser.

I den samhällsekonomiska analysen som genomförts under utredningen uppträder studiemedel som transfereringar och utgör därför inte kostnader i denna analys. Det är därför svårt att bedöma om ett system med rabatter i studiemedelssystemet skulle vara gynnsamt. Högskoleverket får inte heller föreslå ökade kostnader som inte finansieras, men om rabatterna skulle medföra att fler studenter söker ett utökat studieår och det är avgörande för denna studieforms ekonomiska bärkraft kan ekonomiska incitament för studenterna vara motiverat.

Ladok

Ladok, högskolornas datorbaserade system för studiedokumentation, brukar ofta beskrivas som ”verksamhetskritiskt” för högskolan. Det är även något som ska studeras specifikt i uppdraget om ett utökat studieår. Högskoleverket har därför haft kontakt med både beställar- och utförarsidan i Ladok-konsortiet för att diskutera konsekvenser för Ladok-systemet och om systemet fungerar i en situation där studenter kan välja att läsa ett utökat år.

Både beställar- och förvaltningssidan av Ladok-konsortiet är överens om att Ladok inte behöver förändras i någon större utsträckning för att passa till det utökade studieåret, såvida inte majoriteten av studenterna väljer att läsa ett utökat studieår. Ladok är i dag tillräckligt flexibelt för att kunna hantera en sådan förändring. Den bedömning som konsortiet gjorde är att en övergång till tre terminer skulle vara mer komplicerad eftersom begreppet termin är så centralt för systemet. Eventuellt skulle två och tre terminssystem då finnas parallellt.

Man menar vidare att de förändringar som planeras för Bolognaanpassningen helst bör inbegripa även det utökade studieåret så att Ladok kan beakta bägge dessa krav samtidigt.

Antagning

Antagningen till högskolan genomförs för att vara klar till terminsstarten. Den mest omfattande antagningen sker till höstterminen och en mindre omfattande genomförs till vårterminen. Till höstterminen 2003 genomfördes antagning till 1 664 program och till vårterminen 2004 antogs studenter till 351 program enligt VHS årsrapport 2003. Ett stort antal utbildningsprogram har endast antagning till höstterminen. Majoriteten av de sökande söker dock fristående kurser. Hösten 2003 sökte 62 procent av de förstahandssökande fristående kurser och 38 procent till program.

Antagningen till högskolan sker med hjälp av två stora datasystem – VHS och LANT. Det finns dock ett stort antal sökande som antagits utanför dessa stora system. Hösten 2002 antogs 12 500 personer utan att ha sökt via dessa system. Från och med antagningen till höstterminen 2006 kommer det att finnas ett gemensamt antagningsystem för såväl den gemensamma som den

lokala antagningen – det s.k. NyA systemet. NyA ska kunna hantera flera ansökningsomgångar per år.

För att ansöka om en studieplats till höstterminen ska den sökande ha lämnat anmälan senast den 15 april och kompletteringar senast den 15 juni. Den sökande får därefter ett kontrollbesked, vilket lämnas under perioden maj till juli. Ett nationellt antagningsbesked efter första urvalet lämnas under den 13–16 juli och de sökande ska ha lämnat svar senast den 28 juli. Efter det att beskeden kommit in påbörjas reservantagningen. Anmälningar till vårterminen ska ha kommit in senast den 15 oktober och därefter sker motsvarande process som under våren.

Före terminsstarten i slutet av augusti eller början av september ska överklaganden och besvär ha hunnit bli behandlade. Efter det första antagningsbeskedet har den sökande tre veckor på sig att överklaga.

Antagningen till sommarkurser genomförs av lärosätena själva som en lokal antagning. Vid flera lärosäten ska ansökan till sommarkurserna vara inlämnad senast den 15 mars. Den antagningen genomförs till viss del parallellt med antagningen till höstterminen, men har inte lika stor omfattning som eftersom endast ett begränsat antal sommarkurser erbjuds.

Enligt en överenskommelse lärosätena emellan ska en student inte kunna bli antagen till mer än 30 poäng per termin. Denna överenskommelse begränsar möjligheterna för studenter att läsa flera kurser parallellt men har tillkommit för att förhindra att studenter med goda meriter tar upp onödigt många studieplatser. För enskilda studenter kan dock regeln sättas ur spel om han eller hon kan uppvisa en god studiekapacitet.

Vid högskolan i Skövde kan studenter som inte är nybörjare ansöka om ett s.k. utökat studieåtagande. Högskolan kan då besluta att studenten kan registreras för 30–40 poäng om studentens studieresultat hittills varit goda. Det förekommer alltså att studenter registreras för mer än 30 poäng per termin, men det är inte så vanligt. Om studenten får ett positivt beslut hänvisas han eller hon till studievägledare och examenshandläggare för hjälp med att göra en passande studiegång.

I ett system med utökat studieår där många studenter väljer att utöka studieåret genom att läsa fristående kurser kommer en ökad antagning till sommarkurser att innebära att antagningen pågår under en större del av året. Antagningen till höstterminen och till sommarkurserna pågår då samtidigt. I den mån de sökande läser kurser under sommaren som avgör om de kan fortsätta under hösten kan antagningen till studier under höstterminen kompliceras. Det är Högskoleverkets uppfattning att utökade studiegångar inom program inte bör få några omfattande konsekvenser för antagningen eftersom studieplanen för det utökade studieåret bör vara klar redan i början av utbildningen.

Om riksdagen beslutar att examensordningen ändras så att en grundläggande och en avancerad nivå införs enligt Ds 2004:2, kommer antagningen att behöva inkludera antagning av studenter till den avancerade nivån. Studen-

ter på det utökade studieåret som t.ex. läser en längre yrkesutbildning måste då kunna fortsätta läsa direkt efter att de examinerats från grundnivån så att den tidsvinst de gjort under den grundläggande delen inte försvinner. Om vi antar att studenten under en grundutbildning kan läsa in tio poäng under två somrar i följd skulle studenten kunna fortsätta till den avancerade nivå utan avbrott om studenten tas in även på vårterminen. Det framstår dock som tveksamt om särskilt många studenter verkligen kan genomföra studier på ett så koncentrerat sätt. Om han eller hon endast läser 5 poäng per sommar är den grundläggande nivån genomförd under mitten av vårterminen.

I det nuvarande antagningssystemet (se ovan) med två antagningar där höstantagningen har störst omfattning, finns en risk för att tidsvinsten som studenten gjort under sommaren försvinner i samband med antagningen till den avancerade nivån. För att tidsvinsten ska kunna behållas, krävs en antagning till den avancerade nivå så att de sökande kan påbörja sina studier direkt efter att de avslutat den grundläggande nivån. Om inte denna antagning sammanfaller med ett ordinarie antagningstillfälle måste ytterligare en antagning ordnas vilket kan vara kostnadsdrivande. Ett alternativ är att bara anordna utökade år på avancerad nivå.

Lokaler

Under arbetets gång har ett möte genomförts med lokalansvariga på ett antal lärosäten: Uppsala universitet, Lunds universitet, Linköpings universitet, Göteborgs universitet, Chalmers, KI, KTH, Luleå tekniska universitet. Denna grupp menade att lokalerna kan utnyttjas mer effektivt än i dag.

De totala lokalkostnaderna utgör 12–18 procent av omslutningen för de flesta lärosäten, men de utnyttjas effektivt under endast 50 procent av året, på grund av loven. Ett hundraprocentigt utnyttjande är inte möjligt ens under terminstid men det finns generellt utrymme för mer aktivitet i undervisningslokalerna på lärosätena, enligt de lokalansvariga vi intervjuade.

Om fler lärare måste anställas för att lärosätena ska kunna undervisa parallella grupper, kan det dock bli problematiskt med arbetsrum för lärare och annan personal. Laboratorier skulle däremot kunna utnyttjas mer effektivt med parallella studentgrupper. Redan i dag skulle de kunna utnyttjas bättre, men det är svårt att få olika kurser och institutioner att samutnyttja laboratorier.

Om lokalerna ska utnyttjas mer under kvälls- och sommartid, betyder det att man måste ha underhållsorganisationen i gång även vid dessa tider, vilket ökar kostnaderna, dock inte i sådan omfattning att det talar emot ett ökat användande. En annan effekt är att det blir svårare att planera användningen på ett bra sätt. En ökad användning måste ta hänsyn till detta och planera underhållet på ett bra sätt. I dag är det till stor del under sommaren som reparationer och större underhåll brukar genomföras.

Lärosätena har ofta hyresavtal med flera värdar, där Akademiska hus brukar vara en av de största. Avtalen löper ofta under flera år. De flesta lärosäten har

ett internt hyressystem, där institutionerna i sin tur betalar hyra för de lokaler de använder. Dessa interna upplåtelseavtal har oftast kortare uppsägningstid (nio till femton månader) än hyresavtalen. På KI t.ex. löper dessa interna hyresavtal med nio månaders uppsägningstid. Om en institution säger upp lokaler måste KI centralt försöka hitta någon annan hyresgäst. Annars måste man betala hyra för outnyttjade lokaler.

En ökad användning av undervisningslokalerna skulle inte automatiskt medföra någon ökad hyreskostnad, möjligen skulle fastighetsvärdarna resa krav på ersättning för ökade drifts- och underhållskostnader. Ett utökat studieår skulle därför kunna medföra att lokalerna utnyttjas effektivare vilket skulle sänka den s.k. marginalkostnaden för lokalerna även om den faktiska kostnaden inte skulle sjunka.

Det är Högscoleverkets uppfattning att de system som stödjer högskolan även skulle kunna användas under ett utökat studieår, eventuellt med justeringar. För studiestödssystemet är det dock viktigt att studenterna inte studerar under den tid de sparat in om inte kostnaderna i systemet ska öka. När det gäller antagningen kan det bli problem med en indelning av grundutbildningen enligt Bolognamodell. Arbetsvolymen i antagningen kan komma att öka utan detta om ett större kursutbud tillkommer under sommaren.

Fallstudie vid Umeå universitet samt en samhällsekonomisk analys av ett utökat studieår

Av de föregående avsnitten har det framgått att lärosätenas incitament för att anordna ett utökat studieår saknas i dag och att det finns kostnader förenade med att anordna utökade studieår. I uppdraget anges också att Högskoleverket inte får lämna förslag som innebär ökade kostnader utan att föreslå hur dessa ska finansieras.

En hypotes kan vara att ett utökat studieår kan vara gynnsamt för studenterna och samhället även om det skulle medföra ökade kostnader. Ett sätt att bedöma de ekonomiska konsekvenserna av att ge resurser till det utökade studieåret är att genomföra en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys. Fil. dr. Niklas Hanes har därför anlitas för att beräkna de samhällsekonomiska kostnader och vinster som kan uppstå i samband med att ett utökat studieår anordnas. Den samhällsekonomiska analysen bygger på resultaten av en enkät som har gjorts med studenter vid tre utbildningar vid Umeå universitet, samt uppskattade kostnader för dessa utbildningar. Umeå universitet har valts eftersom Niklas Hanes är verksam där.

Den samhällsekonomiska kostnads- och vinstanalysen finns bifogad i sin helhet i bilaga 1. Nedan följer ett referat av rapporten.

Samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys

Utredningen vill veta om samhällets resurser används effektivt vid ett utökat studieår jämfört med ett normalt studieår. I analysen värderas alla effekter i monetära termer som direkt eller indirekt påverkar medborgarnas välfärd. De samhällsekonomiska intäkterna utgörs av värdet av produktionstillskottet av det utökade studieåret. Samhällsekonomiska kostnader utgörs av alternativkostnaderna, dvs. värdet av resurserna i en alternativ användning. Både ekonomiska och ”icke-ekonomiska” kostnader och intäkter tas med.

Det är viktigt att notera att det samhällsekonomiska perspektivet inte är detsamma som statens eller den offentliga sektorns perspektiv. Det går inte heller att likställa med en företagsekonomisk investeringskalkyl. Utgångspunkten är om resurserna används effektivt och det är medborgarnas välfärd som är central. Ett antagande för analysen är att det måste tillföras mer resurser för det utökade studieåret eftersom högskolesektorns utbildningsvolym låg 2,5 procent över det totala takbeloppet. Om inte mer resurser tillförs, krävs dock omprioriteringar inom grundutbildningen, t.ex. genom minskad undervisningstid under ordinarie terminer.

De intäkter som identifierats vid ett utökat studieår är:

- kortare utbildningstid, vilket betyder att individen kan förlänga sin yrkesverksamma period (större arbetsutbud i varje period för en given mängd studenter)
- säkrare försörjning på årsbasis för studenterna
- ökat antal studiealternativ.

Det finns dock en osäkerhet som rör prestationsgraden i ett utökat studieår. Kommer studenterna att kunna prestera lika bra under alla delar av det utökade studieåret? Vidare kan studenternas preferens för utbildningslängd komma att förändras över tid, delvis beroende av behoven på arbetsmarknaden. Tidsvinsten kan komma att utebli beroende på att arbetsmarknaden kan försämrats så att studenten inte ser nytta med att slutföra sina studier tidigare.

De kostnader som identifierats vid ett utökat studieår är:

- produktionsbortfall, dvs. studenter som väljer ett utökat studieår kommer att studera i stället för att arbeta under sommaren
- värdet av personalen vid ett normalt studieår,
- lokalernas värde vid ett normalt studieår, alternativkostnaden jämfört med annan användning
- förslitning av inventarier, vilken antas öka med en ökad lokalanvändning
- värdet av varor och tjänster i anknytning till det utökade studieåret, t.ex. ökade kostnader för omställning av administrativa system.

I analysen har tre utbildningsprogram valts – sjuksköterskeutbildning (120 poäng), civilingenjör (180 poäng) och civilekonom (120/160 poäng). Det är intressant att belysa program eftersom det bl.a. finns svårigheter när det gäller att anordna ett utökat studieår för dem, med hänsyn till kursernas progression och eventuella praktikinslag. De program som valts uppvisar variation när det gäller detta samt längd och löneutveckling. Studieplanerna för utökade studieår för dessa tre program har tagits fram efter diskussioner med de berörda institutionerna.

Fallstudie vid Umeå universitet – sjuksköterske-, ekonom- och civilingenjörsprogrammen

Under utredningen har det på flera sätt framkommit att studenterna är intresserade av ett utökat studieår, men hur många som egentligen skulle välja detta alternativ har varit svårt att bedöma. En webbaserad enkät har därför konstruerats och skickats till samtliga studenter på sjuksköterske-, ekonom- och civilingenjörsprogrammen vid Umeå universitet (sammanlagt 1 053 studenter). Studenterna fick svara på om de hellre valde att studera mer under ordinarie terminstid eller under sommaren. Dessutom ställdes ett antal bakgrundsfrågor till studenterna om ålder, familj och barn samt arbete under studietiden och poängprestation.

Svarsfrekvensen var totalt knappt 50 procent, vilket är en för låg svarsfrekvens för att man ska kunna utesluta en bias mot t.ex. att studenter som redan är positiva eller negativa till förslaget blir överrepresenterade.

På frågan om studenterna vill läsa fler poäng under terminstid enligt dagens system, svarade

- 20 procent ja på ekonomprogrammet
- 26 procent på sjuksköterskeprogrammet
- 11 procent på civilingenjörsprogrammet.

Studenterna uttryckte större intresse för att läsa ett utökad studieår, dvs. fler veckor under ett år

- 40 procent på ekonomprogrammet
- 37 procent på sjuksköterskeprogrammet
- 49 procent på civilingenjörsprogrammet.

Totalt 41 procent var intresserade av att läsa ett utökad studieår. I åldersgruppen över 30 år angav 72 procent totalt att de var intresserade av att läsa ett utökad studieår. Däremot gick det inte att visa några skillnader i poängproduktion mellan dem som uttryckt ett intresse för det utökade studieåret. Den totala prestationsgraden ligger på 19,7 poäng bland dem som svarat ja och 19,6 poäng bland dem som svarat nej. I avsnittet om studenternas prestationer finns dock underlag för att anta att studenternas intresse för det utökade studieåret hänger samman med en redan hög poängprestation.

Majoriteten av dem som angett att de vill läsa utökad studieår arbetar under sommaren. Av dem som svarade hade 80 procent arbete under sommaren, vilket inte antyder någon större försörjningsproblematik under lovet.

Den samhällsekonomiska analysen har gjorts utifrån en genomgång av studieplanerna på respektive program vid Umeå universitet utifrån möjligheterna att erbjuda ett utökad studieår, samt av ekonomin med ansvariga för respektive program.

Civilekonomprogrammet har en relativt flexibel studieplan i den meningen att kurserna inte behöver läsas i en särskild ordning, vilket gör att planeringen av ett utökad studieår borde gå relativt lätt. Ett problem kan dock uppstå om programmet delas in i två nivåer – kandidat och magister – det är för få studenter för att det ska vara ekonomiskt möjligt att göra två antagningar per år.

För civilekonomprogrammet kan ett utökad studieår för magisterutbildningen erbjudas om kurserna handelsrätt A (10 poäng), statistik A (10 poäng) samt uppsatshandledning erbjuds på sommaren.

För sjuksköterskeutbildningen är det ett särskilt problem att det inte går att förlägga den kliniska utbildningen till sommaren eftersom många avdelningar stänger och att det då blir svårt att upprätthålla kvaliteten i utbildningen. Detta går dock att lösa genom att förlägga teoretiska kurser till sommaren, t.ex. organisation och ledarskap (5 poäng), omvårdnad vetenskaplig metod och

folkhälsa (5 poäng) samt omvårdnad, psykiatrisk vård och palliativ vård (5 poäng). Valbara kurser skulle även kunna förläggas till sommarmånaderna.

Civilingenjörsprogrammet är mer problematiskt än de två andra, eftersom kurserna bygger på varandra och studieplanen därför inte är så flexibel. Särskilt det fjärde året, som är förberedande för examensarbetet, blir problematiskt. Studentgruppen är också relativt liten från studiestarten, vilket gör att uppdelning i grupper blir kostnadsdrivande. Det blir därför svårt att erbjuda en kostnadseffektiv studieplan, men det går att avvika från studieplanen genom att erbjuda valbara kurser under sommaren eller ge studenterna möjlighet att påbörja examensarbetet innan eller under det fjärde året.

Värdering av samhällsekonomiska intäkter

Beräkningarna har utförts utifrån tillgänglig lönestatistik för respektive yrkesgrupp. Vidare bygger beräkningarna på antagandet att studenterna väljer att studera 10 veckor under sommaren på respektive program och att prestationsgraden inte sjunker under sommaren. Om man antar att studenten även vill vara ledig under sommaren och endast studerar fem veckor på somrarna, uppstår dock ingen större skillnad i resultatet för den samhällsekonomiska analysen eftersom undervisningsinsatsen är proportionell till poängproduktionen.

Vidare bygger beräkningarna på det intresse som uttrycktes för det utökade studieåret i enkätundersökningen. Intresset nationellt kan dock vara ett annat än det som uttryckts i Umeå.

Slutligen bygger beräkningarna på att det finns ledig undervisningskapacitet vid institutionerna i form av forskare och doktorander som kan undervisa i motsvarande grad under somrarna.

Civilekonomprogrammet

Studentenkäten indikerar att 40 studenter per årskull efterfrågar ett utökat studieår inom civilekonomprogrammet. I detta fall är nettonuvärdet cirka fem miljoner kronor vilket indikerar att projektet är samhällsekonomiskt lönsamt. Detta värde ska dock betraktas som ett bästa möjliga utfall med avseende på prestationsgrad och efterfrågan. Lönekostnader som beräkningarna baseras på är de lägsta möjliga. Vid en tidsvinst på 30 veckor och en studentgrupp på 25 studenter är projektet fortfarande lönsamt med ett nettonuvärde på cirka tre miljoner kronor.

Vid en studentgrupp på 40 studenter och en prestationsgrad på 50 procent, vilket resulterar i en tidsvinst på 15 veckor, faller nettonuvärdet till -1 230 000 kronor vilket indikerar att projektet är olönsamt. Det utökade studieåret har i detta fall åstadkommit samma produktionsbortfall som tidigare, men genom att prestationsgraden faller minskar också den samhällsekonomiska intäkten. Om man dessutom antar att efterfrågan faller till 25 studenter per termin reduceras nettonuvärdet till cirka -859 000 kronor och projektet är inte samhällsekonomiskt lönsamt.

Sjuksköterskeprogrammet

Givet antagandet om en studentgrupp på 30 studenter samt en tidsvinst på 20 veckor är nettonuvärdet av ett utökat studieår 143 915 kronor för sjuksköterskeutbildningen. Det är således ett lönsamt projekt med relativt liten marginal, det räcker med små förändringar för att projektet ska bli olönsamt. Om man i stället antar att det inte finns ledig kapacitet och att institutionen behöver anställa en lektor eller adjunkt på heltid ökar kostnaderna ytterligare. Den prestationsgrad och efterfrågan som analysen utgår ifrån utgör sannolikt övre gränser. Om tidsvinsten faller till 10 veckor är nettonuvärdet cirka -1 843 000 kronor och det utökade studieåret är således inte lönsamt. Om efterfrågan faller från 30 till 20 studenter är nettonuvärdet 1 600 kronor, dvs. ett positivt utfall även om det är med liten marginal.

Med utgångspunkt i analysens antaganden är en slutsats att det är tveksamt om ett utökat studieår är lönsamt för sjuksköterskeutbildningen. Flera nyckelfaktorer i analysen utgår från ett "bästa scenario". Studenternas efterfrågan och prestationsgrad är sannolikt överskattningar. Lönekostnaden som beräknats för det utökade studieåret utgör sannolikt en nedre gräns. Det är dock två faktorer som "slår hårt" mot projektets lönsamhet. För det första kan det vara diskutabelt att använda lönen som ett mått på marginalprodukt när de flesta sjuksköterskor arbetar i den offentliga sektorn. Det är en monopson marknad, dvs. staten har "monopol" på arbetskraften. För det andra innebär produktionsbortfallet en stor samhällsekonomisk kostnad. Den avgörande frågan är om det finns andra studenter eller arbetslösa som kan fylla de vakanser som uppstår.

Civilingenjörsprogrammet teknisk datavetenskap

Den första beräkningen utgår från en tidsvinst om 40 veckor och ett studentunderlag på 25 studenter, dvs. den övre gränsen för dessa faktorer. Nettonuvärdet uppgår till cirka fem miljoner kronor vilket indikerar att projektet är lönsamt. En halvering av prestationsgraden, vilket ger en tidsvinst på 20 veckor, resulterar i ett nettonuvärde på ungefär -192 300 kronor. Mindre studentgrupper har inte beaktats då den initiala studentgruppen redan är relativt liten.

Sammanfattning

Analysen indikerar att det utökade studieåret är samhälleekonomiskt lönsamt under vissa antaganden om studentgruppens storlek, prestationsgrad och en förväntad löneutveckling samt produktionsbortfall. De antaganden som har gjorts om undervisningskostnaderna är även väsentliga för analysen. Det kan alltså vara samhälleekonomiskt lönsamt att anordna utökade studieår på samtliga program men för sjuksköterskeprogrammet blir det mer tveksamt eftersom vinster är så pass liten och sköra. En slutsats av analysen blir att det utökade studieåret är mest lönsamt på stora lärosäten och stora utbildningar med stort antal studenter, eftersom det kan vara svårt att få tillräcklig volym på små högskolor.

Det är viktigt att understryka att analysen inte innebär att det utökade studieåret är lönsamt för högskolor och universitet. Man bör också notera att produktionsbortfallet och den förväntade löneutveckling får konsekvenser för den samhällsekonomiska vinsten av det utökade studieåret.

Högskoleverkets förslag till modeller för ett utökat studieår

Enligt uppdraget ska Högskoleverket föreslå modeller för ett utökat studieår samt lämna synpunkter på behovet av reglering.

Modeller

Det finns studenter som redan idag presterar poäng utöver normal studietakt och fallstudien pekar på ett visst intresse bland studenterna för ett utökat studieår. Det finns alltså ett potentiellt studentunderlag. Samtidigt måste behovet av sammanhängande tid för ledighet beaktas för studenterna och för lärarna i samband med ett utökat studieår. Det utökade studieåret får inte heller inkräkta på lärarnas tid för forskning.

Utredningen visar också att det inte finns några författningsmässiga hinder för att utöka studieåret samt att administrativa system bör kunna anpassas till denna studieform.

Den samhällsekonomiska analys som har genomförts pekar på att det finns samhällsekonomiska vinster av ett utökat studieår givet vissa förutsättningar, men att det saknas ekonomiska incitament för lärosätena att genomföra det under gällande resursfördelningssystem. En utgångspunkt för utredningen har varit att det ska vara frivilligt för lärosätena att anordna utökade studieår. Frihet och flexibilitet är centrala begrepp i regleringen av högre studier.

Generellt sett lämpar sig det utökade studieåret bäst för utbildningar med god studenttillströmning så att studentgrupperna får tillräcklig storlek. För att säkerställa ett tillräckligt studentunderlag för det utökade året kan det vara intressant att ytterligare utreda studiemedelsrabatter.

Högskoleverket har i uppdrag av regeringen att ta fram underlag för beslut om dimensionering av utbildningar. I det arbetet identifieras ett antal utbildningar till yrken med hög efterfrågan på arbetsmarknaden. Dessa utbildningar skulle kunna vara exempel på utbildningar som det, ur ett samhällsekonomiskt perspektiv, kan vara rationellt att organisera som utökade studieår. I den samhällsekonomiska analysen indikeras att det är viktigt att det finns en god löneutveckling i målyrket för att nuvärdet ska bli positivt. Som framgår av den samhällsekonomiska analysen kan ett exempel på en sådan utbildning vara ett magisterprogram för ekonomer.

Sammanfattningsvis skulle det utökade studieåret kunna organiseras som

- program med valbar studietakt, givet vissa förutsättningar
- en profilering av en eller flera utbildningar vid ett lärosäte
- en individuell studiegång inom ett befintligt kursutbud.

Modell med valbar studietakt

Högskoleverket menar att det bästa ur studenternas perspektiv är att inrätta ett program som ett utökat studieår med valbar studietakt, sommarkursalternativet på s. 14, så att det finns möjlighet till flexibilitet. I denna modell använder studenterna sommaren till att studera. Det är även denna modell som har legat till grund för den samhällsekonomiska analysen. Emellertid kräver en sådan lösning en större undervisningsinsats än om det utökade studieår inrättas som en modell utan val när det gäller studietakt.

Profilerad modell

Uppdraget anger visserligen att studietakten ska vara valbar för studenterna, men den valbarheten skulle kunna bestå i möjligheten att välja studieprogram utformade särskilt för hög takt eller i att välja ett program med normal studietakt. De studenter som vill läsa ett utökat studieår får helt enkelt söka sig till ett lärosäte som erbjuder det och övriga får välja bland andra alternativ i normaltakt. Detta alternativ är dock sämre för studenterna eftersom deras valmöjligheter reduceras.

Om den profilerade modellen väljs vid ett lärosäte bör högre undervisningskostnader vid programmets start kunna vägas upp av en lägre kostnad under programmets sista termin, eftersom studenterna blir klara tidigare. Detta är dock en ideal situation, i verkligheten finns restriktioner som t.ex. att anslagen tilldelas på årsbasis. I utredningen kallas detta en profilerad utbildning. Även denna modell innehåller dock kostnader, utöver dagens, för att organisera detta program. De kostnadsposter som finns i alternativet med valbar studietakt bör dock kunna reduceras genom att lärosätena samarbetar kring sommarkurserna och t.ex. i samverkan erbjuder dem som distanskurser över internet. De kurser som erbjuds särskilt för de studenter som väljer det utökade studieåret, måste kunna tillgodoräknas vid samtliga lärosäten som deltar i samarbetet. Samverkan borde även underlätta lärar- och studentrekryteringen och på så vis göra det utökade studieåret mindre ekonomiskt sårbart.

Inom befintligt kursutbud

Den modell som ger lägst kostnader är att lärosätena aktivt visar studenterna inom ramen för det existerande kursutbudet hur de kan organisera sina studier så att de genomför sina studier på kortare tid än normalt. Lärosätena skulle i samråd med studenterna kunna utarbeta studiegångar för dem som önskar genomföra sina studier på kortare tid, dvs. där det redan finns förutsättningar för detta. Redan i dag finns stora möjligheter att t.ex. skriva uppsats eller göra examensarbeten under sommaren. Kanske kunde handledning finnas tillgänglig sommartid för att tillmötesgå dessa studenter. Denna modell innebär dock att det i realiteten inte organiseras något utökat studieår inom mindre ämnen eftersom ett antal ämnen för närvarande inte har student- eller lärarunderlag för att erbjuda kurser under sommaren. Det kommer även sannolikt att vara inriktat på studier på lägre nivåer. Det alternativet löser därför

inte studenternas försörjning under sommaren men kan införas relativt fort. Denna modell passar antagligen bäst för de studenter som planerar att avlägga generella examina, t.ex. vid samhällsvetenskaplig fakultet.

Dessa modeller bör anordnas i samverkan mellan några lärosäten, t.ex. genom programkurser på distans. Högskoleverket anser att eftersom det finns anledning att ifrågasätta en så hög studietakt inom långa program, bör försöksverksamheten i första hand inriktas mot kortare program.

Om regeringen vill starta en försöksverksamhet med ett utökat studieår föreslår Högskoleverket att lärosätet får detta som särskilt åtagande samt att kostnaderna för detta täcks, t.ex. genom att utbildningsvolymen minskas.

Behov av författningsändringar

Som framgår av genomgången i början av rapporten av centralt gällande regler om studieorganisation och utbildningsutbud, finns det inga hinder att inom de befintliga ramarna organisera ett utökat studieår på frivillig basis. Högskolorna kan redan i dag i sina kurs- och utbildningsplaner samt i antagningsordningar föreskriva om ett förstärkt sommarutbud, individuella studiegångar, fler studieveckor per år, parallella program på ordinarie respektive utökat studieår m.m. Man bör förutsätta att högskolorna ser över sina lokala regler så att det finns tydliga regler för de sökande och lättillgänglig information om vad som gäller om ett utökat studieår införs.

Studenternas och sökandenas rättssäkerhet har varit centralt i övervägandena om nödvändigheten att reglera studieåret. En viktig fråga har varit om det vore ändamålsenligt att komplettera bestämmelserna i högskoleförordningen 6 kap. 7–9 § om kursplaner och utbildningsplaner med uppgifter om vad en kursplan ska innehålla. Till exempel kunde kursplanen kompletteras med upplysningar om kursens förläggning under kalenderåret, och bestämmelsen i 6 kap. 9 § om vad en utbildningsplan ska innehålla, kunde kompletteras med kravet på föreskrift om utbildningens förläggning under kalenderåret och om det finns parallella utbildningar som kan läsas i olika studietakt.

En sådan information bör dock även utan författningsändringar kunna ges av högskolan bland de övriga föreskrifter som behövs samt i antagningsordningen. Högskoleverket vill ändå understryka vikten av att studenterna får god information om det utökade studieåret och vad det faktiskt innebär av studieengagemang.

Byte av studieort

Det finns inga bestämmelser i högskoleförordningen som ger studenterna någon ovillkorlig rätt att byta studieort. De bestämmelser som syftar till att underlätta studenternas rörlighet mellan lärosätena är reglerna om studenternas rätt att tillgodoräkna sig en tidigare utbildning och yrkesverksamhet (6 kap. 12–14 §§ högskoleförordningen).

I förarbetena till 1993 års reform uttalas tydligt att högskolornas frihet att besluta om innehåll i utbildningarna inte får leda till minskade möjligheter för studenterna att flytta mellan lärosätena (1992/93:UbU3, s. 28, prop. 1992/93:1, s. 36).

I sin rapport utgiven i maj 2004 Tillgodoräknande av tidigare utbildning och yrkesverksamhet, s. 22, har Högskoleverket konstaterat att det kan finnas en motsättning mellan generöst tillgodoräknande och högskolans profilering. Om en högskola som sin profil erbjuder utbildningar under fler studieveckor per år än normalt, har förstärkt sommarutbud, erbjuder individuella studiegångar eller parallella spår kan detta också försvåra tillgodoräknande och byte av studieort. Det är därför viktigt att det av lärosätenas information framgår hur utbildningen är förlagd under året. Högskolorna kan vidare ha egna riktlinjer som underlättar byte av studieort. Det är också viktigt med ett samarbete mellan högskolorna. Försvårade möjligheter till tillgodoräknande kan leda till flera avslag och flera överklaganden till överklagandenämnden för högskoleväsendet. Men å andra sidan kan detta i sin tur leda till klarare praxis.

Ett sätt att se till att studentmobiliteten inte försvåras av ett utökat studieår är att ge uttömmande information i diploma supplement.

Studiemedel

3 kap. 16 § andra stycket studiestödsförordningen (2000:655) syftar till att personer som läser vanliga studieår vid högskolan och avslutar sina studier i och med en hösttermin, inte ska drabbas av återkrav av de studiemedel som beviljats för de veckor på höstterminen vilka infaller under januari påföljande år. Studerande på ett utökat studieår omfattas inte av denna bestämmelse i studiestödsförordningen. De som läser det utökade studieåret skulle därför riskera att drabbas av återkrav om de avslutar sina studier i och med höstterminen och därefter börjar förvärvsarbete med en inkomst som överstiger fribeloppet. Återkravet skulle då omfatta de studieveckor som beviljats för de veckor av höstterminen vilka är förlagda till året därpå. Högskoleverket anser att studenter på utökade studieår inte får missgynnas i förhållande till andra studenter och föreslår därför att bestämmelsen ändras till att omfatta även studenter på det utökade studieåret.

Avslutande kommentarer

Inom ramen för utredningen har möjligheter och hinder med ett utökat studieår inventerats. Utredningen har även pekat på sätt att organisera ett utökat studieår. När det gäller erkännandefrågorna har det dock visats att det finns påtagliga risker för att ett utökat studieår inte skulle mottas positivt internationellt, vilket skulle kunna drabba studenterna även om bara ett mindre antal läser ett utökat år. Det finns även anledning att noggrant överväga hur

det utökade studieåret kan integreras i högre utbildning enligt de planer som diskuteras inom Bologna-processen.

Det är en förutsättning för ett genomförande att målmedvetna åtgärder vidtas för att skydda studenterna mot negativa beslut när det gäller erkännande och tillgodoräknande. Det vore förödande för de studenter som väljer ett utökat år och de högskolor som bedriver det, om det utökade året inte skulle tillgodoräknas med tillräcklig arbetsinsats.

Den samhällsekonomiska analysen pekar på att nuvarande resurstilldelningssystem inte ger ekonomiska incitament för lärosätena att i dag genomföra ett utökat studieår. Analysen visar att det ur ett samhällsekonomiskt perspektiv kan vara gynnsamt, givet ett antal antaganden om prestationer och tidsvinst m.m. Studien pekar på att fallande prestationsgrader kan medföra att de samhällsekonomiska intäkterna av ett utökat studieår krymper eller uteblir.

Ett utökat studieår passar inte alla utbildningar utan bygger på storskalighet, särskilt om studietakten är valbar. Alternativt passar det för utbildningar med kurser som ges vid flera tillfällen under en termin så att det blir lätt att kombinera kurser med olika hastighet. Större lärosäten har förmodligen en fördel över mindre, precis som större utbildningar har fördelar över mindre.

Det krävs även ledig undervisningskapacitet för ytterligare undervisning. I de ämnen där det finns sådan efterfrågan att man skulle kunna erbjuda programkurser sommartid, saknas i dagsläget ofta möjligheter för lärarna att undervisa mer eller för institutionen att anställa fler disputerade lärare. Den kapaciteten finns omvänt oftare i mindre populära ämnen eller i ämnen där det finns ett stort antal disputerade som inte kunnat anställas i någon större omfattning.

Det är väsentligt att undervisningen organiseras på ett sätt så att det utökade studieåret inte drabbar utbildningarnas kvalitet genom att undervisningstiden minskas eller att utrymmet för forskning och samverkan inskränks. Högskoleverket pekar på att en profilerad utbildning kräver mindre undervisning än ett program med valbar studietakt. Lärosäten i samverkan om utökade studieår bör även ha större möjligheter att finna lärare för undervisning sommartid. Programkurser borde även kunna erbjudas som distansutbildning och tillgodoräknas vid de lärosäten som samverkar.

Studiemedelssystemet och de administrativa rutinerna utgör inga nämnvärda hinder för att genomföra ett utökat studieår i begränsad omfattning. Mer undervisning kan bidra till ett effektivare utnyttjande av undervisningslokalerna. Däremot kan arbetsvolymen inom antagningen komma att öka och uppehållen mellan antagningsperioderna kan minska.

Det är väsentligt att informationen till studenterna om det utökade året utformas på ett klargörande sätt. Ansvarsfrågorna blir särskilt viktiga att behandla i denna information när ett eller flera lärosäten samverkar.

I uppdraget lyfts frågan om högskolans effektivitet fram och med effektivitet menas i detta fall – som det får förstås – studenternas genomströmning. Det utökade studieåret skulle kunna vara ett sätt att öka genomströmningen,

men ger ett mindre bidrag till den samlade effektiviteten. De studenter som kan få problem att fullfölja en utbildning väljer förmodligen inte, eller hoppar snabbt av, ett utökat studieår. Det finns andra åtgärder för en ökad genomströmning som förefaller mer näraliggande än det utökade studieåret. Referensgruppen som deltagit i arbetet menar att det finns också anledning att använda ökade resurser för att öka genomströmningen inom det ordinarie studieåret genom att t.ex. förhindra att uppsatser eller enskilda arbeten drar ut på tiden. Mer resurser kunde även användas för studie- och yrkesvägledning i syfte att undvika felval.

Högskoleverket anser att en försöksverksamhet är väsentlig för att utveckla formerna för ett utökat studieår.

Källförteckning

Gunnarsson, Kjell, (1993) *Ändrad terminsindelning – utvidgat studieår?* Utbildningsdepartementet, högskoleenheten, PM 1993-02-07

Nilsen, Stein och Aspaas, Øystein, (1992) *Ökt innsats – bedre resultat.* Utredning om tre-termins studieår ved norske universiteter og høyskoler, PM augusti 1992

Geschwind, Lars, (2004-09-03) *Working Conditions for University Teachers in Sweden.* Findings from the assessments of subjects and programs 2001–2003

Directorate-General for Education and Culture, ECTS users' guide. *European credit transfer and accumulation system and the diploma supplement*, 2004-08-17

Högskoleverket, (2001) *Studenternas resultat*, Högskoleverkets rapportserie 2001:28 R

Högskoleverket, (2004) *Universitet och högskolor*, Högskoleverkets årsrapport 2004, Högskoleverkets rapportserie

Högskoleverket och SCB, *Universitet och högskolor. Genomströmning och resultat i högskolans grundutbildning t.o.m. 2001/02*, Statistiska meddelanden UF 20 SM0302

Högskoleverket, (2002) *Studentspegeln 2002*, Högskoleverkets rapportserie 2002:21 R

Högskoleverket, (2003) *Lärarundersökningen 2003*, Högskoleverkets rapportserie 2003:13 R

Return to terms of endearment Times higher education supplement, 12 november 2004

Karlsson, Per, (2003) *Ny tid, ny strid – nya studenter kräver nya lösningar.* Treterminssystem i högskolan, SACO:s studentråd

SACO:s studentråd, (2002) *Flexibelt terminssystem.* Sammanställning av enkätundersökning genomförd under hösten 2002

SUHF, (2004) *För- och nackdelar med ett utökat studieår.* Rapport från en arbetsgrupp inom Sveriges universitets- och högskoleförbund, 2003-04-08

SULF:s skriftserie

Utbildningsdepartementet, (2004) *Högre utbildning i utveckling.* Bologna processen i svensk belysning, Ds 2004:2

Intervjuer

- Intervju med Jenny Wäsström och Carl-Johan Stolt, CSN 2004-09-17
- Intervju med Ingrid Sundberg, Gunnar Backelin och Hans Persson från Ladok-konsortiet, 2004-09-16
- Intervju med Elisabeth Svensk, Gun Djerf, Per Zettervall, VHS, 2004-09-16
- Intervju med Linda Syrén och Pär Karlsson, SACO:s studentråd, 2004-09-15 och 2004-12-13
- Intervju med företrädare för Karolinska institutet, Åsa Svärdson, Anders Hjerpe, Ulrika Holmqvist, Eva Ljungqvist och Gudrun Berger från Stockholms läns landsting, 2004-09-23
- Intervju med företrädare för Lärarhögskolan i Stockholm, Jan Dunge, Susanne Levén, Yvonne Liss, 2004-09-23
- Intervju med Per Karlsson företrädare för Svenskt Näringsliv, 2004-10-14
- Intervju med Gunnel Pettersson, Konstfack, 2004-11-01
- Intervju med Kristina Abiala, Christine Bladh, Göran Bolin, Sören Jansson, Marjatta Rehnquist, Britta Steneberg, Södertörns högskola, 2004-11-03
- Intervju med Janerik Lundquist, ECTS-koordinator, 2004-11-04
- Intervju med Björn Marklund, Inger Larsson, Stefan Östlund, KTH 2004-11-11
- Intervju med Björn Birgersson, Birgitta Åkerman, biologiska institutionen vid Stockholms universitet, 2004-11-15
- Intervju med företrädare för Åbo akademi 2004-12-02

Bilaga I. Fallstudie vid Umeå universitet och samhällsekonomisk analys

Niklas Hanes

I. Inledning

Syftet med denna del av rapporten är att belysa det utökade studieåret i ett samhällsekonomiskt perspektiv, dvs. i vilken utsträckning samhällets resurser används effektivt inom ett utökat studieår⁹ jämfört med dagens terminssystem. Den främsta samhällsekonomiska intäkten av ett utökat studieår är att en student kan förkorta utbildningstiden och förlänga sin yrkesverksamma period. Utbudet av högutbildad arbetskraft kan således öka och resultera i en produktions- och inkomstökning som kan komma såväl de utbildade som samhället i övrigt till gagn. Enligt ett pressmeddelande från utbildningsdepartementet¹⁰ är en effektivare användning av universitetens och högskolornas resurser ytterligare argument för ett utökat studieår.

SACO:s studentråd har i en rapport framhållit vikten av att ge studenter möjlighet att studera en längre tid av året och därmed få en tryggare försörjning på årsbasis.¹¹ De samhällsekonomiska kostnader som kan hänföras till det utökade studieåret utgörs av de värden som hade tillskapats av resurserna i en alternativ användning, dvs. värdet av de varor och tjänster som skulle kunna produceras om det utökade studieåret inte genomförs.

I syfte att värdera samhällsekonomiska kostnader och intäkter för ett utökat studieår har en fallstudie genomförts vid Umeå universitet. Tre utbildningsprogram har studerats; ett civilekonomprogram (160 eller 120 poäng), ett sjuksköterskeprogram (120 poäng) och ett civilingenjörsprogram (180 poäng). Dessa utbildningar uppvisar en variation i exempelvis antal sökande, antal studieplatser, utbildningskostnader och förväntad löneutveckling som kan belysa olika aspekter av ett utökat studieår. Även om den samhällsekonomiska analysen är i fokus, så utgör ekonomiska konsekvenser för universitet och högskolor viktiga restriktioner och incitamentsstrukturer för projektets genomförande. Fallstudien kommer även att knyta an till diskussionen om lärosätenas incitament att erbjuda ett utökat studieår. Fallstudien omfattar också en studentenkät vid de berörda utbildningarna. Vid ovan nämnda utbildningar har 1053 studenter tillfrågats i en internetbaserad enkät om deras intresse för ett utökat studieår.

9 Begreppen utökat studieår och projekt synonymt används synonymt.

10 Se utbildningsdepartementets pressmeddelande 2004-07-09.

11 Se rapport från SACO:s studentråd (2003).

2. Resurser och kapacitetsutnyttjande i högskolesektorn

Frågan om ett utökat studieår väcker en rad frågor som rör samhällets resurser och kapacitetsutnyttjandet i universitets- och högskolesektorn. Staten styr resurstilldelningen genom att tilldela lärosäten anslag per student. Anslaget är dels relaterat till antalet studenter, dels till studenternas studieprestationer. Storleken på anslagen bestäms med en schablon över olika utbildningsområden. Anslagens storlek speglar utbildningskostnader och varierar kraftigt mellan olika utbildningsområden. Staten bestämmer också det s.k. takbeloppet som innebär att lärosätena endast får anslag upp till ett visst antal helårsstudenter och helårsprestationer. Lärosätena har frihet att fördela resurser mellan olika utbildningsområden inom ramen för totala tilldelade resurser.

Resurstilldelningen till universitet och högskolor är oberoende av när undervisningen förläggs under året. Lärosätena erhåller exempelvis anslag för sommarkurser på samma grunder som för kurser under övrig terminstid.¹² Enligt högskoleförordningen är det upp till lärosätena att bestämma hur undervisningen ska förläggas under året. Det innebär att lärosätena i dag inte är förhindrade att införa ett utökat studieår, exempelvis i form av en kortare sommartermin.

Under höstterminen 2003 var ca 340 000 studenter inskrivna vid universitet och högskolor i Sverige. Regeringens utbildningsmål att 50 procent av en årskull ska börja högre studier innan 25 års ålder är i det närmste uppfyllt. Enligt högskoleverkets årsrapport 2004 var högskolesektorns utbildningsvolym 2,5 procent över det totala takbeloppet under 2003 vilket innebär att det inte tillförs ytterligare resurser för fler studenter eller prestationer. En rimlig utgångspunkt är således att det måste tillföras mer resurser till lärosätena om det utökade studieåret ska genomföras. Ett utökat studieår kan naturligtvis genomföras även vid oförändrad resurstilldelning. Det kräver dock omprioriteringar, exempelvis kan undervisningstiden minskas under ordinarie terminstid för att ytterligare kurser ska kunna erbjudas under en sommartermin. En sådan omprioritering får sannolikt konsekvenser för utbildningskvaliteten och skulle även kunna påverka prestationsgrader för övriga studenter. Resurstilldelningen är således central givet att det utökade studieåret ska vara frivilligt även från universitetens sida.

Då osäkerheten om framtida studenttillströmning är stor utgår denna analys från dagens studentunderlag. På så sätt har problemet förenklats och reducerats till att endast omfatta ett val av terminsindelning, dagens terminssystem eller ett utökat studieår för ett givet antal studenter.

¹² Det har dock förekommit att lärosätena erhållit anslag för sommarkursstudenter utan hänsyn till redovisade prestationer, se rapport från SULF (2003).

3. Efterfrågan på det utökade studieåret

I vilken utsträckning studenter kommer att efterfråga ett utökat studieår är svårt att bedöma. En rapport från SUHF (2003) diskuterar sommaruniversiteten och olika beröringspunkter med ett utökat studieår. Under 2002 registrerades ca 4 000 helårsstudenter vid lärosätenas sommarkurser. Som andel av den totala utbildningen är sommarkurserna en marginell företeelse och utgjorde under 2002 ca 1–2 procent av det totala utbildningsutbudet. Under samma år var 6–9 procent av det totala antalet registrerade studenter också registrerade för sommarkurser.¹³

Enligt SUHF är det ofta institutioner med ledig kapacitet som erbjuder sommarkurser. Institutioner som möter en hög efterfrågan på utbildningar och kurser har inte samma möjligheter, eller intresse, av att erbjuda sommarkurser. Sommarkurserna har således i stor utsträckning varit utbudsstyrda. En slutsats för ett utökat studieår är att efterfrågan bör öka relativt mycket jämfört med dagens sommarkurser om kursutbudet förändras så att det bättre motsvarar efterfrågan men även utgör kurser ur ordinarie utbildningsprogram. En undersökning vid Umeå universitet 1997 omfattade en enkät till universitetets sommarstudenter.¹⁴ I enkäten framgick att 71 procent av respondenterna önskade att även kurser ur ordinarie utbildningsprogram skulle erbjudas på sommaruniversitetet.

I den fallstudie som presenteras i denna rapport erhöll 1 053 studenter vid Umeå universitet en inbjudan till en internetbaserad enkät. Enkäten besvarades av 49,6 procent. Av respondenterna uppgav 41 procent att de önskade läsa ett utökat studieår. Av de tillfrågade studenterna var civilingenjörsstudenterna mest positiva till ett utökat studieår; 49 procent angav att de ville läsa kurser ur ordinarie utbildningsprogram även på sommaren. Av civilekonomstudenterna var 40 procent positiva och 37 procent av sjuksköterskestudenterna var intresserade av ett utökat studieår. Även om bortfallet är relativt stort och det är vanskligt att dra långtgående slutsatser indikerar enkätsvaren att relativt många studenter ser ett utökat studieår som något positivt.

4. Samhällsekonomisk kostnads och intäktsanalys

Målfunktionen i en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys är medborgarnas välfärd. I den bästa av världar omfattar en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys samtliga effekter som direkt eller indirekt påverkar medborgarnas välfärd. I detta avseende skiljer sig en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys från en företagsekonomisk investeringskalkyl. Det samhällsekonomiska perspektivet ska inte heller likställas med staten eller den offentliga sektorn. Utgångspunkten för analysen är att ekonomins produktionsresultat kräver resurser i dag och ger möjlighet till konsumtion i dag el-

13 SUHF (2003).

14 Sommaruniversitetet 1997 – en rapport från SU-rådet.

ler i framtiden. Lite förenklat kan man utgå från att den samhällsekonomiska intäkten av ett utökat studieår utgörs av värdet av den produktionsökning som kan tillskapas. Det främsta syftet med analysen är att utvärdera huruvida samhällets resurser används effektivt inom ett projekt. De resurser som används inom ett projekt har alltid en alternativ användning eller ett alternativt värde och dessa alternativa värden utgör projektets kostnader. De effekter som ett projekt genererar måste således ställas mot en alternativ situation.

Av förklarliga skäl är vissa typer av effekter svåra att översätta till monetära termer. Ett exempel är studentens nytta av en tryggare försörjning på årsbasis, studentens nytta av ledighet under sommaren eller universitetslärarens möjliga nyttoförlust av att undervisa under sommaren. I en analys av detta slag är det således oundvikligt att fokus hamnar på effekter som är möjliga att kvantifiera, exempelvis den samhällsekonomiska intäkten av att studenter kan förkorta utbildningstiden. Det är denna effekt som också eftersträvas av staten, som är beslutsfattare i detta fall.

Strukturen på en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys kan variera för olika applikationer. Några generella steg i en analys är följande:

1. Identifiering av samhällsekonomiska kostnads- och intäktsposter
2. Kvantifiering och värdering av de identifierade posterna
3. Diskontering av kostnader och intäkter som inträffar vid olika tidpunkter
4. Beslutskriterium
5. Känslighetsanalys

Inledningsvis kommer rapporten att identifiera samhällsekonomiska kostnads- och intäktsposter. Punkt 1 till 5 kommer att presenteras i fallstudien.

4.1 Identifiering av samhällsekonomiska intäkter

En eftersträvd effekt av ett utökat studieår är att studenterna kan förkorta sin utbildningstid. En individ kan således tidigare komma ut på arbetsmarknaden och därmed förlänga sin yrkesverksamma period. För en given mängd studenter kommer det utökade studieåret att innebära ett större utbud av högutbildad arbetskraft jämfört med nuvarande terminssystem (allt annat lika). Antalet individer som genomgår högre utbildning behöver inte öka, men eftersom utbildningstiden förkortas är arbetsutbudet större i varje period jämfört med ett normalt studieår. Ett ökat arbetsutbud innebär att samhällets produktions- och inkomstnivå kan öka. En annan effekt av ett ökat arbetsutbud, allt annat lika, är att sannolikheten att få en anställning för en individ kan minska, vilket kan resultera i lägre lön för berörda yrkesgrupper.

Förutom produktions- och inkomstökningen finns det andra samhällsekonomiska intäkter av ett utökat studieår. Enligt SACO:s studentråd upplever en del studenter en ekonomisk osäkerhet under sommaren. En möjlig positiv effekt av det utökade studieåret är de nyttovinster studenter kan erhålla av att den ekonomiska situationen är tryggad för en större del av året (givet att arbetsmarknaden inte är i jämvikt). Studenter bör rimligtvis också erhålla en

högre nytta av att mängden studiealternativ ökar. Dessa effekter är svåra att värdera. Fallstudien återkommer till de praktiska problemen med att värdera de samhällsekonomiska intäkterna av ett utökat studieår.

Eftersom den främsta samhällsekonomiska intäkten av ett utökat studieår är att en student kan förkorta studietiden och förlänga den yrkesverksamma perioden är förväntade prestationer och studiebetenden i ett utökat studieår centralt för utfallet. Ju lägre prestationer studenter uppvisar under det utökade studieåret desto lägre blir den förväntade tidsvinsten och följaktligen den förväntade produktions- och inkomstökningen. Prestationsgraden är också mycket viktig för de institutioner som ska tillhandahålla undervisningen. Prestationsgrader varierar i stor utsträckning mellan olika utbildningsprogram och lärosäten och en bedömning av prestationsgrader under ett utökat studieår är svår att göra. Med mer eller mindre kvalificerade gissningar är det möjligt att erhålla ett intervall inom vilket prestationsgraden bör finnas för ett utökat studieår.

Studenter har även i dag möjlighet att studera vid sidan om ordinarie terminer, exempelvis genom sommarkurser. Prestationsgraden vid sommaruniversitetet är generellt betydligt lägre än under ordinarie terminer och utbildningar. Enligt SUHF (2003) redovisade lärosätena en prestationsgrad på mellan 42 och 55 procent för sommarkurserna 2002. Det är sannolikt vanskligt att dra några långtgående slutsatser av denna prestationsgrad för det utökade studieåret. En rimlig slutsats bör dock vara att prestationsgraden kommer att vara högre under ett utökat studieår jämfört med dagens sommaruniversitet då incitamenten att tentera ordinarie kurser inom ett utbildningsprogram bör vara högre än för fristående sommarkurser. Prestationsgraden under sommaruniversitetet bör därför kunna betraktas som en nedre gräns.

Är det möjligt att göra en bedömning av en övre gräns för prestationsgraden under ett utökat studieår? I ett internationellt perspektiv har svenska studenter ett relativt långt studieår i dag. I diskussionen om det utökade studieåret har det i flera fall påpekats att studentens behov av reflektion och rekreation är viktigt att beakta. Ett rimligt antagande är att studenternas prestationer är avtagande med studieårets längd. Rimligtvis är prestationsgraden för ordinarie terminer en övre gräns för prestationsgraden i ett utökat studieår. Man kan naturligtvis hävda att det utökade studieåret kommer att locka duktiga studenter och att prestationsgraden följaktligen kommer att stiga. Det är å andra sidan enkelt att föreställa sig en negativ selektion till det utökade studieåret. SACO:s studentråd hävdar att en orsak till att studenternas prestationsgrad inte är bättre är den osäkra försörjningssituation som många har, särskilt under sommaren. Enligt detta resonemang kan ett utökat studieår leda till bättre resultat.

Även om man bortser från osäkerheten i studenternas prestationsgrad är tidsvinsten av det utökade studieårets i högsta grad osäker. En faktor som är svår att bedöma är studenternas preferenser för utbildningslängd. En student som väljer ett utökat studieår kan också välja att läsa en extra termin under

den tid han eller hon sparar in. I det fallet erhålls en fördjupning eller breddning av utbildningen. Den extra utbildningen kan naturligtvis innebära positiva effekter även om den eftersträvade tidsvinsten inte erhålls. En individ kan också välja att resa under den inbesparade tiden. Om en individ väljer att resa ett halvår framför att arbeta under den tid han eller hon sparar in under det utökade studieåret är en slutsats att individens nytta (i monetära termer) är minst lika stor som värdet av den förlorade arbetsinkomsten, givet att arbetsmarknaden är i jämvikt. Det är sannolikt inte den effekt som utbildningsdepartementet eftersträvar, men exemplet belyser att man inte kan likställa samhällsekonomisk effektivitet med statens mål. Man kan naturligtvis diskutera hur sannolikt det är att individens preferenser, exempelvis för att resa, påverkas av terminsindelningen.

Studentens beteende och förväntade tidsvinst är av betydelse för den samhällsekonomiska intäkten av ett utökad studieår, men är också beroende av konjunkturläge och arbetsmarknadssituation. Kommer då konjunkturläget att påverka den samhällsekonomiska analysen? Det är naturligtvis möjligt att argumentera för att vissa grupper bör erbjudas ett utökad studieår under rådande arbetsmarknadsläge. Om analysen i stället utgår från ett långsiktigt perspektiv är det dock rimligt att anta att arbetsmarknaden är i jämvikt för olika yrkesgrupper. Denna diskussion knyter också an till hur ofta det utökade studieåret upprepas. Om det utökade studieåret erbjuds en gång kommer det rådande arbetsmarknadsläget att vara av betydelse för det samhällsekonomiska utfallet. Om det råder en hög arbetslöshet i den period då kullen som genomgått ett utökad studieår examineras, minskar den samhällsekonomiska intäkten. Om däremot utbildningen upprepas under flera perioder kommer arbetsmarknadsläget inte att ha någon betydelse för den förväntade samhällsekonomiska vinsten av ett utökad studieår.

4.2 Identifiering av samhällsekonomiska kostnader

Syftet med en samhällsekonomisk analys är att belysa ett projekts effektivitet i användningen av samhällets resurser. Kortare utbildningstider och större arbetsutbud är den främsta samhällsekonomiska intäkten av ett utökad studieår. Ett utökad studieår kommer att kräva mer resurser i högskolesektorn (lärare, antagning, lokalvård etc.). De samhällsekonomiska kostnaderna av det utökade studieåret utgörs av värdet av den alternativa användningen av resurserna som måste tillföras, dvs. värdet av dessa resurser om nuvarande terminsindelning behålls. Alternativkostnaden för att exempelvis använda arbetskraft inom ett projekt är värdet av arbetskraftens produktion i alternativfallet. Om det inom ett projekt anställs arbetskraft som i alternativfallet är arbetslös är den samhällsekonomiska kostnaden lägre än om arbetskraften har en alternativ sysselsättning. Skatter och transfereringar är normalt sett inte kostnader som beaktas i en samhällsekonomisk analys. De representerar inkomstöverföringar mellan individer eller sektorer i ekonomin. Till exempel är statens utgifter för

studiemedel en transferering och utgör därför inte någon samhällsekonomisk kostnad.

De samhällsekonomiska kostnaderna av ett utökat studieår kan grovt klassificeras enligt följande¹⁵:

- produktionsbortfall
- värdet av personalen i alternativfallet
- lokalernas värde i alternativfallet
- förslitning av inventarier
- varor och tjänster i anknytning till det ökade studieåret.

Produktionsbortfall

För de studenter som väljer att studera i stället för att arbeta under sommaruppehållet uppstår ett produktionsbortfall som utgör en samhällsekonomisk kostnad. Om det i stället är studenter som annars skulle vara arbetslösa under sommaren som fyller upp platserna reduceras den samhällsekonomiska kostnaden, dvs. produktionsbortfallet av att studenter läser kurser i stället för att jobba under sommaruppehållet. Om studenter som är arbetslösa under sommaren fyller dessa vakanser består den samhällsekonomiska kostnaden av studenternas nytta av den ofrivilliga fritiden. Om analysen utgår från att det är jämvikt på arbetsmarknaden och vissa studenter väljer att inte jobba under sommaren är en slutsats att deras nytta av fritiden är minst lika stor som den lön de avstår ifrån.

Ett argument som framförts mot ett utökat studieår är att studenter behöver den lediga tiden till bl.a. reflektion över studierna. Om ett utökat studieår har negativ inverkan på utbildningskvaliteten innebär det en lägre produktivitet i denna yrkesgrupp som kan betraktas som ett potentiellt framtida produktionsbortfall. Effekter på utbildningskvaliteten är svåra att värdera. Ett projekt kan också generera effekter via skatte-, löne- och prisförändringar som påverkar andra delar av ekonomin. Ett exempel är skattefinansierade projekt som kan leda till effektivitetshämmande effekter via skattesystemet som utgör samhällsekonomiska kostnader.

Värdet av lärarresurser i alternativfallet

Ett utökat studieår kommer att kräva mer undervisningspersonal. Information saknas om vad den extra personalen hade presterat i alternativfallet. Det är således svårt att bedöma värdet av den produktion som de anställda skulle ha bidragit med i alternativfallet. Ett inte allt för orimligt antagande är att bidraget till produktionen är lika stort i alternativfallet. Arbetsmarknadsläget för personalen kan dock påverka värderingen av alternativkostnaden. Om det exempelvis råder arbetslöshet för universitetslärare överskattas alternativkostnaden under antagandet att värdet av produktionen är detsamma.

15 Denna klassificering används av Axelsson och Löfgren (1992) i en samhällsekonomisk analys av arbetsmarknadsutbildning.

Om det utökade studieåret genomförs kommer universitetslärare att undervisa sommartid i stället för under ordinarie terminstid. Den totala undervisningsbördan behöver inte öka, givet att fler lärare anställs i proportion till utökningen. Universitetslärare har 6–7 veckors semester vilket innebär att en lärare som ska undervisa en fempoängskurs under sommaren fortfarande har möjlighet att ta ut semester under sommaren. Friheten att välja semesterveckor i samma utsträckning som tidigare kommer dock att begränsas. Denna försämring av lärarens valfrihet innebär en lägre nytta om det utökade studieåret genomförs inom ramen för nuvarande arbets- och löneavtal. Värdet av denna nyttoförsämring är dock svår att bedöma. Om arbetsmarknaden är i jämvikt kan nyttoförändringen leda till högre lönekrav bland universitetslärare.

Kostnader för lokaler

Ett argument för ett utökat studieår är att lärosätenas lokaler ska utnyttjas mer effektivt. Den samhällsekonomiska kostnaden för lokalerna utgörs av värdet av den alternativa användningen som är marginellt då lokalerna i stor utsträckning står outnyttjade under sommaruppehållet. Det tillkommer dock ett antal rörliga kostnader om utnyttjandet av lokalerna ökar, exempelvis städning.

Förslitning av inventarier

En kostnad som kan tillföras det utökade studieåret är ökad förslitning av inventarier.

Varor och tjänster i anknytning till det utökade studieåret

Det tillkommer ett antal tjänster om ett utökat studieår ska genomföras, exempelvis administration, städpersonal och vaktmästare. Storleken på de resurser som krävs är beroende av omfattningen av det utökade studieåret. Kostnaderna för antagning kommer att öka. Det kan även tillkomma kostnader för Ladok.

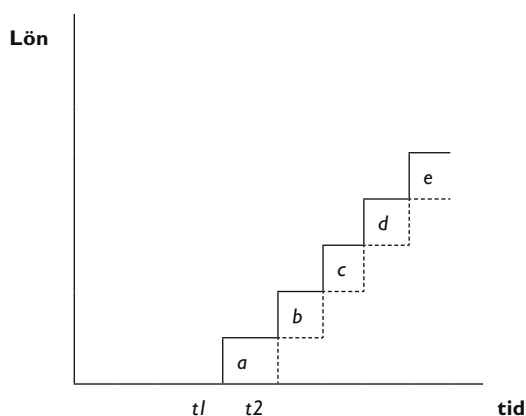
4.3 Illustration

Nedan följer en översiktlig illustration av det utökade studieåret. Exemplet utgår från en treårig utbildning, exempelvis en sjuksköterskeutbildning. Under ett normalt studieår omfattar utbildningen sex terminer vid en prestationsgrad på 100 procent. Efter avslutad utbildning börjar studenten arbeta som sjuksköterska. En student som väljer ett utökat studieår kan exempelvis studera 10 veckor under två sommarterminer och följaktligen avsluta utbildningen 20 veckor tidigare, dvs. studenten kan ta ut en examen efter termin 5.

De kostnader som är förknippade med ett utökat studieår ska ställas mot de samhällsekonomiska intäkterna (illustreras i figur 1). Det uppstår en samhällsekonomisk intäkt av att studentens utbildningstid förkortas och av att den yrkesverksamma perioden kan förlängas motsvarande termin 6 (20 veckor, dvs. $t_2 - t_1$). I figur 1 kan det illustreras av att en student med utökad studietakt börjar arbeta i period t_1 och följer en inkomstutveckling enligt den övre

kurvan (heldragna). En student med normal studietakt börjar arbeta i period t_2 och följer en löneutveckling enligt den nedre kurvan (streckade). Den kortare utbildningstiden innebär också att individens framtida löneökningar, som antas motsvara individens produktivitet, uppkommer tidigare. Det diskonterade värdet av denna lönedifferens utgör den samhällsekonomiska intäkten (det diskonterade värdet av ytorna $a+b+c+d+e$).

Figur 1: Lönedifferens mellan utökad och normalt studieår.

Det uppstår dock ett produktionsbortfall under den tid studenten väljer att studera i stället för att arbeta under sommaren. Om prestationsgraden är densamma under samtliga terminer är den tiden lika lång som den tid studenten kortat av sin utbildning med. Alla studenter arbetar inte under sommaren, men under antagandet att arbetsmarknaden är i jämvikt är individens nytta av fritiden minst lika stor som den lön han eller hon avstår ifrån. Av de sjuksköterskestudenter som var positiva till ett utökad studieår i studentenkäten uppgav 82 procent att de arbetade under sommaren. Vårdsektorn har generellt haft personalbrist under sommaren och de studenter som inte arbetat under sommaren har sannolikt valt att inte göra det.

Situationen kan naturligtvis vara annorlunda för andra studentgrupper. Om en student som inte har arbete under sommaren väljer ett utökad studieår uppstår inte något produktionsbortfall, däremot är individens nytta av den ofrivilliga fritiden en samhällsekonomisk kostnad. Värdet av differensen mellan produktionsökningen och produktionsbortfallet ska vägas mot de samhällsekonomiska kostnaderna som är förknippade med det utökade studieåret, dvs. värdet av de resurser som måste tillföras högskolesektorn.

Som tidigare nämnts är prestationsgraden under sommarterminen viktig för utfallet. Om prestationsgraden är 100 procent under ordinarie termin och 50 procent under sommarterminen kommer en student att klara totalt 10 poäng under de två sommarterminerna och måste följaktligen läsa tio veckor

under den sjätte terminen. Den samhällsekonomiska intäkten kommer att minska då tidsvinsten under det tredje året reduceras med 50 procent.

I nästa avsnitt presenteras en fallstudie där samhällsekonomiska kostnads- och intäktsposter värderas för olika utbildningsprogram i ett utökat studieår. Det är viktigt att notera att rapporten endast kan bedöma om ett utökat studieår är samhällsekonomiskt lönsamt eller inte jämfört med alternativfallet som är ett normalt studieår. Resurstilldelningen till högskolesektorn kan begränsas av ett antal restriktioner, exempelvis fördelningseffekter och budgetrestriktioner för den offentliga sektorn.

5. Introduktion av en fallstudie vid Umeå universitet

I detta avsnitt presenteras en samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys av ett utökat studieår för tre utbildningar vid Umeå universitet. Utgångspunkten är att det utökade studieåret är ett marginellt projekt, vilket är i linje med utbildningsdepartementets förhoppning om en försöksverksamhet vid vissa lärosäten. Möjliga utbildningsplaner och kostnader för ett utökat studieår har bedömts i samspel med berörda institutioner och fakulteter. Fallstudien omfattar en studentenkät vid berörda utbildningsprogram. Totalt erhöll 1 053 studenter via e-post en inbjudan till en internetbaserad enkät. Även om fallstudien enbart ser till förhållanden vid Umeå universitet kan den förhoppningsvis ge en indikation om i vilken utsträckning olika studentgrupper önskar studera i snabbare takt, utbildningens lönsamhet och lärosätenas incitament att erbjuda ett utökat studieår.

Fallstudien har begränsats till tre utbildningar vid Umeå universitet, *civilekonomprogrammet* (samhällsvetenskaplig fakultet), *civilingenjörsprogrammet teknisk datavetenskap* (teknisk–naturvetenskaplig fakultet) och *sjuksköterskeprogrammet* (medicinsk och odontologisk fakultet). De tre utbildningarna uppvisar variation sinsemellan som är önskvärd för att belysa olika aspekter av ett utökat studieår. Utbildningarna har olika förutsättningar med avseende på antal sökande per plats, antal utbildningsplatser, utbildningslängd, utbildningskostnader, anslag m.m. Civilekonomprogrammet är det utbildningsprogram som uppvisar störst flexibilitet. Med flexibilitet avses i detta fall möjligheten att erbjuda ett utökat studieår med få parallella kurser under ordinarie terminstid för de olika utbildningsplanerna (normalt och utökat studieår). Sjuksköterskeprogrammet är också relativt flexibelt med avseende på utbildningsplanen. Det är dock svårt att erbjuda klinikförlagda studier till sommaren. Det förefaller svårare att erbjuda en bra och kostnadseffektiv utbildningsplan vid civilingenjörsutbildningen. Det beror på kravet på progression i utbildningen och på utbildningens längd.

Inledningsvis redovisas delar av studentenkätens resultat. De olika utbildningarna och respektive institutioner presenteras sedan kortfattat. Därefter följer en redogörelse för identifieringen och värderingen av de samhällsekon-

miska kostnaderna och intäkterna. Dessa ligger till grund för bedömningen av det samhällsekonomiska utfallet av det utökade studieåret. En samhällsekonomisk analys vilar på ett antal antaganden. Ett viktigt moment är därför att relatera utfallet till en möjlig variation i osäkra faktorer. Lärosätenas incitament att erbjuda ett utökat studieår kommer även att diskuteras.

6. Studentenkät

Vid de utbildningar som omfattas av fallstudien har de registrerade studenterna via e-post erhållit en länk till en internetbaserad enkät. Syftet med studentenkäten är att få en uppskattning av studenternas intresse för ett utökat studieår. Civilekonomprogrammet och civilingenjörsprogrammet har antagning under höstterminen. Studentenkäten har skickats till samtliga studenter på dessa program (termin 1, 3, 5 och 7, samt termin 9 för civilingenjörsprogrammet). Sjuksköterskeutbildningen har antagning både höst- och vårtermin. Studenter antagna under höstterminer deltar i studentenkäten (termin 1, 3 och 5). På grund av tidsbrist valdes en internetbaserad enkät framför en traditionell, tidsvinsten ligger framför allt i databearbetningen. Samtliga studenter vid utbildningarna har speciella student-e-postadresser som utnyttjats för att förmedla inbjudan med länken till enkäten. Därefter har två påminnelser skickats ut via e-post. Antalet tillfrågade studenter och svarsfrekvenser för de olika utbildningsprogrammen presenteras i tabell 1.

Tabell 1: Antal tillfrågade studenter och svarsfrekvens

	Tillfrågade	Svarande	Svarsfrekvens (procent)
Civilekonomprogrammet	525	265	50,5
Civilingenjörsprogrammet	313	131	41,8
Sjuksköterskeprogrammet	225	122	54,2
Totalt	1053	522	49,6

Den totala svarsfrekvensen är 49,6 procent. Handelshögskolan i Umeå använder internetbaserade enkäter i forskningsverksamheten men även i grundutbildningen. Erfarenheterna av internetbaserad enkäter är blandade, vissa undersökningar kan uppnå svarsfrekvenser på 70–80 procent medan andra endast når upp till 30 procent. Svarsfrekvensen beror i viss utsträckning på vilken kategori respondenterna utgör. Studentenkäter har generellt sämre svarsfrekvens än forskningsenkäter. Bortfallet i denna studie kan bero på ointresse från studenternas sida, men också på att de inte har uppmärksammat e-posten. Svarsfrekvensen är lägst för civilingenjörsprogrammet. En förklaring kan vara att dessa studenter hade en tentamensperiod då enkäterna distribuerades. Den låga svarsfrekvensen innebär att resultaten från undersökningen måste tolkas med försiktighet.

Förutom en fråga om intresset för ett utökat studieår har studenten också tillfrågats om de vill läsa *fler poäng under dagens terminssystem*, dvs. terminen förlängs inte i detta fall (*utökad studietakt*). Av respondenterna önskade 19 procent att läsa fler poäng, en *utökad studietakt*, under nuvarande terminindelning. Om man ser till fördelningen mellan utbildningsprogram var sjuksköterskestudenterna mest benägna att välja detta alternativ (26 procent) och civilingenjörstudenterna minst benägna (11 procent). Av civilekonomstudenterna var det 20 procent som kunde tänka sig att läsa med snabbare studietakt under ordinarie terminstid. Något överraskande är skillnaden i prestationsgrad (poäng per termin) inte så stor mellan dem som vill läsa i snabbare takt och dem som vill läsa normal studietakt. En förklaring kan vara att studenter som ligger efter i studierna efterfrågar fler studiealternativ även under ordinarie terminstid, vilket underlättar för dem att slutföra gamla kurser.

När det gäller frågan om studenten *vill läsa ett utökat studieår, dvs. fler poäng under läsåret under fler terminsveckor*, uppgav 41 procent av respondenterna att de var intresserade av detta. Andelen studenter som vill läsa ett utökat studieår är således relativt stort bland respondenterna. Studenter vid civilingenjörsutbildningen visar störst intresse av ett utökat studieår, 49 procent har angett att de vill läsa ordinarie kurser i utbildningsprogrammet under en sommartermin, 40 procent av civilekonomerna är positiva och 37 procent av sjuksköterskestudenterna önskar läsa ett utökat studieår. Intressant att notera är att de olika studentgruppernas inställning till ett *utökat studieår* är omvänt jämfört med frågan om en *utökad studietakt*.

Det är vanskligt att dra slutsatser från jämförelsen av studentgrupper men intresset av ett utökat studieår är större hos studenter med en lång utbildningstid än hos studenter med kortare utbildningstid. Civilingenjörer är också den gruppen med den högsta förväntade inkomsten under yrkeskarriären. Det relativt stora bortfallet gör dock bedömningen osäker, studenter som finner frågan angelägen tar sig sannolikt tid att besvara enkäten. Ett annat naturligt problem som uppstår vid denna typ av frågor är att studenten inte ställs inför någon motprestation när han eller hon besvarar frågan. Det innebär att en respondent kan svara *ja* med en förhoppning om att erhålla ytterligare ett studiealternativ utan någon direkt kostnad. Studenten erbjuds en "gratis" möjlighet utan några skyldigheter. En rimlig utgångspunkt är att enkätsvaren utgör en övre gräns för studenternas faktiska efterfrågan på det utökade läsåret.

Medelåldern skiljer sig inte så mycket mellan dem som svarat ja respektive nej till ett utökat studieår. Vid en närmare jämförelse mellan de studenter som önskar läsa ett utökat studieår och de som inte önskar ett utökat studieår framgår det att äldre studenter verkar vara mer positiva till ett utökat studieår. Av de studenter som är 30 år eller äldre ($N=46$) är 72 procent positiva till ett utökat studieår och av studentgruppen i åldern 24–30 år är det 56 procent som önskar ett utökat studieår ($N=87$). Andelen studenter yngre än 24 år som öns-

kar ett utökad studieår är 34 procent ($N=389$).¹⁶ En tolkning är att äldre studenter har en kortare yrkesverksam period framför sig och kan således vara mer angelägna om att komma ut tidigare på arbetsmarknaden och få avkastning på sin utbildning. Äldre studenter kan också ha en familjesituation som ökar behovet av att komma ut tidigare i arbetslivet.

Om studenten varit registrerad på en sommarkurs verkar samvariera med inställningen till ett utökad studieår. Av de studenter som varit registrerade för sommarkurs är det 56 procent som vill läsa ett utökad studieår. Av de studenter som inte varit registrerade för en sommarkurs är det 39 procent som är positiva till ett utökad studieår. Prestationsgraden (poäng per termin) skiljer sig inte mellan grupperna. De studenter som önskar ett utökad studieår har i genomsnitt 19,7 avklarade poäng per termin och de som inte önskar ett utökad studieår har uppnått 19,6 poäng per termin.¹⁷ Observera att termin 1 är utelämnad i denna jämförelse då flertalet av dessa studenter inte hade några poäng redovisade vid tidpunkten för enkäten. Kvinnor är något mer positiva än män till ett utökad studieår (43 respektive 37 procent). Om man ser till studenter med barn är medelåldern högre för denna grupp. Andelen som är positiva till ett utökad studieår är också högre än genomsnittet. Av de kvinnor som har barn är 59 procent positiva till ett utökad studieår, av de män som har barn är det 72 procent som önskar ett utökad studieår.

Det är svårt att dra några slutsatser om studenternas efterfrågan av ett utökad studieår. Det finns dock indikationer på att ett utökad studieår kan locka studenter som verkligen önskar avsluta studierna snabbare, exempelvis äldre studenter och studenter med familj och barn. Det är rimligen också så att studenter önskar ett utökad studieår för att få tillgång till fler studiealternativ. I enkätundersökningen framgår det att även studenter med en prestationsgrad lägre än fem poäng per termin önskar ett utökad studieår (studenter som läser termin 1 är exkluderade). Dessa studenter kan visserligen förkorta sin utbildning även om prognosen för att slutföra en examen sannolikt är dålig.

Den förväntade samhällsekonomiska vinsten av ett utökad studieår inte är beroende av konjunkturvariationer, givet att projektet inte är en engångsföreteelse. För de studenter som svarar på enkäten präglas rimligtvis svaren av arbetsmarknadsläget, exempelvis möjligheten att arbeta under sommaren. Av respondenterna är det 81 procent som uppger att deras främsta försörjning under sommaren 2004 var arbetsinkomst. Av de studenter som är positiva till ett utökad studieår arbetade 75 procent under den senaste sommaren. Av de studenter som inte vill läsa ett utökad studieår arbetade 84 procent under den senaste sommaren. Det är rimligt att anta att efterfrågan på ett utökad studieår kommer att vara beroende av konjunkturläget.

16 Med utgångspunkt i enkätsvaren har olika typer av binära valmodeller estimerats för individens preferenser för ett utökad studieår. Modellerna har dock haft relativt låg förklaringsgrad och därför presenteras inte några resultat i rapporten. Två parametrar var statistiskt signifikanta; om studenten arbetar under sommaren hade det en negativ inverkan på beslutet att välja ett utökad studieår, men om studenten varit registrerad på någon sommarkurs hade det en positiv inverkan på beslutet.

17 Dessa poäng omfattar även extra kurser vid sidan om ordinarie utbildningsplan.

7. Kort presentation av utbildningar och institutioner i fallstudien

Nedan följer en kort beskrivning av de institutioner som ingår i fallstudien. Möjliga utbildningsplaner i ett utökat studieår diskuteras också. Analysen utgår från att kurserna i ett utökat studieår erbjuds under en kortare sommartermin (10 veckor).

7.1 Civilekonomprogrammet – institutionen för företagsekonomi

Institutionen för företagsekonomi är en relativt stor institution vid Umeå universitet. Tillsammans med fyra andra institutioner ingår företagsekonomiska institutionen i Handelshögskolan vid Umeå universitet. Institutionen har 77 anställda och 828 helårsstudenter under innevarande läsår. Förutom civilekonomprogrammet erbjuder institutionen också ett internationellt ekonomiprogram och ett service management-program samt fristående kurser. Institutionen är också inblandad i ett antal utbildningar vid fakulteten. Institutionen bedriver forskarutbildning och ca 40 doktorander är i dagsläget aktiva. Entreprenörskap och småföretagsforskning är dominerande forskningsområden. Institutionen har ett aktivt utbyte med utländska universitet, och ca 100 studenter bedriver årligen studier vid utländska universitet. Civilekonomprogrammet omfattar 120 (kandidatexamen) eller 160 poäng (magisterexamen). Fyra magisterprogram erbjuds vid institutionen. Inför höstterminen 2004 hade civilekonomprogrammet 216 sökande till 110 platser.

7.1.2 Utökat studieår på civilekonomprogrammet

Utbildningsplanen för civilekonomprogrammet är flexibel i den meningen att studenten inte nödvändigtvis behöver läsa alla kurser i en viss ordning. Även om det finns en önskan om progression i utbildningsplanen försvåras den av att många kurser omfattar flera studentgrupper, från nybörjare till mer erfarna studenter. Terminerna är ofta indelade i 5 poängsmoment och tenteras i anslutning till momentets slut. Det förekommer således inte några avslutande tentamensperioder förutom en period för uppsamlingstentamina i augusti.

Civilekonomprogrammets fjärde år är ett s.k. magisterår. Kurserna under detta år kan läsas utan att samtliga kurser till kandidatexamen är godkända vilket underlättar en planering av kurser i ett utökat studieår. I framtiden kan det uppstå problem om ett s.k. 3+2-system införs, där de sista två åren kommer att utgöras av en masterutbildning. Med hänsyn till rådande studentunderlag är det inte aktuellt att hålla två antagningar per år. En student vid civilekonomprogrammet som har för avsikt att läsa en tvåårig masterutbildning kommer då inte att kunna tidigarelägga inträdet på arbetsmarknaden eftersom det inte är rimligt att förkorta en treårig utbildning med ett helt år. Studenten kan naturligtvis bredda sin utbildning eller praktisera på den inbesparade tiden men den eftersträvade tidsvinsten blir svår att uppnå.

För civilekonomprogrammet kan ett utökat studieår genomföras för en magisterutbildning genom att kurserna Handelsrätt A (10 poäng), Statistik A (10 poäng) och uppsatshandledning erbjuds studenter under sommarterminerna. Studenter med inriktning mot en kandidatexamen kan med detta alternativ läsa Handelsrätt A och Statistik A under sommarterminerna. En student kan välja att läsa 40, 45 eller 50 poäng per år.

Det finns även andra alternativa kurser att förlägga till sommarterminerna. Utan att gå in på utbildningsplanen i detalj så ger ovanstående alternativ en möjlighet för studenter som läser ett utökat studieår att ”hoppa” mellan terminer och samtidigt uppfylla kraven på progression i utbildningen.¹⁸

7.2 Sjuksköterskeprogrammet – institutionen för omvårdnad

Institutionen för omvårdnad har ca 120 anställda och 723 helårsstudenter under innevarande läsår. Ungefär 30 doktorander deltar i forskarutbildningen. Institutionen tillhandahåller sjuksköterskeprogrammet (120 poäng) i Umeå, Skellefteå och Lycksele. Röntgensjuksköterskeprogram, magisterprogram, barnmorskeprogram och olika specialistutbildningar erbjuds också vid institutionen. Under höstterminen 2004 sökte 253 studenter (förstahandssökande) till 80 platser på sjuksköterskeutbildningen.

7.2.1 Utökat studieår på sjuksköterskeprogrammet

Det är problematiskt att förlägga kurser med kliniska inslag till sommaren, däremot går det att förlägga teoretiska kurser under sommartid. På sjuksköterskeprogrammet i Umeå är studierna under termin 3 och 5 delvis förlagda till klinikverksamhet. Kurser under dessa terminer kan därför inte förläggas till en sommartermin. Det finns dock ett mindre antal kurser som kan förläggas till en kortare sommartermin. Enligt en första bedömning av utbildningsplanen är det också tillräckligt att förlägga extra kurser under en sommartermin. En orsak är att sjuksköterskeutbildningen har antagning två gånger per år vilket medför ett ”flexibelt” kursutbud för studenter som läser med utökad studietakt. Beräkningarna utgår från att studenter antagna under höstterminen kan välja ett utökat studieår.

I en hypotetisk utbildningsplan har fyra kurser förlagts under sommarterminerna. Två av kurserna, Organisation och ledarskap (5 poäng) och Omvårdnad vetenskaplig metod (5 poäng), är avsedda för studenter mellan termin två och tre.¹⁹ Övriga kurser, Omvårdnad, vetenskaplig metod och folkhälsa (5 poäng) samt Omvårdnad, psykiatrisk vård och palliativ vård (5 poäng), är

18 Den utbildningsplan för ett utökat studieår som rapporten arbetat utifrån skiljer sig något från dagens utbildningsplan vid civilekonomprogrammet. Orsaken är att vissa kurser bytt plats för att möjliggöra för studenter att ”hoppa” mellan olika ”årskullar” eller terminer. Vissa kurser kommer således att få ett minskat studentunderlag medan andra kurser kommer att få ett ökat antal studenter under höst- och vårterminerna. Konsekvenser för institutionernas kostnader av detta har inte beaktats.

19 Kursen Organisation och ledarskap är ett exempel på en kurs som kan hållas över fakultetsgränser under en sommartermin.

avsedda för studenter mellan termin fyra och fem. Det är också möjligt att förlägga valbara kurser till en sommartermin.

7.3 Civilingenjörsprogrammet teknisk datavetenskap – institutionen för teknisk datavetenskap

Institutionen för datavetenskap har ca 50 anställda och 400 helårsstudenter. Institutionen ingår i Umeå Tekniska högskola. Institutionen har ansvar för ett datavetenskapligt utbildningsprogram (magisterprogram) och ett civilingenjörsprogram i teknisk datavetenskap. Institutionen bedriver också utbildning på andra civilingenjör- och högskoleingenjörsprogram. Forskningen är bl.a. inriktad på interaktionen mellan människa–dator och medicinsk informatik. Institutionen har i dag ca 20 aktiva doktorander. Inför höstterminen 2004 hade civilingenjörsutbildningen teknisk datavetenskap 38 sökande till 55 platser.

7.3.1 Utökat studieår på civilingenjörsprogrammet

Det finns vissa problem att erbjuda en utbildningsplan för ett utökat studieår, framför allt med avseende på civilingenjörsprogrammet fjärde år. Det fjärde året omfattar kurser som är förberedande för examensarbetet som ligger under den sista terminen och som omfattar 20 poäng. Det finns också krav på progression mellan kurserna de tre första åren och det fjärde året. Ett sätt att utforma det utökade studieåret är att under sommarterminerna erbjuda ett antal eftertraktade kurser som ger studenten möjlighet att plocka ihop sin egen utbildningsplan för ett utökat studieår.²⁰ Det förekommer i dag att studenter förkortar utbildningen genom att börja med examensarbetet innan eller under det fjärde året. Det är således möjligt att i dag avvika från utbildningsplanen.

8. Samhällsekonomisk kostnads- och intäktsanalys

I följande avsnitt redogörs för hur de olika kostnads- och intäktsposterna har värderats. Utifrån denna värdering bedöms sedan projektets lönsamhet med ett nuvärdestest som beslutskriterium. Projektets kostnader och intäkter diskonteras till nuvärdet och om de diskonterade intäkterna överstiger de diskonterade kostnaderna är projektet lönsamt.²¹ Beräkningarna utgår från en årskull. Analysen utgår således från ett jämviktsläge och plockar ut en årskull som analyseras. Då analysen utgår från ett marginellt projekt har inte några initiala fasta kostnader i projektet beaktats. Det är viktigt att poängtera att det är mycket svårt att presentera exakta beräkningar. Dock kan en samhälls-

20 Detta förfarande väcker frågan om definitionen av ett utökat studieår respektive sommaruniversitet.

21 $\text{Nettonuvärde} = \sum I_t(1+i)^{-t} - \sum K_t(1+i)^{-t}$, där I är intäkter, K är kostnader, i representerar diskonteringsräntan och t är tidsperiod.

ekonomisk kostnads- och intäktsanalys av detta slag vara av betydelse för att illustrera olika effekter och identifiera nyckelfaktorer.

Ett centralt moment i den samhällsekonomiska analysen är jämföra kostnader och intäkter som uppkommer i olika tidsperioder. Ett utökat studieår medför kostnader i dag men kan generera intäkter i framtiden. Framtida kostnads- och intäktsposter måste således diskonteras för att kunna jämföras med dem som uppkommer i dag. Ett projekt som det utökade studieåret innebär att samhället måste avstå från reala resurser i dag vilket innebär ett minskat konsumtionsutrymme. En positiv diskonteringsränta implicerar att konsumtion i dag värderas högre än konsumtion imorgon. Det grundläggande kriteriet är att diskonteringsräntan ska motsvara individens tidspreferensränta. I en perfekt marknadsekonomi är tidspreferensräntan lika med marknadsräntan, som avspeglar individens val av konsumtion i dag och i framtiden. I verkligheten finns inte någon enhetlig marknadsränta vilket gör valet av diskonteringsränta något godtyckligt. Rapporten kommer inte att behandla valet av diskonteringsränta. Inledningsvis utgår analysen från en diskonteringsränta på 4 procent.²² Eftersom valet av diskonteringsränta i viss utsträckning är godtyckligt, bör effekten av olika räntor utvärderas i en känslighetsanalys. I fallet med ett utökat studieår uppstår dock de största kostnaderna och intäkterna under de första åren och valet av diskonteringsränta får inte så avgörande betydelse för utfallet.

8.1 Värdering av samhällsekonomiska kostnader

De samhällsekonomiska kostnaderna av det utökade studieåret består av värdet av resursernas alternativa användning, dvs. värdet av vad resurserna gett upphov till om ett utökat studieår inte genomförs. Värdet av den alternativa användningen av projektets resurser är inte oproblematiskt att bedöma. I detta avsnitt följer en redogörelse för hur de samhällsekonomiska kostnadsposterna har värderats.

Produktionsbortfall

Om de studenter som väljer att läsa ett utökat studieår hade arbetat i alternativfallet, uppstår ett produktionsbortfall som analysen måste ta hänsyn till. I enkätsvaren framgår det att 80 procent av studenterna hade en arbetsinkomst som huvudsaklig inkomstkälla under sommaren samma år. Av de sjuksköterskestudenter som är positiva till ett utökat studieår har 82 procent uppgett att de arbetar under sommaren. Av civilekonomprogrammet arbetade 78 procent av dem som är positiva till ett utökat studieår under sommaren. För civilingenjörsprogrammet är andelen 64 procent. De beräkningar som redovisas utgår från en månadslön på 17 000 kronor (exklusive lönebikostnader). Denna lön motsvarar en genomsnittslön för en undersköterska. Vidare antas att studenterna i alternativfallet hade arbetat 10 veckor, eller den period de

22 Se SIKA (2002) för en diskussion om val av diskonteringsränta.

avser läsa under sommaren. Analysen utgår från att de studenter som inte arbetar har valt fritid i stället och således har en nytta av fritiden som uppgår till minst 17 000 kr i månaden (exklusive lönebikostnader). Om de vakanser som uppstår när studenter väljer att läsa kan ersättas med arbetskraft som i alternativfallet hade varit arbetslösa uppstår inte denna samhällsekonomiska kostnad. De individer som i alternativfallet inte har arbete har dock en nytta av den ofrivilliga fritiden.

Värdet av personal i alternativfallet

Alternativkostnaden för personalen som sysselsätts i det utökade studieåret värderas till lönekostnaden inklusive lönebikostnader.²³ Personalens bidrag i alternativfallet är inte känt, produktionsvärdet i alternativfallet antas vara lika stort. Personalkostnader för undervisning har beräknats utifrån de hypotetiska utbildningsplanerna. Med utgångspunkt i de kurser som erbjuds har antalet lektorstimmar beräknats²⁴. Lönekostnaden är därefter beräknad utifrån den genomsnittliga lönen för undervisande personal vid institutionerna inklusive lönebikostnader. Det är viktigt att notera att detta är en minimikostnad för lärarresurserna och kräver i praktiken att det finns ledig kapacitet vid institutionen i egenskap av doktorander eller externfinansierade forskare som kan anställas för en tjänst på exempelvis 20 procent. För mindre lärosäten kan det vara svårt att anställa personal på dessa villkor. Det kan innebära att institutioner måste anställa personal på halv- eller heltidstjänster vilket kan medföra högre kostnad för det utökade studieåret.

Lokalernas värde i alternativfallet

Lärosätenas lokaler står i stor utsträckning outnyttjade de perioder det inte förekommer någon undervisning. Alternativkostnader för lokalerna är således mycket liten.²⁵ I fallstudien räknas därför inte med någon alternativkostnad för lokalerna. Det tillkommer naturligtvis tjänster i anknytning till lokalutnyttjandet, exempelvis städning.

Förslitning av inventarier

Denna kostnadspost är exkluderad då beräkningarna utgår från att det utökade studieåret är ett marginellt projekt.

Varor och tjänster i anknytning till det utökade studieåret

Ett antal varor och tjänster är förknippade med det utökade studieåret, bl.a. tjänster vid universitetet som städning, administration, antagning, stödfunk-

23 Lönebikostnaderna omfattar arbetsgivaravgifter och pensionsavgifter.

24 Antalet lektorstimmar per kurs har bedömts med hjälp av prefekter vid berörda institutioner.

25 Det förekommer dock underhållsarbete i lokalerna under undervisningsfri tid. Om det utökade studieåret genomförs i stor omfattning kan antagandet om alternativkostnaden vara missvisande.

tioner m.m. Det kan vara problematiskt att värdera de samhällsekonomiska kostnaderna då de kostnader som kan observeras är de som presenteras i lärosätens verksamhetsberättelser. Den alternativa användningen av resurserna är inte känd. Ett rimligt antagande är dock att värdet av resurserna i en alternativ användning överensstämmer med de kostnader vi kan observera i verksamhetsberättelser och budgetar, dvs. dessa kostnader representerar sannolikt betalningsviljan för tjänsterna i en alternativ användning. Lärosätens årsredovisningar presenterar följande kostnadsposter:

- personalkostnader
- lokalkostnader
- övriga driftskostnader
- finansiella kostnader
- avskrivningar.

Det är dock inte möjligt att utifrån denna uppställning identifiera de kostnader som tillkommer av ett utökat studieår. För att ytterligare dela upp kostnadsposter i fasta och rörliga kostnader har fakulteternas och institutionernas bokslut och budgetar studerats. Det är viktigt att poängtera att beräkningarna utgår från att det utökade studieåret är ett marginellt projekt, vilket är i linje med utbildningsdepartementets förhoppning om att lärosätena ska inleda försöksverksamhet för vissa utbildningar. Bedömningen av fasta och rörliga kostnader har utgått från budgetar för år 2004 och följande nivåer²⁶:

- universitetsgemensamma kostnader
- fakultetsgemensamma kostnader
- institutionskostnader.

De universitetsgemensamma och fakultetsgemensamma kostnaderna som bedömts som rörliga har dividerats med antalet helårsstudenter på respektive fakultet. På samma sätt har de olika posterna i institutionernas bokslut och budget identifierats som fasta eller rörliga kostnader och de rörliga kostnaderna har fördelats (förutom lärarkostnader) på helårsstudenter. I de fall det inte har varit möjligt att urskilja kostnadsuppdelningen på grundutbildning respektive forskarutbildning har andelarna approximerats med hjälp av anslagen för respektive verksamhet.

Följande universitetsgemensamma kostnader har bedömts som rörliga:

- Gemensamma studerandekostnader (under denna kostnadspost ligger bl.a. antagningskostnader)
- studentcentrum
- lokalförsörjning
- universitetsservice (bl.a. lokalvård).

26 Se verksamhetsberättelser 2003 för de berörda fakulteterna och institutionernas budgetar för 2004.

Extra resurser till stödfunktioner som exempelvis bibliotek är inte medräknade. Under nuvarande terminsindelning och sommarverksamhet har biblioteket öppet under sommaren (begränsade öppettider). För ett utökad studieår av marginell karaktär är bedömningen att dagens resurser är tillräckliga.

Av de fakultetsgemensamma kostnaderna har följande kostnader bedömts som rörliga:

- internationalisering
- kansli (50 procent av kostnaden har bedömts som rörlig)
- strategiskt utrymme (utvecklingsmedel)
- vaktmästarservice (50 procent av kostnaden har bedömts som rörlig).

För civilekonomprogrammet har kostnader för Gemensamma högskolor (Handelshögskolan) inkluderats. Det strategiska utrymmet omfattar bl.a. programutveckling.²⁷

Förutom lönekostnader för undervisning (beräknas separat) har institutionernas driftskostnader betraktats som rörliga kostnader. De rörliga kostnaderna har delats upp på antalet helårsstudenter vid institutionerna. Kostnaden för den administrativa personalen har även den delats upp på antalet helårsstudenter.

9. Kostnader för utbildningsprogrammen

9.1 Civilekonomprogrammet

Den hypotetiska utbildningsplanen som beräkningarna utgår ifrån omfattar två kurser om vardera 10 poäng (Handelsrätt A och Statistik A) samt uppsatshandledning. De studenter som väljer inriktning mot kandidatexamen läser de två teoretiska kurserna under två sommarterminer. En student som väljer inriktning mot magisterexamen kan skriva uppsats under den tredje sommarterminen. Inledningsvis utgår beräkningarna från att 40 studenter från varje årskull vid civilekonomprogrammet önskar delta. Under antagandet att dessa studenter väljer att läsa 50 poäng per läsår resulterar det utökade studieåret i 10 helårsstudenter per läsår och årskull som ligger till grund för kostnadsberäkningarna.

Beräkningarna utgår från en genomsnittslön för undervisande personal på 29 000 kronor per månad exklusive lönebikostnader. En tiopoängskurs kräver 80 lektorstimmar och uppsatshandledning kräver 6 lektorstimmar per student. Den totala lönekostnaden har vi beräknat till 565 098 kronor inklusive lönebikostnader (diskonterat värde). Även om de föreslagna kurserna delvis kräver lärare från andra institutioner utgår beräkningarna från den företagsekonomiska institutionen. Kostnader för den administrativa personalen har fördelats per helårsstudent. De administrativa kostnaderna har fördelats mellan grundutbildning och forskarutbildning genom verksamheternas relativa

²⁷ Om det utökade studieåret genomförs i stor omfattning är det möjligt att en större initial kostnad erhålls för denna verksamhet. Analysen utgår från att resurserna som krävs för planeringen av ett utökad studieår ryms inom institutionernas nuvarande verksamhet.

anslagstilldelning. Kostnaden för administrativ personal har beräknats till 1 958 kronor per helårsstudent.

De rörliga kostnaderna för universitetsgemensamma ändamål har beräknats till 1 959 kronor per helårsstudent.²⁸ De rörliga fakultetsgemensamma kostnaderna har beräknats till 987 kronor och rörliga kostnader vid institutionen för företagsekonomi har beräknats till 6 149 kronor per helårsstudent (förutom kostnaden för lärare).²⁹

Produktionsbortfall

Av de civilekonomstudenter som svarat på enkäten och som uppgett att de vill läsa ett utökat studieår har 78 procent arbetat under sommaren samma år. Det är inte känt hur stor inkomst de haft under sommararbetet. Beräkningarna utgår från en månadslön på 17 000 kronor exklusive lönebikostnader. Vidare antas att de studenter som inte arbetar under sommaren har valt att inte göra det och har således en nytta av fritiden som minst värderas till 17 000 kronor i månaden. Givet att en student arbetar 10 veckor under sommaren är nuvärdet av det totala produktionsbortfallet av ett utökat studieår 164 769 kronor per student vid en diskonteringsränta på fyra procent. Studenterna antas studera under tre sommarterminer (för en student som läser till en magisterexamen).

9.2 Sjuksköterskeprogrammet

Den utbildningsplan som analysen baseras på omfattar två fempoängskurser under en sommartermin för en årskull. Institutionen för omvårdnad bedömer att en fempoängskurs kräver ca 50 lektorstimmar. Det totala resursbehovet i lärarkapacitet är således 100 lektorstimmar per årskull för en sommartermin. Genomsnittslönen för undervisande personal vid institutionen är 27 550 kronor per månad (exklusive lönebikostnader). Lönekostnader för undervisande personal har beräknats till 283 712 kronor inklusive lönebikostnader. Kostnaden för administrativ personal har bedömts till 2 458 kronor per helårsstudent inklusive lönebikostnader.

De universitetsgemensamma kostnaderna har bedömts till 2 922 kronor per helårsstudent och de fakultetsgemensamma kostnaderna till 1 546 kronor per helårsstudent. Driftskostnader vid institutionen för omvårdnad har bedömts till 230 22 kronor per helårsstudent (exklusive lönekostnader).³⁰ Med utgångspunkt i enkätsvaren är det ca 30 studenter i varje årskull som önskar läsa ett

28 Beräkningarna utgår från 5 622 helårsstudenter på den samhällsvetenskapliga fakulteten under 2004 vilket baseras på underlag från september 2003.

29 Enligt gällande regleringsbrev är prislappen för en student vid humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteter 17045 kronor per helårsstudent och 16 789 kronor per helårsprestation, totalt 33 834 kronor. Den lokala "prislappen" som den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Umeå Umeå universitet tilldelar institutionerna är fastställd till 8 700 kronor per helårsstudent och 13 000 kronor per helårsprestation, totalt 22 500 kronor.

30 Medicinsk och odontologisk fakultet har 2 850 helårsstudenter. Institutionen för omvårdnad har 723 helårsstudenter. Enligt regleringsbrevet är "prislappen" för en helårsstudent 53 370 kronor och 64 917 kronor för en helårsprestation. Fakulteten tilldelar institutionerna 44 563 kronor per helårsstudent och 41 366 kronor per helårsprestation.

utökat studieår. Det innebär att studentunderlaget för en årskull motsvarar ca 7,5 helårsstudenter givet att studenterna läser 10 poäng per sommartermin.

Produktionsbortfall

Från enkätsvaren framgår det att 82 procent av de sjuksköterskestudenter som önskar ett utökat studieår arbetar under sommaren. Värdet på produktionsbortfallet utgår från en lön för undersköterskor på 17 000 kronor per månad exklusive lönebikostnader. De studenter som inte arbetar antas ha valt fritid i stället och har således en nytta av fritiden som uppgår till minst 17 000 kronor i månaden (exklusive lönebikostnader). Givet att en student arbetar 10 veckor under sommaren är nuvärdet av produktionsbortfallet 103 590 kronor per student vid en diskonteringsränta på fyra procent (för båda sommarterminerna).

9.3 Teknisk datavetenskap

Det är problematiskt att konstruera en kostnadseffektiv utbildningsplan för ett utökat studieår för civilingenjörsprogrammet. Beräkningarna utgår från att varje årskull erbjuds att läsa två fempoängskurser per sommartermin. Institutionen för datavetenskap har uppgett att en fempoängskurs kräver 40 lektorstimmar. Om vi utgår från en månadslön på 29 000 kronor för undervisande personal erhåller vi en lönekostnad på 459 806 kronor för det utökade studieåret (diskonterad kostnad). De universitetsgemensamma kostnaderna har bedömts till 3 826 kronor per helårsstudent. De fakultetsgemensamma kostnaderna uppgår till 988 kronor och driftskostnaderna vid institutionen uppgår till 6 542 kronor per helårsstudent. Kostnader för administrativ personal har bedömts till 2 103 kronor per helårsstudent.

Produktionsbortfall

Analysen utgår från samma värden vid beräkningarna för de olika utbildningarna. Produktionsbortfallet för en civilingenjörstudent beräknas till 199 365 kronor. Produktionsbortfallet är relativt stort jämfört med de övriga utbildningarna vilket beror på att en civilingenjörstudent kan studera under fyra sommarterminer.

10. Tidsvinster

Den tidsvinst som kan uppnås i ett utökat studieår är beroende av den prestationsgrad studenterna uppvisar under sommarterminen. Givet att prestationsgraden är densamma under samtliga terminer kan studenten förkorta utbildningstiden i samma omfattning som de veckor studenten väljer att studera under sommaren. Tidsvinsterna är beräknade utifrån en prestationsgrad på 100 procent under ordinarie terminstid och har sedan varierats under sommarterminen. Ett alternativ är att utgå från den faktiska prestationsgraden som de olika utbildningarna uppvisar, även i detta fall är tidsvinsten proportionell

mot antalet extra studieveckor och prestationsgrad. En skillnad mellan beräkningarna är att intäkten uppkommer något senare om man beaktar faktiska prestationsgrader. Bedömningen av tidsvinsten är dock osäker eftersom studenter ofta avviker från den ursprungliga utbildningsplanen och läser kurser vid senare tillfällen. Bedömda tidsvinster redovisas i tabell 2 nedan.

Tabell 2: Tidsvinster – sommartermin 10 veckor

Prestationsgrad sommartermin	Civilekonom	Sjuksköterska	Civilingenjör
100	30 veckor	20 veckor	40 veckor
75	22,5 veckor	15 veckor	30 veckor
50	15 veckor	10 veckor	20 veckor

II. Värdering av samhällsekonomiska intäkter

Den produktions- och inkomstökning som kan följa av ett utökat studieår värderas utifrån gruppernas förväntade löneutveckling. Beräkningarna utgår från nationell lönestatistik för de olika yrkesgrupperna.³¹ Statistiken som används redovisar lön för respektive yrkesgrupp efter examensår. Den förväntade löneutvecklingen som beräknats, baseras således på historiska data och beaktar inte eventuella utbuds- eller efterfrågeeffekter i framtiden. Exempelvis kommer utbudet av högutbildad arbetskraft att öka av ett utökat studieår vilket kan leda till lägre löner. Den samhällsekonomiska intäkten består dels av det produktions- och inkomstillskott som uppstår genom den förkortade utbildningstiden, dels av skillnaden i löneutveckling för de olika scenarierna, normalt eller utökat studieår.³² Löneökningarna tidigareläggs i paritet med den inbesparade tiden. Lönedifferensen är beräknad för 15–20 år (beroende på yrke), efter denna period är lönedifferensen mycket liten eller obefintlig. Lönebikostnader är medräknade i beloppen.³³ Det finns av förklarliga skäl mycket stor osäkerhet i den framtida löneutvecklingen. Exempelvis finns en osäkerhet om en individ följer den förväntade yrkeskarriären. Å andra sidan jämförs utfallet mellan två olika terminsindelningar och det förefaller rimligt att anta att individens arbetsmarknadsbeteende inte påverkas av terminsindelningen.

Under förutsättning att studenterna väljer att utöka studieåret med 10 veckor och att prestationsgraden inte försämras under sommarterminen erhålls följande förväntade inkomstdifferenser mellan alternativen normalt och utökat studieår:

31 Lönestatistik för civilekonomer är hämtat från fackförbundet Civilekonomerna, civilingenjörernas löner har erhållits av Civilingenjörersförbundet och Vårdförbundet har tillhandahållit statistik över sjuksköterskornas löner.

32 Lönestatistik och beräkningar kan erhållas av författaren.

33 Lönebikostnader omfattar arbetsgivaravgifter och pensionsavgifter.

Tabell 3: Lönedifferenser i kronor (diskonterade) utökad/normalt studieår.

Prestationsgrad	Civilekonom	Sjuksköterska	Civilingenjör
100 procent	312 736	132 516	436 155
50 procent	146 551	66 258	222 766

12. Antaganden

Analysen utgår från att det utökade studieåret upprepas, dvs. det erbjuds inte endast vid ett enskilt tillfälle. Antagandet medför att arbetsmarknadssituationen inte behöver beaktas för dem som genomgår det utökade studieåret. Som tidigare nämnts utgår analysen från att det är ett marginellt projekt. En rimlig utgångspunkt är då att det utökade studieåret inte får några konsekvenser för övriga delar av ekonomin genom skatte-, pris- eller löneförändringar.

Ett viktigt antagande är att studentens förväntade studiebeteende eller arbetsmarknadsbeteende under resterande yrkesliv inte påverkas av valet av studietakt. Sannolikheten att en individ slutför examen är därför lika stor i de båda fallen. Antagandet innebär också att en individs beslut att följa en annan yrkesbana än den utbildningen är avsedd för inte påverkas av terminsindelningen och utbildningens längd. Det innebär också att individens arbetsutbud och pensionsålder inte skiljer sig mellan de två olika fallen. Implikationen av antagandet är dock att individen inte substituerar arbete mot fritid för den potentiella inkomstökningen. Å andra sidan är exempelvis effekten av en något tidigare pensionsålder av relativt liten betydelse p.g.a. en positiv diskonteringsränta.

Vidare antas att kvaliteten på universitetsutbildningen inte påverkas av det utökade studieåret.

13. Känslighetsanalys

Det finns flera källor till osäkerhet i analysen över de olika utbildningarna. Det är således viktigt att testa i vilken utsträckning resultaten är robusta, dvs. om slutsatserna påverkas av små förändringar i analysens centrala faktorer. En faktor är diskonteringsräntan. En högre diskonteringsränta medför att nuvärdet av framtida betalningsströmmar faller. Då valet av diskonteringsränta i viss utsträckning är godtyckligt är det av intresse att bedöma hur känsligt resultatet är för förändringar i diskonteringsräntan. Som tidigare nämnts uppstår dock de främsta intäkterna och kostnaderna tidigt under perioden (inom fem år) och valet av diskonteringsränta får därför inte så stora effekter på utfallet.

En annan källa till osäkerhet är efterfrågan på det utökade studieåret. Analysen utgår från studenternas enkätsvar. Som tidigare nämnts kan det föreligga ett problem då studenterna svarar på frågan utan att mötas av ett krav på motprestation. Detta implicerar att efterfrågan överskattas om man utgår från enkätsvaren. Svarsfrekvensen på studentenkäten är relativt låg vilket kan

innebära att det är en selektion av studenter som är intresserade av det utökade studieåret som svarat vilket i så fall innebär att efterfrågan är överskattad. Enkätsvaren ger rimligtvis en övre gräns för studenternas efterfrågan på det utökade studieåret.

En annan osäkerhetsfaktor är prestationsgraden under det utökade studieåret. Initialt antas att prestationsgraden är den samma som under ordinarie terminstid och att denna prestationsgrad är en övre gräns. Enkätsvaren indikerar inte att studenter med hög prestationsgrad är mer benägna att efterfråga ett utökat studieår. Det faktum att studenten studerar i stort sett hela året kan innebära att prestationsgraden faller på marginalen. Därför har effekten av en lägre prestationsgrad också studerats. Prestationsgraden har stor inverkan på resultatet då delar av den huvudsakliga intäkten försvinner samtidigt som produktionsbortfallet inte påverkas.

Kostnader för lärarresurser i det utökade studieåret är beräknade proportionellt mot antalet lektorstimmar som krävs i undervisningen. Det kräver i praktiken att det finns ledig kapacitet vid institutionerna i form av forskare och doktorander som exempelvis kan anställas på 20 procentstjänster. Vidare antas att lönerna för universitetslärare inte påverkas av det utökade studieåret. Lärare kan visserligen undervisa på sommaren under nuvarande arbets- och löneavtal men det kommer sannolikt att leda till nyttoförluster för lärarna som vi inte har beaktat. Om man utgår från en arbetsmarknad i jämvikt kan det utökade studieåret leda till löneökningar. De kostnader för lärarresurser som analysen baseras på utgör en nedre gräns.

14. Resultat

14.1 Civilekonomprogrammet

Studentenkäten indikerar att 40 studenter per årskull efterfrågar ett utökat studieår. Detta studentunderlag betraktas inledningsvis som en övre gräns. Rimligtvis är det färre som kommer att följa det utökade studieåret. Vidare antas att prestationsgraden är densamma under alla terminer (100 procent) och att den förväntade tidsvinsten är 30 veckor för en student som läser till en magisterexamen. I detta fall är nettonuvärdet 5 022 942 kronor vilket indikerar att projektet är samhällsekonomiskt lönsamt. Detta värde ska dock betraktas som ett bästa möjliga utfall med avseende på prestationsgrad och efterfrågan. Lönekostnader som beräkningarna baseras på är också de lägsta möjliga. Vid en tidsvinst på 30 veckor och en studentgrupp på 25 studenter är projektet fortfarande lönsamt då nettonuvärdet är 3 049 746 kronor.

Vid en studentgrupp på 40 studenter och en prestationsgrad på 50 procent, vilket resulterar i en tidsvinst på 15 veckor, faller nettonuvärdet till -1 231 788 kronor vilket indikerar att projektet är olönsamt. Det utökade studieåret har i detta fall åstadkommit samma produktionsbortfall som tidigare men genom att prestationsgraden faller minskar också den samhällsekonomiska intäkten. Om man dessutom antar att efterfrågan faller till 25 studenter per termin re-

duceras nettonuvärdet till -859 461 kronor och projektet är inte samhällsekonomiskt lönsamt.³⁴

14.2 Sjuksköterskeprogrammet

Givet antagandet om en studentgrupp på 30 studenter samt en tidsvinst på 20 veckor är nettonuvärdet av ett utökad studieår 143 915 kronor för sjuksköterskeutbildningen. Det är således ett lönsamt projekt med relativt liten marginal, det räcker med små förändringar för att projektet inte ska vara lönsamt. Om vi exempelvis utgår från att det inte finns ledig kapacitet och institutionen behöver anställa en lektor eller adjunkt på heltid ökar kostnaderna ytterligare. Den prestationsgrad och efterfrågan som analysen utgår ifrån utgör sannolikt övre gränser. Om tidsvinsten faller till 10 veckor är nettonuvärdet -1 843 824 kronor och det utökade studieåret är således inte lönsamt. Om efterfrågan faller till från 30 till 20 studenter är nettonuvärdet 1 614 kronor, dvs. ett positivt utfall även om det är med liten marginal.

Med utgångspunkt i analysens antaganden är en slutsats att det är tveksamt om ett utökad studieår är lönsamt för sjuksköterskeutbildningen. Flera nyckelfaktorer i analysen utgår från ett "bästa scenario". Studenternas efterfrågan och prestationsgrad är sannolikt överskattningar. Lönekostnaden som beräknats för det utökade studieåret utgör sannolikt en nedre gräns. Det är dock två andra faktorer som slår hårt mot projektets lönsamhet. För det första kan det vara diskutabelt att använda lönen som ett mått på marginalprodukt när de flesta sjuksköterskor arbetar i den offentliga sektorn. Det är en monopsonmarknad, dvs. staten har "monopol" på arbetskraften. För det andra innebär produktionsbortfallet en stor samhällsekonomisk kostnad. Den avgörande frågan är om det finns andra studenter eller arbetslösa som kan fylla de vakanser som uppstår. Man får dock inte bortse från att även dessa individer har nytta av fritiden.

14.3 Civilingenjörsprogrammet teknisk datavetenskap

Den första beräkningen utgår från en tidsvinst om 40 veckor och ett studentunderlag på 25 studenter, dvs. den övre gränsen för dessa faktorer. Nettonuvärdet som erhålls uppgår till 5 142 399 kronor vilket indikerar att projektet är lönsamt. En halvering av prestationsgraden, vilket ger en tidsvinst på 20 veckor resulterar i en tidsvinst på 20 veckor, resulterar i ett nettonuvärde på -192 346 kronor. Mindre studentgrupper har inte beaktats då den initiala studentgruppen redan är relativt liten.

³⁴ Som tidigare nämnts har inte valet av diskonteringsränta någon avgörande betydelse för resultaten. Vi redovisar därför inte några resultat med alternativa räntesatser.

15. Institutionens incitament att erbjuda ett utökat studieår

Samhällsekonomisk lönsamhet behöver inte innebära att institutionerna finner det fördelaktigt att erbjuda ett utökat studieår till studenterna. Institutioner vid olika lärosäten har i allmänhet en uppfattning om jämviktspunkten för kostnader och intäkter avseende storleken på en kurs när det gäller antalet studenter och prestationer. Denna kritiska storlek baseras på de anslag institutionen erhåller och kostnadsbildningen. Prefekterna på institutionen för företagsekonomi och teknisk datavetenskap har uppgett att det krävs ca 35–40 studenter för att nå jämviktspunkten för kostnader och intäkter på en kurs. Institutionen för omvårdnad har bedömt den kritiska storleken till ca 20 studenter.

Enligt enkätsvaren är det ca 40 civilekonomstudenter som vill läsa ett utökat studieår, ca 30 sjuksköterskestudenter och ca 25 civilingenjörstudenter ur varje årskull. Dessa studentgrupper måste dock betraktas som en övre gräns. Institutionen för datavetenskap kommer sannolikt inte att erbjuda ett utökat studieår, åtminstone inte på rent ekonomiska grunder. De andra utbildningsprogrammen har inledningsvis ett tillräckligt studentunderlag. Det finns dock flera källor till osäkerhet för de berörda institutionerna. En källa till osäkerhet för institutionerna är studenternas prestationsgrader som delvis bestämmer anslagets storlek. Efterfrågan på det utökade studieåret är också en osäkerhetsfaktor för institutionerna. Anta exempelvis att institutionerna möter en efterfrågan som uppfyller ovan givna jämviktspunktsnivåer och erbjuder en utbildningsplan för ett utökat studieår. Om ett antal studenter kommer till insikten att det utökade studieåret inte är intressant och hoppar över till den normala studietakten kommer institutionerna fortfarande att vara låsta till utbildningsplanen och det utökade studieåret kan utvecklas till ett besvärande projekt. Institutionerna kommer således att kräva viss marginal för att erbjuda ett utökat studieår. Ett utökat studieår förefaller bäst lämpat för stora lärosäten och kurser eller utbildningar med stora studentgrupper.

16. Slutsatser och diskussion

Fallstudien omfattar ett enkelt räkneexempel men illustrerar trots allt några viktiga aspekter av ett utökat studieår. Det produktionsbortfall som uppstår när studenter väljer att studera i stället för att arbeta under sommaren kan vara betydande. I föreliggande analys har vi utgått från att de som inte arbetar under sommaren har valt att inte göra det och värderar sin fritid i monetära termer till minst den lön de väljer att avstå ifrån. Det kan dock diskuteras vilka antaganden som är rimliga när produktionsbortfallet värderas. Har de studenter som inte arbetar under sommaren valt att inte arbeta eller är de arbetslösa? Finns det andra arbetslösa som kan ersätta studenter som väljer att studera i stället för att arbeta? Det finns utrymme för olika tolkningar av dessa aspekter och beroende på vilken utgångspunkt vi har så påverkas utfallet i den samhällsekonomiska analysen.

En annan mycket viktig aspekt av det utökade studieåret är studentens förväntade prestationsgrad. Prestationsgraden avgör i vilken utsträckning utbildningstiden kan förkortas och hur stor den efterföljande inkomst- och produktionsökningen blir. Prestationsgraden är också mycket viktig för de enskilda institutionerna som ska tillhandahålla undervisning i ett utökat studieår.

I denna studie har enbart förutsättningarna för ett utökat studieår studerats. Det främsta syftet med det utökade studieåret är att ge studenten valmöjlighet att läsa ett utbildningsprogram på kortare tid jämfört med dagens situation. Det innebär att för en given mängd studenter kommer utbudet av högutbildad arbetskraft att öka vilket möjliggör en högre produktions- och inkomstnivå. I ett vidare perspektiv är det naturligt att även ställa det utvidgade studieåret mot andra alternativa åtgärder för att öka genomströmningen i universitet och högskolor. Ett möjligt alternativ är naturligtvis att öka resurserna inom den nuvarande terminsindelningen. Det är inte säkert att större utbildningsinsatser kan öka genomströmningen, men det kan vara en möjlighet.

En slutsats av analysen är att ett utökat studieår är bäst lämpat för stora lärosäten och utbildningar med stora studentgrupper. Om reformen ska vara frivillig även för universiteten och det utökade studieåret finansieras med extra resurser kan det innebära en expansion av de stora lärosätena. Små högskolor har inte det antal studenter och lärare som krävs för att det utökade studieåret ska kunna genomföras med god ekonomi. Små högskolor har exempelvis svårare att utnyttja stordriftsfördelar. De extra studenter som tillkommer under sommaren kan kanske inte motivera en extra lektorstjänst. Arbetsmarknaden för lärare kan också variera. På stora lärosäten kan det finnas ledig kapacitet i externfinansierade forskare och doktorander. En mindre högskola har kanske inte någon ledig kapacitet utan måste anställa en heltidslektor eller i bästa fall en halvtidslektor vilket ger en helt annan kostnadsbild. Det utökade studieåret kan således påverka de små högskolornas konkurrensförhållande då de inte kan erbjuda samma studiealternativ som de stora universiteten. Denna diskussion visar också på att samverkansformer mellan lärosäten kan vara fruktbart. Genom samverkan kan man erhålla större studentgrupper och stordriftsfördelar i utbildningen kan realiseras. En samverkanslösning som innebär gemensamma kurser under en sommartermin kommer dock fortfarande att kräva flexibla lösningar under ordinarie terminstid, dvs. utbildningsplaner för att såväl utökat som normalt studieår ska kunna erbjudas kostnadseffektivt.

Det är viktigt att poängtera att rapporten enbart kan indikera om ett utökat studieår är samhällsekonomiskt lönsamt eller inte i jämförelse med ett normalt år. Det är däremot inte möjligt att avgöra hur mycket resurser som ska tillföras givet ett lönsamt utfall. Ett projekt som bedöms som samhällsekonomiskt lönsamt möter även restriktioner med avseende på fördelningseffekter och statsfinansiella utfall som inte har behandlats i denna analys.

Referenser

Axelsson, R. och Löfgren, K.G. (1992) *Arbetsmarknadsutbildningens privat- och samhällsekonomiska effekter*. Expertgruppen för arbetsmarknadspolitiska utvärderingsstudier.

Utbildningsdepartementet (2004) Pressmeddelande 2004-07-09.

SACO studentråd (2003) *Ny tid, ny strid – nya studenter kräver nya lösningar*.

SIKA (2002) *Översyn av samhällsekonomiska metoder och kalkylvärden på transportområdet*. SIKA rapport 2002:4.

SU rådet (1997) *Sommaruniversitetet 1997 – en rapport från SU rådet*. Rapport, Umeå universitet.

SUHF (2003). *För- och nackdelar med ett utökat studieår*.

Umeå universitet (2003) *Verksamhetsberättelse Samhällsvetenskaplig och Humanistisk fakultet*.

Umeå universitet (2003) *Verksamhetsberättelse Medicinsk och odontologisk fakultet*.

Umeå universitet (2003) *Verksamhetsberättelse Teknisk- och Naturvetenskaplig fakultet*.

Umeå universitet (2003) *Budget 2004*, Företagsekonomiska institutionen.

Umeå universitet (2003) *Budget 2004*, Institutionen för omvårdnad.

Umeå universitet (2003) *Budget 2004*, Institutionen för teknisk datavetenskap.

Bilaga 2. Erfarenheter från Åbo akademi

Studiebesök vid Åbo Akademi

Under december 2004 företogs ett studiebesök till Åbo Akademi för att ta del av de erfarenheter som lärosätet gjort under arbetet med att ändra terminsindelningen till tre terminer. Åbo Akademi införde visserligen inte ett utökat studieår men den reform som genomförts var ändå intressant för utredningen eftersom avsikten var att effektivisera undervisningen och höja studietakten genom att utnyttja tiden bättre.

Åbo Akademi införde ett treterminssystem från och med höstterminen 2001 och delade in läsåret i termin 1 mellan den 2 september och den 22 november, termin 2 mellan 25 november och 28 februari med jullov mellan den 23 december och den 6 januari samt termin 3 mellan den 3 mars och den 23 maj. Läsåret delades därmed i tre perioder om 12 veckor. Den långa sommarferien kvarstod. Läsåret omfattade då 36 veckor, alltså något kortare än i Sverige, men blev längre än innan försöket. Lärarna uppmanades att koncentrera sin undervisning till två av de tre terminerna. Den tredje terminen skulle sedan utnyttjas för forskning och handledning av studenter/doktorander. Placeringen av den enskilde lärarens forskartermin begränsades av kravet på att de studerande skulle garanteras tillräckligt med kurser i varje termin. Flera lärare kunde alltså inte ta ut sin forskartermin samtidigt ifall enhetens personalstyrka var liten.

Preliminära resultat från en utvärdering av terminssystemet kom i september 2004. Den slutliga rapporten ska vara klar i maj 2005. De preliminära resultaten visar att arbetsbördan inte förändrats, tidspressen på arbetsplatsen har snarare ökat och lärarna upplever att de inte hinner återhämta sig då perioden mellan terminerna är kort. Akademin har inte heller lyckats genomföra systemet med en undervisningsfri termin för att möjliggöra mer sammanhängande tid för forskning som det var tänkt. Endast 19 procent av lärarna anser att en undervisningsfri termin har påverkat forskningsmöjligheterna positivt. Även terminernas placering under kalenderåret har medfört problem. Tidtabellen för rapportering till myndigheter kunde inte anpassas till treterminerssystemet. När det gäller grundutbildningen försvårades samarbetet med övriga universitet och studerandena hade svårare att planera in kortare utbytesperioder utomlands.

Till fördelarna kan räknas att planeringen av grundutbildningen fick mer uppmärksamhet. De kortare terminerna krävde att alla kurser måste planeras om. Frågor gällande arbetsmängd och substans diskuterades vid samtliga fakulteter. Flera enheter planerade om kurschemat för det inledande året. Försöket med tre terminer ökade även genomströmningen något men det är troligt att även andra faktorer, t.ex. en satsning på ökad handledning, påver-

kade detta. Även andelen aktiva studerande, personer som avlade minst en studievecka under läsåret, ökade under perioden med tre terminer.

Överhuvudtaget framstår försöket som framförallt motiverat av att förbättra genomströmningen. Från och med läsåret 2005/06 har dock Åbo Akademi beslutat att överge treterminssystemet. Man kommer istället att införa ett system med fyra studieperioder där varje termin delas i två perioder med en undervisningsfri vecka i slutet av varje. Enligt uppgift ska alla universitet i Finland införa fyra studieperioder under två terminer från och med läsåret 2005/06.

Bilaga 3. Uppdraget

Regeringsbeslut 6
2004-07-08 U2004/2579/UH

Utbildningsdepartementet

Högskoleverket
Box 7851
103 99 STOCKHOLM

Uppdrag till Högskoleverket att analysera förutsättningarna för ett utökat studieår

I bilaga

Regeringen uppdrar åt Högskoleverket att analysera förutsättningarna för ett utökat studieår i syfte att möjliggöra studier med kortare studietid och att effektivisera användningen av universitets och högskolors resurser.

Uppdraget skall utföras enligt vad som anges i bilagd promemoria som är upprättad inom Utbildningsdepartementet. Högskoleverket får inte lämna förslag som innebär ökade utgifter utan att samtidigt föreslå hur finansiering skall ske. Uppdraget skall utföras inom ramen för anvisade medel för Högskoleverkets verksamhet.

Högskoleverket skall redovisa uppdraget till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 28 februari 2005.

På regeringens vägnar

Thomas Östros

Frédérique Lémercy

Utbildningsdepartementet

Uppdrag till Högskoleverket att analysera förutsättningarna för ett utökat studieår

Bakgrund

All grundläggande högskoleutbildning skall bedrivas i form av kurser, som får sammanföras i utbildningsprogram. Omfattningen av såväl grundläggande högskoleutbildning som forskarutbildning anges enligt ett poängsystem där varje poäng motsvarar heltidsstudier under en vecka. Härutöver har universitet och högskolor frihet att själva bestämma hur utbildningen skall organiseras under ett kalenderår. De flesta lärosäten väljer dock fortfarande att indela utbildningen i två terminer på vardera 20 poäng med möjlighet till sommarkurser.

Frågan om terminsindelning har uppmärksammats i olika sammanhang. En tanke har varit att ge studenterna möjlighet att studera under en större del av året än vad som sker i dag. Därmed skulle de studenter som så önskar kunna genomföra sin utbildning på kortare tid. SACO Studentråd har föreslagit en indelning på tre terminer om vardera 15 studieveckor. Vidare har Sveriges universitets- och högskoleförbund i en rapport dragit slutsatsen att sommarkursutbudet bör öka, eftersom det kan leda till effektivisering, breddning, profilering och internationalisering.

Uppdraget

Regeringen bör uppdra åt Högskoleverket att analysera förutsättningarna för ett utökat studieår. Högskoleverket bör studera vilka praktiska åtgärder som behövs för att universitet och högskolor skall kunna erbjuda studier på såväl ordinarie studieår som utökat studieår.

I uppdraget bör ingå att Högskoleverket skall

- kartlägga och analysera konsekvenser av ett utökat studieår beträffande bl.a. datasystemet Ladok, antagning, studiestöd, resurser, lokaler, lärare och övrig personal, studenter, forskning, utbildningskvalitet och samspel med det övriga samhället,
- belysa och bedöma konsekvenser av ett utökat studieår, särskilt i fråga om ett eventuellt införande av ECTS-poäng, jämförbarhet med

- andra länders studieår och terminssystem och hur studentutbytet kommer att påverkas,
- med utgångspunkt i de genomförda analyserna föreslå olika alternativa sätt att organisera ett utökat studieår,
 - lämna förslag till författningsändringar som uppdraget ger anledning till, samt
 - lämna andra förslag som Höskoleverket finner lämpliga.

